

Издавач

Историјски архив Београда
Палмира Тољатија 1
Београд
www.arhiv-beograda.org

За издавача

Мр Драган Гачић

Главни и одговорни уредник

Слободан Мандић

Тираж

500

Штампа

Зламен

ISBN-978-86-80481-57-9

Аутори изложбе и каталога

Снежана Лазић
Јелена Митровић Коцев

Стручни сарадник

Дејан Радовановић

Рецензент

Др Вања Панић

Лектура

Мр Наташа Николић

**Ликовно-графичко решење
изложбених панора и каталога**

Зорица Смиловић

Изложба и каталог реализовани су уз подршку Секретаријата за културу Града Београда

каталог изложбе

АРХИТЕКТОНСКА КУЛТУРА МЕЂУРАТНОГ БЕОГРАДА

ИЗ ТЕХНИЧКЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА БЕОГРАДА

Београд 2022

САДРЖАЈ

8	РЕЧ НА ПОЧЕТКУ		
10	УВОД		
13	ИЗГРАДЊА БЕОГРАДА ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА	97	НЕХИГИЈЕНСКА НАСЕЉА
15	Изградња међуратног Београда	99	Јатаган и Пиштољ мала
16	Закони и правилници	103	ИНДУСТРИЈСКИ ОБЈЕКТИ
22	Школовање архитеката, удружења, награде	105	Индустријски објекти
28	Стилски правци у међуратној архитектури Београда	107	ПИЈАЦЕ
		109	Пијаце
33	ТЕХНИЧКА ДИРЕКЦИЈА	111	ЗЕМУН
35	Техничка дирекција – историјат, организација	112	Модерниситичка целина Земун
41	Архитектонски одсек	113	САЈАМ
45	Грађевински одбор	115	Сајам
47	Запослени	117	ПРИВАТА ПРАКСА
65	ВРТНИ ГРАД	119	Приватни инвеститори
67	Котеж Неимар	121	Приватни архитектонски бирои
74	Професорска колонија	128	Куће архитеката
76	Чиновничка колонија	133	Породичне куће и виле
83	ШКОЛЕ, УСТАНОВЕ ЗА ЗАШТИТУ ДЕЦЕ, СОЦИЈАЛНА И ЗДРАВЕНА ЗАШТИТА	139	Вишеспратнице за рентирање
85	Школе	140	Зграде удружења
87	Социјални програм београдске општине	149	Хотели
89	РАДНИЧКИ СТАНОВИ	151	УОЧИ РАТА
90	Раднички станови	153	Пред Други светски рат
95	Рентијерски станови за сиромашне	166	КАТАЛОШКИ ПОПИС
		172	ЛИТЕРАТУРА
		177	ИЗ РЕЦЕНЗИЈЕ

Зграда Техничке дирекције

Мирослав Мишровић, Одељење за заштитишу архивске грађе Историјског архива Београда

Ауторке изложбе и каталога изражавају захвалност појединцима и установама који су својим коментарима, сугестијама или документацијом помогли реализацију овог пројекта, на првом месту рецензенту архивекти др Вањи Панићу.

Сугестијама и коментарима помогли су историчар уметности Дејан Радовановић и господин Дарко Ташић, син архивекте Рајка Ташића.

Фотографије из своје приватне колекције уступио нам је предусрећиви колега Милош Јуришић, као и Владимир Дуловић, коаутор публикације „Архивектура за комисије“. Илустративни материјал из својих матичних установа сјавили су нам на располагање др Ангелина Банковић из Музеја града Београда и др Саша Михајлов из Завода за заштитиу сјоменика културе града Београда.

Др Виолета Обреновић и Марина Рачић из ЈКП „Погребне услуге“ дојуниле су нам биографске податке за поједине архивекте.

Издавачка кућа „Задужбина Андрејевић“ током припреме изложбе поклонила је библиотеци Историјског архива Београда неколико вредних публикација из области историје архивектуре.

Посебну захвалност дугујемо Етнографском музеју у Београду на уступљеном простору.

РЕЧ НА ПОЧЕТКУ

Многа вредна архитектонска дела данас постоје још само у архивским документима. Историјски архив Београда (ИАБ), као установа заштите културног наслеђа, има задатак да чува ову пројектну документацију и да апелује на заштиту архитектонског наслеђа града.

Преко 16.000 предмета фонда Техничке дирекције (ТД) Општине града Београда (ОГБ) сведочи о изградњи Београда између два светска рата. Ова архивска грађа свакодневно се користи за остваривање права грађана, али и за научне и културне потребе студената, новинара, публициста, историчара архитектуре, приређивача књига и изложби. Овом приликом покушали смо да представимо и публици приближимо значај и изузетно богатство Техничке документације ИАБ-а, свесни да је избор могао бити и другачији. Избор архитектата, докумената и објеката представљених на овој изложби само је једно од многих могућих виђења историје београдске архитектуре у међуратном периоду.

Намера нам је била да истакнемо значај општинских служби које су регулацијом и планским подизањем објеката, уз увођење реда и закона у изградњу, визионарски водиле развој Београда од вароши ка европској престоници јужнословенских народа. Пратећи историјску нит обликовања града, открили смо више историографији готово непознатих личности и појава, попут дугогодишње службенице Техничке дирекције Данице Томић Милосављевић или, до сада упитне, ауторске атрибуције Палате „Унион”, чије је планове потписала Персида Змајић Тричковић, а који се већ деценијама приписују Миливоју Тричковићу.¹ Истраживање овог фонда осветлило је делатност Јана Дубовог као службеника Техничке дирекције, као и рад многих жена архитеката који тек чека своје истраживаче и тумаче. Посебно изненађује сазнање да су као општинске архитекте радили неки од највећих српских градитеља, упркос чињеници да тај посао није био ни довољно цењен, ни плаћен као посао у приватним бироима.

Више је питања које смо отворили, него оних на које смо нашли одговор. Упркос потписима на пројектима, сазнање о стварном аутору многих објеката захтева дубља истраживања и стилске анализе, с обзиром на то да су овлашћене архитекте често својим колегама без овлашћења давали услужне потписе за пројекте, посебно од тренутка када је Војислав Зађина, потпредседник Општине, забранио архитектама запосленим у општинској служби да пројектују за приватне наручиоце (1929). Ту је и тек дотакнуто питање конкурса за јавне објекте, односа инвеститора и наручиоца, односно слободе архитекте да пројектује по личним уверењима и укусу.

¹ М. Покрајац, „Београдски архитекта Миливоје Тричковић (1895-1981)”, *Наслеђе* XXII, 2021, Београд, 37-58.

На примеру зграде Техничке дирекције, чији је пројекат урађен накнадно, за потребе легализације објекта по усвајању законских регулатива, види се да се београдска општина саобразила постојећим прописима, не стављајући себе изнад закона које је примењивала на другим инвеститорима.

Ако смо успели да одшкринемо врата архивског депоа и укажемо на неисцрпне изворе и теме истраживања архитектонских докумената похрањених у ИАБ-у, онда смо у својој намери успели.

Зграда Техничке дирекције ОГБ у међуратном периоду налазила се на углу улица Браће Југовића и Књегиње Љубице. Број одељења и одсека, као и број запослених, мењао се временом. Са порастом Београда и обимом послова растао је и број чиновника, који је тридесетих година XX века износио 924.

Архитектонски одсек и Грађевински одбор, као делови Техничке дирекције Општине града Београда, водили су све послове изградње, подизања, планирања и унапређења Београда у грађевинском смислу.

Осим државних архитектонских подухвата (железнице, мостови, јавне зграде и др.), целокупно остало грађевинско и техничко подизање Београда после Првог светског рата изведено је или контролисано од Техничке дирекције. Она је, с једне стране, изградила целокупан београдски водовод, канализацију, паркове и зелене површине, модерну и турску калдрму и све општинске зграде, са основним школама, болницама, пијацама, кланицама итд. С друге, Општински грађевински одбор при Грађевинском одељку Дирекције контролисао је и подизање свих приватних зграда по Београду.

Територијално ширење града између два светска рата пратило је и доношење урбанистичких планских и грађевинских аката и регулатива. *Грађевински закон* из 1931. године (*Службене новине Краљевине Југославије*, 133/1931, став 85) прописује да „...од сада се не може ни једно ново грађење или преправка макакве грађевине вршити, док се претходно не добије грађевинска дозвола, па ма то грађење и преправку изводио приватник, општина или макоја јавна државна или приватна установа...”

УВОД

Техничка документација, као део фонда Општине града Београда, један је од подфондова по којима је Историјски архив Београда препознатљив међу архитектама, истраживачима историје архитектуре, научницима, али и осталим физичким и правним лицима која у великом броју и свакодневно користе ову архивску грађу ради остваривања својих практичних потреба и планова.

Фонд ОГБ (1839–1944) састоји се од 1.970 књига и 3.762 кутије списа и разврстан је по одељењима и службама: Опште – управно одељење са Председништвом, Одељење за социјално и здравствено старање, Судско одељење, Привредно-финансијска дирекција, Техничка дирекција са архитектонским одсеком, грађевинским одсеком и контролом зидања, катастарским одсеком, Управа водовода, Експропријација и апропријација, Управа за градску економију и вртове и Дирекција трамваја и осветљења.²

Општина града Београда почела је са радом 1839. године, на основу Закона о устројству општина. До 1841. деловала је заједно са Управитељством вароши Београда. Вршила је судско-извршну и самоуправну власт. Године 1922. београдска општина добила је свој први статут, којим је утврђена њена организациона структура. Кроз рад одељења и дирекција она је регулисала целокупан живот у Београду. Престала је са радом октобра 1944, након ослобођења Београда и формирања нове власти. Сачувана грађа за период од 1862. до 1944. године осликава све сегменте живота Београда и његових становника.³

Најстарија сачувана пројектна документација Београда налази се у Музеју града Београда, у оквиру Збирке за архитектуру и урбанизам, и датира с краја XIX века. Историјски архив Београда чува обимну техничку документацију, која се састоји од 70.927 предмета за период од 1920. до 1970, а за територију Новог Београда до 1993. године. Техничку документацију чине: архитектонско-грађевински пројекти (основе, пресеци, фасаде), план инсталација, водовода, канализације и струје, статички прорачуни, употребне и грађевинске дозволе, а у појединим предметима међуратног периода и власнички листови.

Пројектна документација је грађа од изузетног значаја као културно наслеђе града, али је такође од великог значаја за свакодневне потребе грађана и правних лица који се баве грађевинским реконструкцијама, адаптацијама и укњижбама у Београду. Стога у Архив стиже велики број захтева за преглед техничке документације. Током 2021. године издато је на увид 1.429 предмета из ове документације у читаоници нашег архива, док су у писарници странке прегледале 3.001 предмет. Што се тиче читаонице, у 2020. години тај број је био 1.107, а 2019. издато је 1.726 предмета. У истом периоду писарница архива дала је на увид

² Група аутора, *Педесет година Историјског архива Београда*, Београд 1995, 102.

³ Група аутора, *75 година Историјског архива Београда*, Београд 2020, 72.

1.072, односно 1.578 предмета техничке документације. Треба нагласити да су последње године период са ограниченим радом услед пандемије вируса корона 19, тако да је приметан мањи број корисника. Пре пандемије, 2017. године, издато је на увид 3.225 предмета у читаоници, а у писарници 2.696. У периоду од 2006. до 2022. само у писарници архива поднето је 49.553 захтева за техничку документацију.

Културни и научни значај ове грађе огледа се у чињеници да не постоји стручни рад из области историје архитектуре Београда, али и Србије, почев од дипломских радова до монографија и докторских дисертација, који је написан без консултовања Техничке документације ИАБ-а. Такође и стручњаци других научних области користе као историјске изворе за своје радове податке из овог фонда. Између осталих, представници Музеја савремене уметности из Њујорка (*The Museum of Modern Art – MoMA*) у склопу истраживања за изложбу „Према бетонској утопији. Архитектура у Југославији, 1945–1991.” из 2018. посетили су Историјски архив Београда.

Представници Музеја модерне уметности из Њујорка (MoMA): проф. др Martino Stierli, главни кустос Одсека за архитектуру и дизајн MoMA музеја; др Владимир Кулић, професор историје архитектуре са Универзитета у Флориди и архитекта Јелица Јовановић, члан Радне групе за документацију и конзервацију грађевина, места и целина модерног покрета у архитектури (Do.co.mo.to)

Динка Рањина цр.бр.9

17+1

1140

Динка Рањина цр.бр.9

УЛИЦЕ ДИНКА РАЊИНА БР.9

16-22-923

10.10.1937

Службенички лист Душана Бабића и
његов пројекат виле браће Новосел у
Улици Динка Рањине
(Милутина Ивковића) 9

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО — БЕОГРАД

Службенички лист

I Презиме и име службеника *Бабит, С. Душан*
II Роден *М. П.* дана *Београд* месеца *1896* год.^{*)}
у месту *Београд*
III Народност *Србин* вера *Православна* звање *Београд*
Звање у општинској служби *генерални управник финансија*

IV Је ли запослет на службу и иза

Фотографија службеника, сваке десете године.

Година *1937*

Година

Година

Година

Година

^{*)} Број дана у месецу и месеци и дана у броју година исписати словима.
^{**)} Сваку промену звања уписати једном једном за дугом. Ова рубрика треба да буде попуњена сваке године.
Ова рубрика треба да буде попуњена сваке године.
Имање Општинског печата Београда.

Цена 2.— дина.

ИЗГРАДЊА БЕОГРАДА
ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Панорама Београда из 30-их година прошлог века
МГБ Ур - 13663

ИЗГРАДЊА МЕЂУРАТНОГ БЕОГРАДА

Београд је после 1918. године доживео убрзан процес трансформације у модеран европски град. Постао је управни, просветни и културни центар велике новостворене државе, што је довело до наглог пораста становништва и ширења територије града. У европским градовима је од средине XIX века започео процес трансформације некадашњих војних и управних центара у модерне градове, који су нагло ширили своје територије и спајали се са околним насељима. Овај процес пратили су различити проблеми у области урбанизма, саобраћаја, хигијене и инфраструктуре. Београд се тек као главни град Краљевине СХС суочио са наглом експанзијом, при чему је један од највећих проблема било питање градске територије.

Првих десет година међуратног раздобља у области градитељства протекло је у отклањању последица Првог светског рата. Од свих југословенских градова највећа страдања током рата претрпео је Београд. Уништено је око 25% стамбеног фонда, при чему је истовремено дошло до наглог прилива становништва. Од 90.000 становника 1919. године, Београд је до 1940. нарастао у град са више од 430.000 житеља.⁴

Од 1919. године почела је интензивна градња кућа и стамбених зграда у приватној иницијативи, често без плана. Осим изградње нових кућа, требало је решавати архитектонско-урбанистичка питања насеља, која су ницала по ободима града.⁵ Зато је било потребно што пре донети Генерални урбанистички план Београда, за шта је иницијатива покренута већ 1921, а усвојен је тек након поновљеног међународног конкурса 1924. године.

Период најинтензивније грађевинске делатности почео је 1926. године, која је од 1928. до 1931. опала услед светске економске кризе, да би врхунац доживела 1932. године.⁶ То илустрју подаци да је у Београду 1850. било 720 зграда, а 1900. године 5.692, док је 1925. било 9.072, а 1939. године 14.791 зграда. У периоду од 1925. до 1939. изграђено је око 6.000 приватних зграда. У Београду је 1940. године регистровано 400 грађевинских предузећа.⁷

⁴ С. Тошева, *Градитељство у служби државе. Делатност и остварења Архитектонског одељења Министарства грађевина у српској архитектури 1918–1941*, Београд 2018, 29.

⁵ Исто, 27.

⁶ А. Кадјевић, „Srpska arhitektura u 1926. godini – između kontinuiteta i reforme”, *Zbornik seminara za studije moderne umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu* 12, Београд 2016, 99–120.

⁷ С. Тошева, н. д., 30.

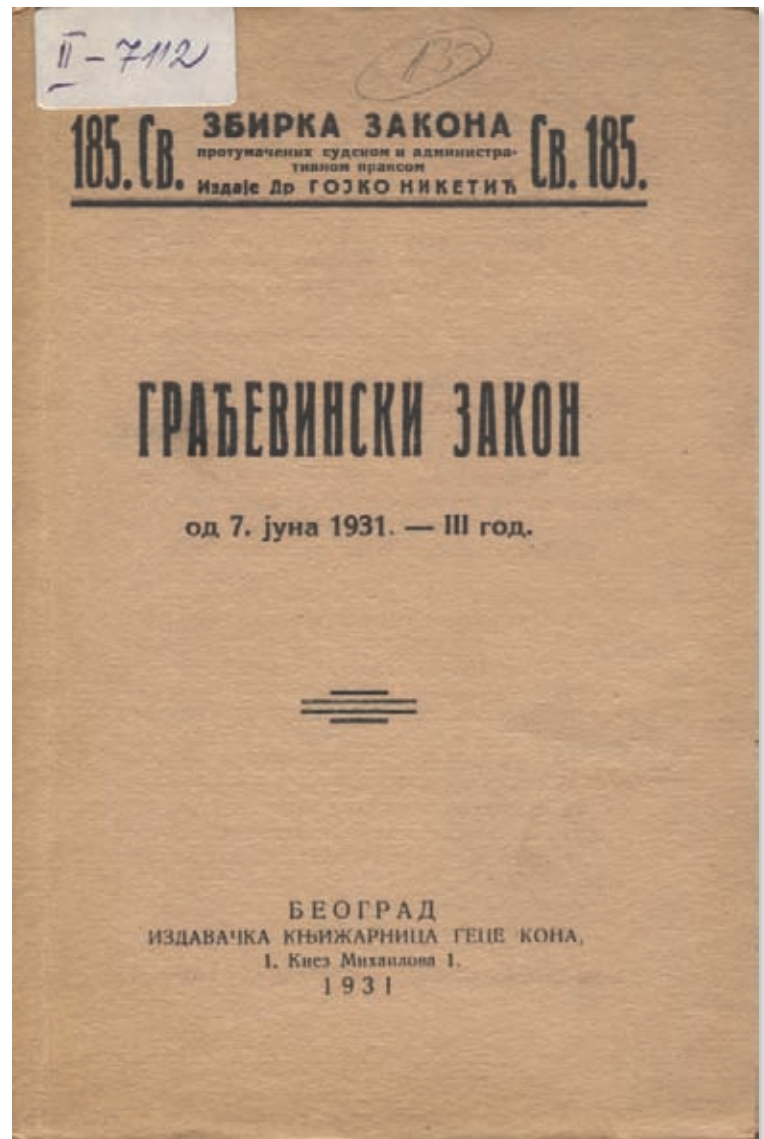
вински закон и Правилник о изградњи центра престонице (1931); Уредба о извођењу Генералног плана Београда (1932); Уредба о подели Београда на двадесет грађевинских зона и осамнаест потеза према правилима за парцелисање (1933); Грађевински правилник и Правилник о стварању регулационог фонда за извршење Генералног плана (1935); Идејна скица регулационог плана и уредба о његовом извођењу (1939).¹⁰

Након 1918. године београдска општина прихватила је предратну иницијативу Удружења српских инжењера и архитеката за израду генералног урбанистичког плана. Најпре је формулисан програм за проширење и уређење Београда, након чега је расписан међународни урбанистички конкурс (1921–1922). Пројекте је поднело више од 50 архитеката, урбаниста и инжењера из осам држава, окупљених у 22 тима. Прва награда није додељена, а другу су добила три тима. На основу пристиглих пројеката, са додатим усмерењима и захтевима, израђен је Генерални план за град Београд. Шеф Бироа за израду Генералног плана био је руски архитекта Ђорђе Павлович Коваљевски¹¹, водећи урбаниста међуратног Београда. План је одобрен 1924. године.¹² Урбанистички проблеми Београда били су толико сложени да тај план није могао да се спроведе у оригиналном виду, због чега је у годинама до Другог светског рата претрпео око 190 промена, тако да се од њега одустало и приступило се доношењу

¹⁰ В. Х. Панић, „Начела Модерне у архитектури јавних објеката у Београду, период 1918–1941”, докторска дисертација (у рукопису), библиотека ИАБ III – 9134, Београд 2013, 33–34.

¹¹ види стр. 47–50.

¹² А. Банковић, З. Вуксановић-Мацура, Стварање модерног Београда од 1815. до 1964. из Збирке Музеја града Београда, Београд 2019, 42. и 44.

7882
31-X-31

ТЕХНИЧКОЈ ДИРЕКЦИЈИ.

По предњој наредби част ми је доставити тражени извештај:

При подизању нових зграда у Београду примењивани су следећи закони и уредбе:

- 1/ Грађевински закон за град Београд од 8. децембра 1896. са својим изменама и допунама све до последњих допуна датих 29. априла 1922. год. под називом Технички Услови / Службене Новине од 10. маја 1922. год. /
 - 2/ Измена и допуне у Закону о Општинама од 25. јуна 1921. год. / службене новине Бр. 155, од 15. јула 1921. год. /
 - 3/ Одредбе о уређењу Београда донете у саставу Финансијског Закона од год. 1922. на све до 1928. године.
 - 4/ Генерални Регулациони План за град Београд који је, наречите, служне као база за изградња нових насеља.
 - 5/ Закон о старој Општини града Београда од 12. октобра 1929. год.
- Овим приликом напомене је подвући пролазност базе у које, се моменталне налази наше грађевинско законодавство. Све у вези са новим грађевинским законом, који 15. децембра 1931. год. ступа на снагу, а затим у вези са новим Грађевинским Уредба и Правилима, немоћу којих тек има да се изградња Београда постави на основицу савремених урбанистичких, техничких, хигијенских и естетских начела.

16. VII 1931 22894
20. X. 1931

Кр 1209
20. X. 31

Др Живко Антић

1-4-931

ИЗДАТОР, ТД, 1-4-1931.

новог.¹³ Два најзначајнија урбанистичка конкурса детаљне регулације у Београду између два светска рата били су решавање Позоришног трга и Теразијске терасе.

Грађевински рејон поново је морао да буде проширен 1928. године на скоро двоструко већу површину од оне предвиђене Генералним планом. До тада је Београд био окружен дивљим насељима, а насеља као што су Пашино брдо, Ђурђево брдо, Вождовац и Бањица била су већ везана за град, иако су званично сматрана предграђима. *Закон о атару општине града Београда и о мерама за изградњу Београда и околине* донет је 1929. године. Тада је први пут у модерној историји Београда одређена територија која у правном смислу припада граду, са јасно постављеним границама. До тада је Београд био једина европска престоница која није имала јасно обележен атар. Посао почет овим законом настављен је доношењем *Грађевинског закона* 1931. године, којим је Београд подељен на зоне ужег и ширег грађевинског рејона, са посебним прописаним нормама у вези са изградњом. Овим законом и пратећим актима који су касније донети (*Правилник о изградњи центра престонице* из 1931. и *Уредба о подели Београда на двадесет грађевинских зона и осамнаест потеза према правилима за парцелисање* из 1933) изградња центра престонице регулисана је на одговарајући начин. Следеће године донета је *Уредба о извођењу Генералног плана Београда*, када је атар Београда подељен на град – који чине ужи и шири грађевински рејон, заштитни појас предвиђен за пошумљавање, предграђа као делови атара ван грађевинског рејона и поља – подручја изван атара. Последње, највеће територијално проширење Београда пре Другог светског рата догодило се 1934. године, када је одређен нови атар београдске општине, у који су ушли Земун и још 13 општина на другој обали Саве и Дунава.

До краја међуратног периода у извесној мери створила се регулатива у погледу ширења града и градње у његовим појединим деловима. У пракси није заустављена изградња дивљих насеља. Општина је имала скромна финансијска средства, а гломазну и спору администрацију, недисциплиноване грађевинаре, недостатак полицијских јединица за асистенцију при рушењу бесправних објеката и велики број сиромашних грађана који нису били у стању да снесу финансијски терет уређења града.¹⁴

Лево: Извештај Данице Томић о законима и уредбама примењиваним при подизању нових зграда у Београду из 1931.

¹³ О. Минић, „Развој Београда и његова архитектура између два рата”, ГМГБ I, 1954, 182.

¹⁴ R. Gašić, „Problemi teritorijalnog širenja Beograda između dva svetska rata”, Istorija 20. veka, vol. 28, br. 3, Beograd 2010, 57–68.

ОПШТИНА ГРАДА БЕОГРАДА

ПРОГРАМ СТЕЧАЈА

ЗА ИЗРАДУ ГЕНЕРАЛНОГ ПЛАНА О УРЕЂЕЊУ И
ПРОШИРЕЊУ БЕОГРАДА

БЕОГРАД

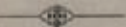
Штампарнија „Св. Сава“ Браничева улица бр. 16. — Телефон 249.
1921.

1921. 01.10. 1. 1921

ОПШТИНА ГРАДА БЕОГРАДА

ИЗВЕШТАЈ

О ГЕНЕРАЛНОМ ПЛАНУ ЗА ГРАД БЕОГРАД, КОЈИ ЈЕ
ИЗРАДИЛА КОМИСИЈА САСТАВЉЕНА РЕШЕЊЕМ ОД-
БОРА И СУДА ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ ОД 29. МАЈА
1922. ГОДИНЕ

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА „ОКЕЊИЋ“ КРАЉИЦА НАТАЛИЈА 12
1923.

1923. 01.10. 1. 1923

ОПШТИНА ГРАДА БЕОГРАДА

ПРОГРАМ СТЕЧАЈА ЗА ИЗРАДУ ГЕНЕРАЛНОГ ПЛАНА О УРЕЂЕЊУ И ПРОШИРЕЊУ БЕОГРАДА БЕОГРАД 1921.

страница 8-10

Подела града. Пројектант има под средишњим делом Београда да обухвати садашњи „City“ са његовим проширењем, чија се тенденција за скору будућност градску опажа да ће бити у главном у границама од тврђаве (план А: Г-4; Д-4) од хотел „Славије“ (план А-Ж-12) и од Душанове (Ж-5) и Ратарске (3-7) до Немањине улице (Ђ-10) и савске обале.

Онај простор тога средишног дела Београда на коме се данас налази недовршена зграда за парламенат (план А: Ж-8) старо гробље (Ж-9; 3-9), двор (Е-8, 9) – тај простор са околином сматрати као најужи центар градски и према томе њега обрадити и на њему распоредити најистакнутије јавне грађевине (краљевски двор, општински дом, берза, народни музеј, академија наука, опера, централна пошта и т. сл.) које би граду дале монументалан изглед. У вези са том групом зграда предвидети и обрадити места за подизање других јавних грађевина у непосредној околини (универзитет, народна библиотека, палата правде и т. сл.) са назначењем распореда тих грађевина. А берзу предвидети место у трговачком крају вароши. У даљој околини предвидети и обрадити места за остале јавне грађевине са њиховим распоредом, чему ће за оријентацију пројектанту служити преглед изложен у допуни програма, као и пројектантова диспозиција јавних тржишта (хигијенска, саобраћајна, за народне скупове и т. д.).

Постројење и уређење предграђа оставља се слободи пројектаната, али му се скреће пажња на правце Београд-Авала, Београд – Раковица, (план С 1:25000) ради диспозиције колонија (чиновничких, железничарских, водених и т. д) о чијем су се подизању јављале жеље и идеје још пред светски рат, као и на правац Београд – Чукарица и најзад низводно Дунавом, где се предвиђа развијање фабричких постројења са високим димњацима и јачим капацитетом рада.

Пројектовање рејонске улице за удобни перифериски саобраћај, која би обухватила град са његовим садањим предграђима, и у колико је то могуће још дала довољно терена за ширење града са обзиром и на његово нагло развијање, а у границама те главне периферијске (рејонске) улице – оставља се слободном нахођењу пројектаната, као год и постројење и уређење нових предграђа ван те рејонске улице, повлачећи за та нова предграђа нове саобраћајнице (радијалне, периферијске и дијагоналне и т. д.), не упуштајуће се у детаљну израду тих предграђа.

Скреће се нарочита пажња пројектантима за правце Београд-Авала и Београд-Раковица и т. д. ради диспозиција добрих саобраћајница са обзиром на будуће колоније, које ће се према тенденцијама и садањим потребама развијати у тим правцима.

Поред Главног Трга за животне намирнице предвидети и распоредити у свима деловима града мање тргове с обзиром на густину насељености и будуће раићење становништва. Они ће бити квартални тргови за намирнице. – веза тих тргова са главним тргом да буде подесно изведена. Сточни трг (план А:К-5) остаје код кланице (Г-6).

Остала тржишта, као: хигијенска (паркови, скверови), саобраћајна, архитектонска, тржишта за народне скупове, декоративна тржишта и т. д. пројектант ће предвидети и распоредити по своје слободном схватању погодаба за савршено уређење градова. Напомиње се жеља да се предвиди места за што већи број дечјих игралишта по целој граду, нарочито у густо насељеним крајевима.

Поред омањих паркова, које треба пројектовати по свима деловима града, руководећи се савременим начелима хигијене и естетике, пројектант ће на широј периферији града пројектовати велике паркове за излете становништва водећи рачуна о климатским и геоботаничким погодбама. Нарочита се пажња скреће на топчидерско брдо. Пројектант ће још предвидети и распоредити потребне просторе за мање и веће изложбе.

У области Топчидера (план В:Д -12,13) пројектант ће предвидети и означити веће просторе за градску ботаничку и зоолошку башту, који ће служити и као привлачна места за излете становништва.

За грађевинске блокове оставља се пројектанту слобода, да по савременим начелима уређења градова сам одреди облик и величину блокова у појединим деловима града, водећи рачуна о погодбама хигијене, сигурности, естетике, затим о саобраћајним улицама, намени блокова за разне грађевине, начину зидања и искоришћења појединих делова града (трговински део, крајеви за становање са слободним, наслоњеним или узиданим грађевинама), као и о општем карактеру појединих предграђа фабричко, радничко, за нарочите занате, колоније и т. д.

ШКОЛОВАЊЕ АРХИТЕКАТА, УДРУЖЕЊА, НАГРАДЕ

По уједињењу у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца дотадашње различите архитектонске традиције се приближавају и усклађују са захтевима новог, територијално већег и много разноврснијег тржишта. Идеја интегралног југословенства захвата и архитектонску професију, посебно кроз нова југословенска удружења, јавне конкурсе на нивоу целе Краљевине и убрзану изградњу великих градова, понајвише Београда као престонице нове државе, али и других регионалних центара.

Већина значајних српских архитеката XIX века школовала се у страним универзитетским центрима и по повратку у Србију доносила актуелне европске технике и стилове градње. У XX веку све већи број архитеката школовао се на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду, да би, после дипломирања у Србији, велики део њих ишао на усавршавање у иностранство.

Изградња Техничког факултета

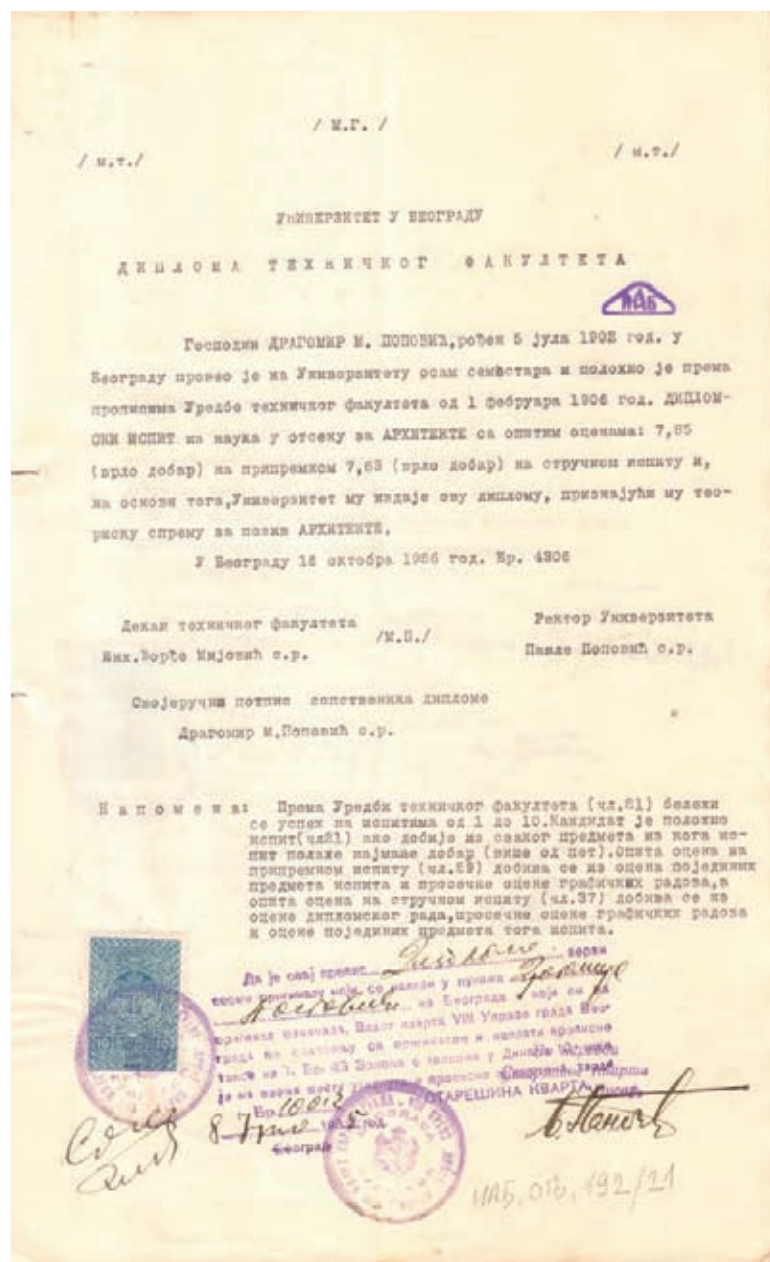

Образовање архитеката после 1919. године одвијало се на три високошколске установе у Краљевини Југославији – на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду, Техничкој високој школи у Загребу и Техничком факултету у Љубљани. У овим установама радило се по аустријском моделу образовања цивилног техничара и свршени студенти добијали су титулу која је до 1937. године гласила *овлашћени инжењер за архитектуру*.

Поред ових техничких високошколских установа, у Загребу је 1926. године основан Архитектонски одјел при Академији ликовних умјетности. Код традиционалних припадника струке на то се гледало са неодобравањем, јер је архитектура посматрана као практична, техничка делатност, а не као ликовна уметност. Тек октобра 1938. дипломци уметничке академије архитектонске струке добијају титулу архитекта и могућност да користе државни грб на личном печату овлашћења.¹⁵

Ова појава нам је позната из вероватно најспорније приче о ауторству значајног међуратног београдског објекта – Палате „Албанија”, првог небодера на Балкану. Његов аутор је архитекта Миладин Прљевић, о чему сведочи документација ИАБ из фонда ОГБ ТД, али и личног фонда архитекте који је Архив примио из породичне заоставштине 2015. године. Данас, међутим, струка једногласно прихвата коауторство Прљевића, Бранка Бона и Милана Гракалића на овом

¹⁵ М. Đurić, N. Antešević, „Arhitektonska profesija u Kraljevini SHS/Jugoslaviji: zakonodavni okvir i objektivna praksa”, Međunarodna naučna konferencija Arhitektonske ustanove i udruženja, umetničke grupe i časopisi u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (1918–1941), Institut za istoriju umetnosti, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2019, 22.

Препис дипломе Техничког факултета Универзитета у Београду на име Драгомира Поповића, 16. октобар 1926.

Теразије са палатом Албанија архитекте Миладина Прљевића, у изградњи, око 1939.

великом пројекту. Прича о међуратним југословенским архитектонским конкурсима је посебна и недовољно истражена тема. Био је обичај да инвеститор распише конкурс, откупи неколико најбоље оцењених пројеката и потом их модификује, или чак препусти значајним интервенцијама ангажованих архитеката. Тако се деценијска полемика да ли је стварни аутор Палате „Албанија” Миладин Прљевић или Бранко Бон завршила, за сада, компромисом о заједничком ауторству. Управо Бон је дипломирао на Архитектонском одјелу Уметничке академије у Загребу, па је зато, наводно, његов пројекат за ову палату оспорен и препуштен овлашћеном архитекти Прљевићу.

Законске оквире архитектонске професије регулисала је *Привремена уредба о овлашћеним инжењерима и архитектима у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца* из 1924. године, као и *Привремена уредба о оснивању инжењерских комора у Краљевини СХС*, чиме је започет процес професионализације архитектонске струке. По речима Бранислава Којића¹⁶, појам архитекте између два светска рата био је „неодређен, магловит и променљив”¹⁷, због чега су њихове послове често обављали грађевински инжењери.

¹⁶ Бранислав Којић (1899, Смедерево – 1987, Београд), студирао је у Паризу, радио у Министарству грађевина и био наставник на Архитектонском факултету у Београду и један од оснивача Групе архитеката модерног правца. Дела: Породична кућа у Ранкеовој 1, сопствена кућа у Задарској 6, вила Едварда Замбонија у Добрачиној 39, основна школа у Земуну, зграда др Ђурића на углу Призренске и Рељине, многе зграде у Нишу, Аранђеловцу, Новом Саду, Скопљу и другим градовима.

¹⁷ О положају архитеката у међуратном Београду видети Б. Којић, *Друштвени услови развоја архитектонске струке у Београду 1930–1940. године*, Београд 1979.

Закон о овлашћеним инжењерима донет је 1937. године и допуњен низом подзаконских аката, али услед избијања Другог светског рата примена ових прописа није донела очекиване резултате, а процес професионализације у Краљевини Југославији остао је незавршен.¹⁸

Богату архитектонску сцену у међуратном Београду допуњавала су и удружења, гласила, домаће и међународне изложбе, награде, стручна критика. Као и код осталих професионалних удружења, званична политика налагала је оснивање „земаљских” удружења. Средином 1919. године формирано је *Удружење инжењера и архитеката Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца*. После неколико месеци Удружење је променило назив, поставши *Удружење југословенских инжењера и архитеката* (УЈИА). Званично гласило Удружења био је *Технички лист*, који је излазио од 1919. до 1939. године. Дотадашња сталешка друштва са националним предзнаком стапају се у једно удружење са владајућом идеологијом југословенства. У оквиру Удружења постојале су београдска, загребачка, љубљанска, сплитска, сарајевска, новосадска и скопска секција, а најутицајније су биле прве две. Годишње скупштине УЈИА одржаване су наизменично у Београду, Загребу, Љубљани, Сарајеву, Сплиту, Новом Саду и Скопљу. Иако су загребачки и београдски клуб архитеката истовремено покренули иницијативу за изградњу дома сопствене секције 1921, у Београду је седиште УЈИА подигнуто тек 1934. године.¹⁹

Пројектантски тим Миша Манојловић и Исак Азриел,
Дом Удружења југословенских инжењера и архитеката у улици Краља Фердинанда бр. 7
(данас Кнеза Милоша), изглед главног прочеља и бочне фасаде, 1933.

¹⁸ М. Đurić, N. Antešević, н. д., 23.

¹⁹ А. Игњатовић, „Дом удружења југословенских инжењера и архитеката у Београду”, *Наслеђе* бр. VII, Београд 2006, 88–91.

Архитекте су у овом периоду биле окупљене у три организације: Клуб архитеката у оквиру Секције Београд Удружења југословенских инжењера и архитеката, Секција пројектанта у Инжењерској комори, која је основана 1925. као службена установа са одређеним законским функцијама и Група архитеката модерног правца (ГАМП) (1928–1934). Ове организације биле су веома активне и у стручним питањима деловале су углавном сагласно. У периоду између два светска рата у Београду није објављиван ниједан стручни архитектонски часопис. Београдске архитекте објављивали су текстове у *Техничком листу*, званичном листу УИИА који је излазио у Загребу од 1925. године, љубљанској *Архитектури* (1931–1934), а били су активни и у дневним новинама и часописима. Архитектонски прилози објављивани су у *Уметничком прегледу* (1937–1941), издању Музеја кнеза Павла. Београдске општинске новине, својеврсна хроника међуратног Београда, редовно су извештавале и о изградњи града. Редакција часописа расписала је 1932. анкету о архитектури Београда и тим поводом издала тематски број часописа са прилозима истакнутих архитеката, професора, уметника и новинара.²⁰ Стручна литература и периодика из иностранства била је доступна у Београду од 1925. године, преко Књижаре за универзитетске науке „Ф. Пеликан” у улици Краља Милана бр. 6. Почев од 1929. београдски модернисти Бранислав Којић, Душан Бабић и Милан Злоковић одржали су серију предавања на Коларчевом народном универзитету и у Клубу архитеката.²¹

Професор Техничког факултета и дугогодишњи председник београдске секције Клуба архитеката Душан Томић основао је лични фонд из кога су, посредством Клуба, додељиване награде ауторима најлепше фасаде у Београду, у циљу афирмације српских архитеката и приближавања архитектуре Београда савременим престоницама. Награда је додељивана од 1930 (за период 1926–1930) до 1939. године, а међу лауреатима су били: Бранислав Којић, Драгомир Тадић, Драгиша Брашован, Александар Дероко, Милутин Борисављевић, Миладин Прљевић, Миливоје Тричковић, Леонид Макшејев и др.²² Иако браћа Бранко и Петар Крстић нису били лауреати ове награде, професор Томић је управо од њих наручио пројекат своје виле у Ужичкој улици.

По проценама Бранислава Којића у Београду је после Првог светског рата деловало око стотину архитеката, а уочи Другог светског рата њихов број се утростручио.²³

Горе лево: Заклетва на дужност архитекте Веселина Трипковића, 1919.

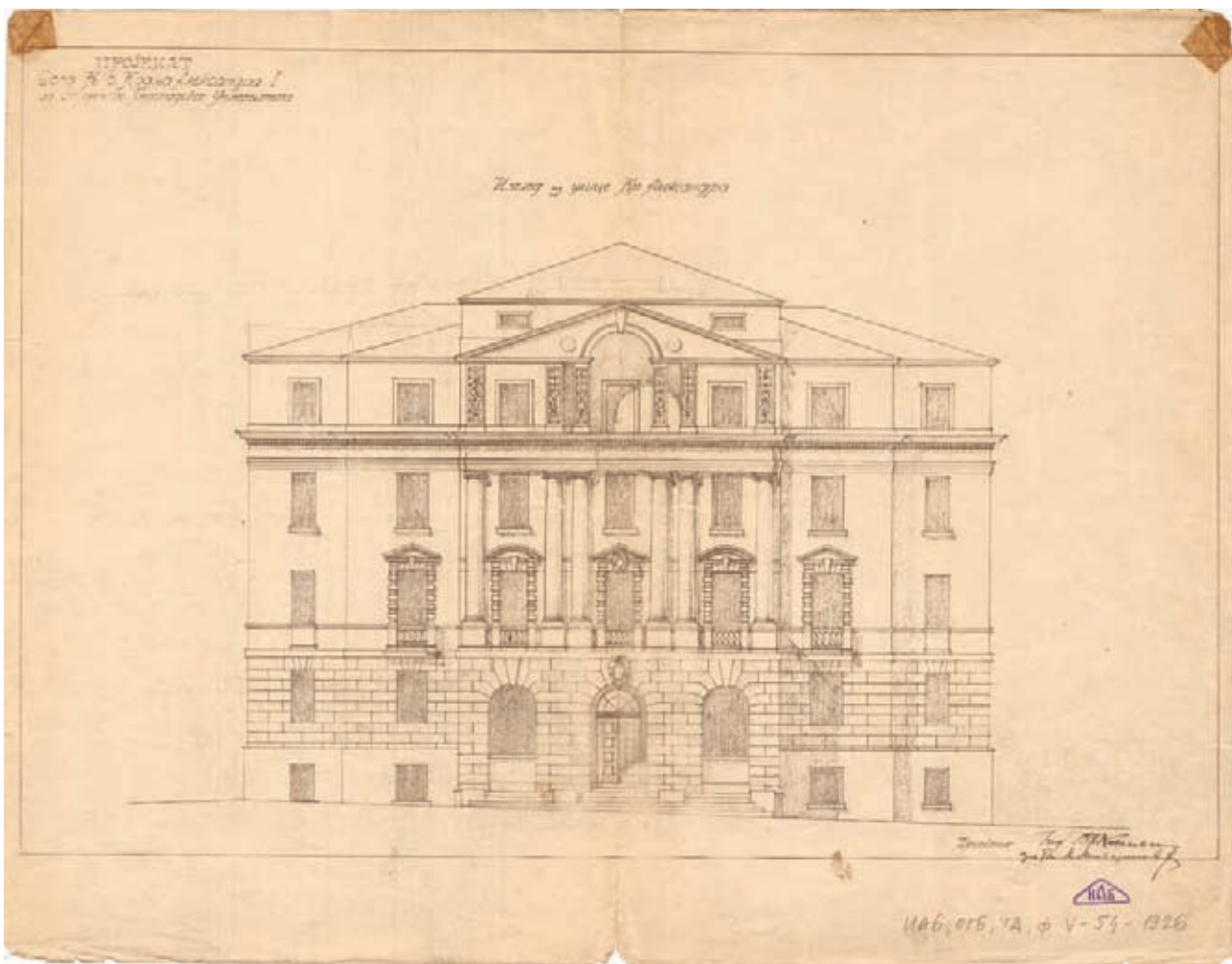
Доле лево: Вила „Вукосава“ проф. Душана Томића у Румунској 16, (данас Ужичка бр. 8), пројекат Петра и Бранка Крстића, 1930.

²⁰ Београдске општинске новине (БОН) бр. 12, децембар 1932.

²¹ Lj. Blagojević, *Moderna kuća u Beogradu (1920–1941)*, Beograd 2000, 32.

²² М. Просен, „О архитектури виле професора Душана Томића на Дедињу”, ГГБ LVIII, Београд 2011, 156–157.

²³ Lj. Blagojević, н. д., 23.

Дом краља Александра I за студенте Београдског универзитета у Београду, пројекат Ђорђа Ковачевића, 1926.

СТИЛСКИ ПРАВЦИ У МЕЂУРАТНОЈ АРХИТЕКТУРИ БЕОГРАДА

Међу многим стилским варијацијама у међуратној београдској архитектури уочавају се три главна правца. Одраније преовлађујући академизам доживео је нови талас доласком руских архитеката емиграната. Тај стил се највише неговао у Архитектонском одељењу министарства грађевина приликом изградње великих државних објеката. Национални или српско-византијски стил²⁴ заступали су Бранко Таназевић, Момир Коруновић, Александар Дероко, Јездимир Денић, као и архитекта из ТД ОГБ Рајко Татић²⁵. У том стилу повремено су градиле и руске архитекте Виктор Лукомски, Василије Ан드로сов, Николај Краснов и Валерије Сташевски. Као природан наставак сецесијске архитектуре у међуратном периоду

²⁴ Александар Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средица XIX – средица XX века)*, Београд 1997.

²⁵ О Рајку Татићу опширније на стр. 56.

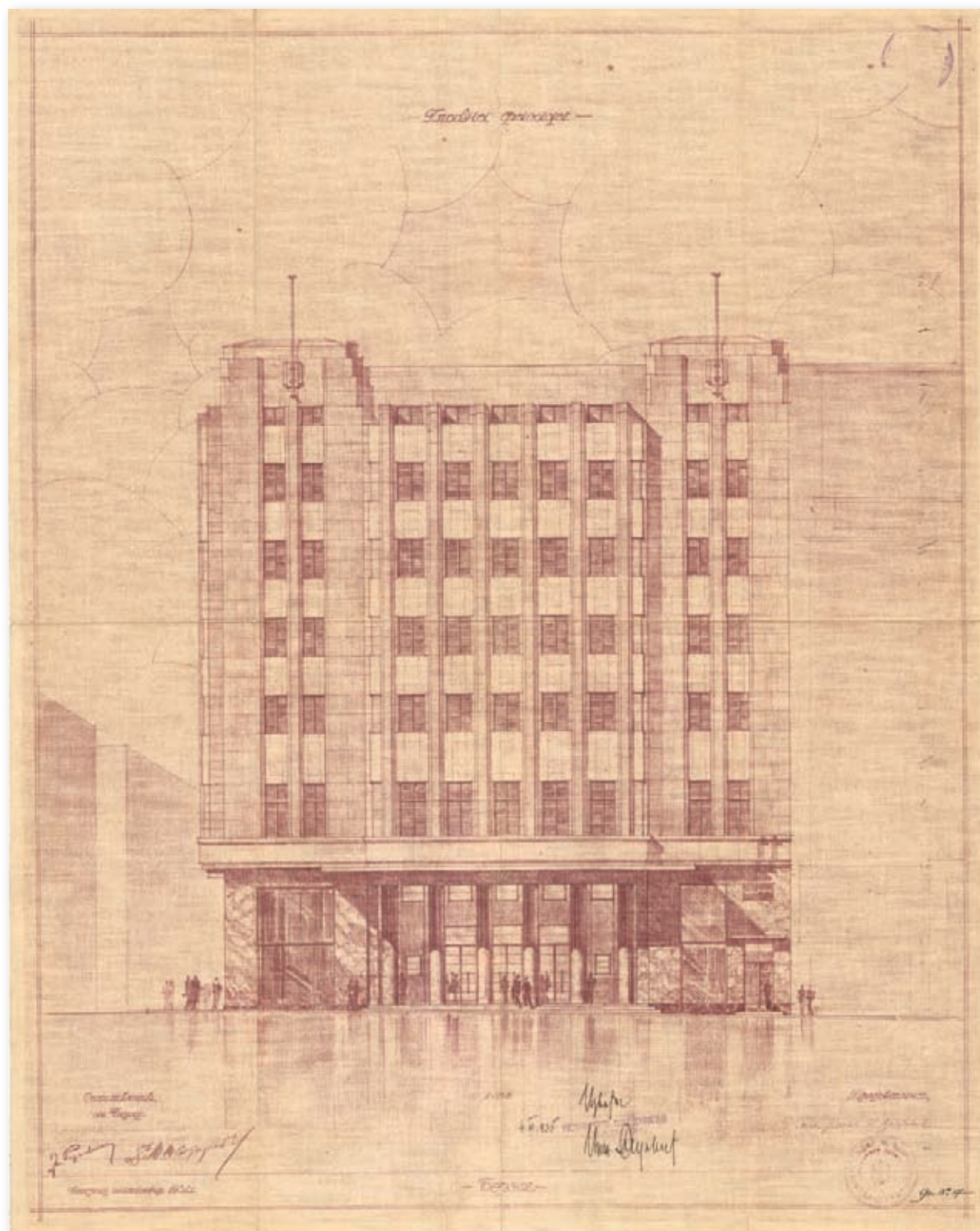
заступљен је ар-деко. Од оснивања ГАМП-а крајем 1928. године модерна архитектура све више добија на значају, да би у деценији пре избијања Другог светског рата постала доминантни стилски правац у Београду. Значајни представници овог стила били су Милан Злоковић, Драгиша Брашован, Јан Дубови, Никола Добровић, Бранислав Којић и многи други.

Студије и усавршавања, путовања, изложбе и стручна литература доносили су утицаје великих европских архитектонских школа на домаће архитекте. *Изложба чешке модерне уметности* у Београду организована је већ 1925, а *Изложба савремене чехословачке архитектуре* 1928. године. Носиоци чешког кубизма били су Никола Добровић, Светомир Лазић, Момир Коруновић и Јан Дубови. На чешком Техничком универзитету студирао је и Александар Дероко. Такође, неколико чешких градитеља значајно је допринело архитектури Београда у међуратном периоду: Јарослав Прхал, Фрања Урбан, Јан Дубови, Љубодраг Крехлик, Карел Јелинек, Јан и Ана Швејкар и Стеван Тоболар. Чехословачки државни архитекта Алојз Мезера пројектовао је модерно здање Чехословачког посланства у Београду 1927. године.²⁶ Изложба немачке ликовне уметности, одржана 1931. у Београду, представила је и савремену немачку архитектуру. Највећи српски модерниста Милан Злоковић, рођен и одрастао у Трсту, доноси елементе италијанске и медитеранске архитектуре. После Првог светског рата општи германски утицај надвладала је франкофилска клима у свим сферама живота. У Паризу

Јарослав Прхал, Прашка кредитна банка, 1921.

²⁶ И. Р. Марковић, Ђ. Боровњак, В. Путник, *Чешко-српске везе у архитектури Београда 1863–1941*, Београд 2014, 5. и 8.

Александар Ђорђевић, Београдска берза, угао Узун Миркове и Краљевог (данас Студентског) трга, главна фасада, 1932.

су се школовали или усавршавали бројне српске архитекте: Александар Ђорђевић, Милан Злоковић, Бранислав Којић, Александар Дероко, Богдан Несторовић, Михајло Радовановић, Бранислав Маринковић, Миливој Тричковић, Момир Коруновић, Григорије Самојлов, Јован Бјеловић, Милан Минић.²⁷ Клуб архитеката организовао је 1925. стручну посету Светској изложби у Паризу. Милутин Борисављевић, који је 1926. докторирао у Паризу са тезом *Теорија архитектуре*, по повратку у Београд доноси снажан утицај француског академизма.²⁸ Преовлађивањем модерне архитектуре на сцену ступа *интернационални стил* и постепено се губе националне одлике стилова.

Добривоје Петровић, Зграда ватрогасне команде Ташмајдан, 1932.

Између два светска рата изложбе архитектуре у Београду и другим центрима Краљевине постале су уобичајене. Почев од Првог салона архитектуре, 1929. у организацији ГАМП-а, ова група модерниста негује интензивну изложбену делатност све до свог распада. Изложбе модерне архитектуре организоване су у Београду – Прва изложба модерне југословенске архитектуре 1931, Друга југословенска изложба модерне архитектуре 1933, Салон архитектуре 1938 – и у иностранству – у Прагу 1931, Паризу 1933, Софији 1934. године.²⁹

²⁷ М. Просен, „Ардеко у српској архитектури”, докторска дисертација 2014, 50–52 на: <http://eteze.bg.ac.rs/> (приступљено 2. априла 2021).

²⁸ По завршеном школовању у Београду Борисављевић је у Паризу најпре уписао Вишу уметничку школу, а потом студије естетике на Сорбони, код професора Виктора Баша. Деловао је као архитекта и као научник – естетичар и теоретичар архитектуре. Као архитекта познат је искључиво у домаћој средини, а као научник признат је и у иностранству, пре свега у Француској, где је и публикован највећи део његових студија. Критичке и полемичке чланке објављивао је у часопису *Уметнички преглед* и дневним новинама *Правда* и *Време*, а основао је и уређивао и свој часопис *Неимар*. Оснивач је катедре за естетику на Филозофском факултету у Београду, где је једно време радио као хонорарни професор. Ивана Ковачић, „Прилог познавању архитектонског опуса Милутина Борисављевића: породична кућа и вила”, *Наслеђе* бр. 4, Београд 2002, 89.

²⁹ Д. Милашиновић Марић, *Архитекта Јан Дубови*, Београд 2001, 47–48.

4687

БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА
БР. ИНВЕНТАРА

ВИДОВ-ДАН 1934

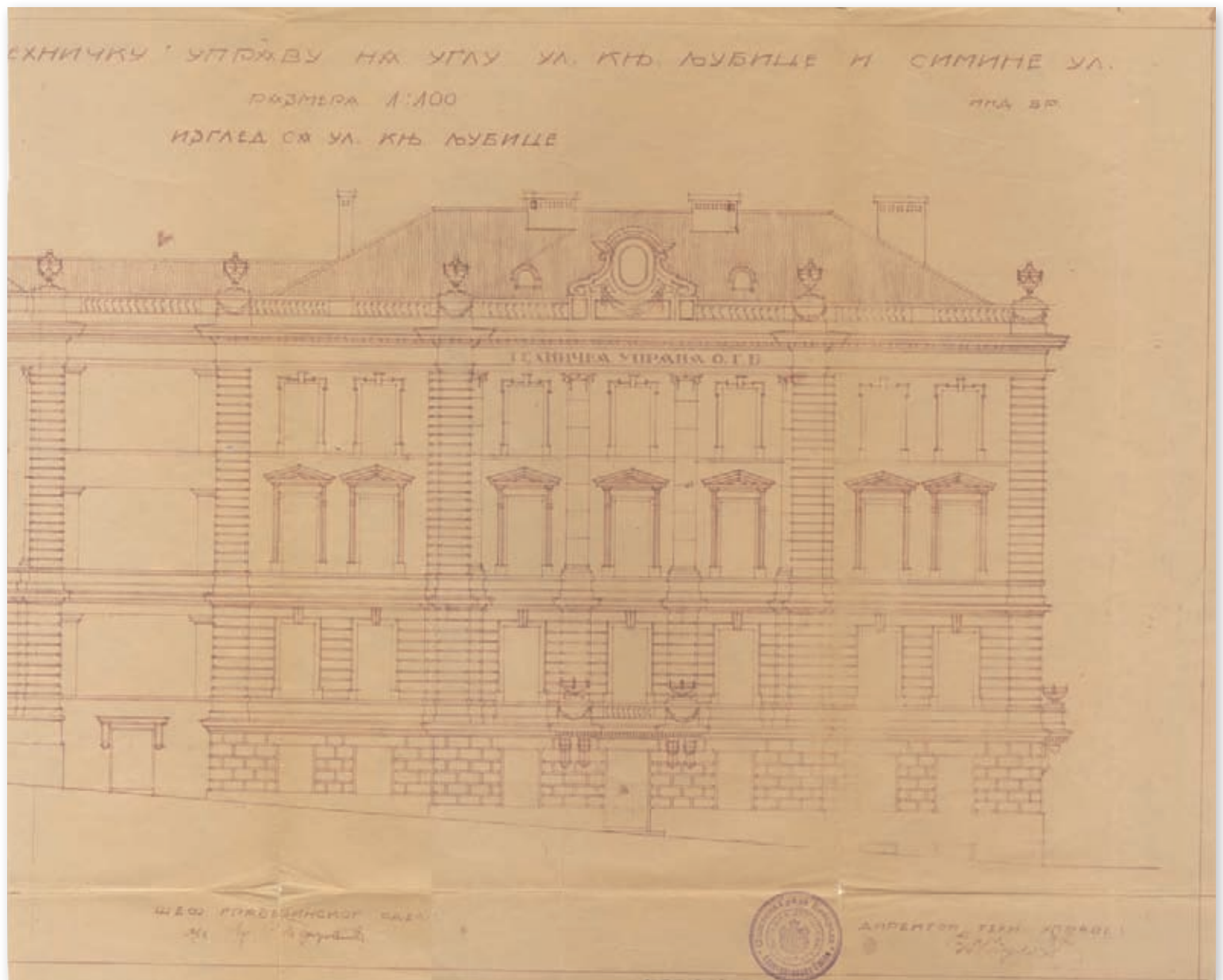

БР. 1-3 **БЕОГРАДСКЕ** 1934.
ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Данило Вуковић, професор и министар грађевина и Јеврем Томић, председник београдске општине, размагљају планове уређења Топчидера и Топчидерске реке, 1940.

ТЕХНИЧКА ДИРЕКЦИЈА

Зграда Техничке дирекције, главна фасада из улице Кнегиње Љубице, цртеж из 1930. године урађен за потребе легализације постојеће зграде

ТЕХНИЧКА ДИРЕКЦИЈА – ИСТОРИЈАТ, ОРГАНИЗАЦИЈА

Техничка служба у Општини града Београда до 1911. године развијала се преко техничких одељења која су била потпуно аутономна и независна. Оваква децентрализација била је функционална док је Београд био мали град. Како је растао, настаје потреба за централизацијом техничке службе, која је почела да се остварује када је 1911. за њеног директора изабран Француз Едуард Леже. Ратови су прекинули овај процес. Статутом ОГБ из 1922. образована је Техничка дирекција са пет одељења, али њена организација није била спроведена. Од 1926. године, када су започели велики општински радови на изградњи Београда, функционисала је под називом Техничка управа.³⁰

Новим статутом из 1929. године целокупна техничка служба општине била је подељена на две дирекције: Дирекцију трамваја и осветљења и Техничку дирекцију.

Организациона структура Техничке дирекције састојала се од Управе и шест одсека са десет одељака:

1. Инжењерски одсек са одељцима
 - а) за одржавање калдрме,
 - б) за недржавне путеве,
 - в) за техничко-рачунску ревизију;
2. Архитектонски одсек са одељцима
 - а) Грађевински одбор и контрола зидања;
3. Канализациони одсек
4. Управа водовода са одсецима
 - а) за мрежу и рачуноводство,
 - б) машинским,
 - в) грађевинским;

³⁰ Информациони систем ИАБ-а, модул Јанус, ОГБ.

Зграда Техничке дирекције, 1928. Колекција Милоша Јуришића

5. Катастарски одсек с одељцима
 - а) за генерални регулациони план,
 - б) за извршење регулације,
 - в) за одржавање катастра;
6. Одсек за паркове и пошумљавање са шест служби
 - а) вртарска с расадником и стакларском,
 - б) шумска,
 - в) пољопривредна,
 - г) зоолошки врт,
 - д) декорације,
 - ђ) рестаурирање и конзервирање Београдске тврђаве.

Суд Општине града Београда донео је 28. фебруара 1930. године Правилник о устројству и надлежности Техничке дирекције. На основу њега и Статута задатак Техничке дирекције био је да се преко својих одсека и одељака стара о: пројектовању, грађењу и одржавању улица и општинских приступних путева и свих врста калдрме на њима; пројектовању, грађењу и одржавању општинских зграда и о прописном извођењу приватних грађевина; одржавању постојећих и грађењу нових мрежа уличне канализације и о прописном извођењу приватне канализације; снабдевању вароши добром и довољном количином воде за пиће и за поливање улица; одржавању постојећих и изради нових водоводних инсталација и водоводних мрежа; прописном развођењу водовода по кућама; довршењу Катастра Београда и о одржавању катастарских знакова; издавању тапија; регулацији и нивелацији вароши; уређењу паркова, скверова и уличних баштица и о пошумљавању општинских утрина.

Организациона структура Техничке дирекције касније је претрпела извесне измене и допуне. Тако се у првој половини 1933. при Катастарском одсеку оснива Одељак за катастарско снимање. Године 1935. основан је Одељак грађевинскоправних обавеза, а крајем 1939. у саставу Инжењерског одсека Одељак за склоништа од ваздушних напада. Одељак за експропријације и апропријације имања прелазио је из ове дирекције у Привредно-финансијску дирекцију, док најзад није 1940. године коначно прешао у Катастарски одељак. Исте године у Техничкој дирекцији основана су још два одсека: за студије и техничке контроле, а Одељак генерално-регулационог плана издваја се из Катастарског одељка и постаје засебан одсек, под називом Урбанистички одсек. Године 1942. из Техничке дирекције издвојен је Одсек за паркове и пошумљавање, који је постао део Одељења за комуналне службе општине. Та служба носила је назив Управа за градску економију и вртове, а била је под непосредним руководством председника општине. У надлежност ове управе улазили су сви послови дотадашњег Одсека за паркове и пошумљавање, послови око техничког извођења обнове и уређења града, као и послови регулисани према Правилнику за спровођење планске пољопривредне производње у Београду и питање снабдевања становништва горивом.

Рушење старих зграда због регулације, кућа на углу Поп Лукине и Црногорске улице

Осим државних архитектонских подухвата у Београду (железнице, мостови, јавне зграде и др.), целокупно остало грађевинско и техничко подизање Београда после Првог светског рата изведено је или контролисано од Техничке дирекције ОГБ. Она је, с једне стране, изградила цео београдски водовод, канализацију, паркове и зелене површине, модерну и турску калдрму и све општинске зграде, са основним школама, болницама, пијацама, кланицама итд. С друге, Општински грађевински одбор при Грађевинском одељку ТД контролисао је и подизање свих приватних зграда по Београду.

Први технички директор, изабран 1. марта 1911, био је Француз Едуар Леже.³¹ Неколико година по завршетку Првог светског рата, 1922, донет је Општински статут по

³¹ Након што је Београдска општина 1910. расписала конкурс за директора Техничке управе, на њено чело дошао је француски архитекта Едуард Леже. Преузео је решавање крупних проблема лошег грађевинског фонда и стамбених услова, неконтролисаног ширења града, односно питања граница грађевинског рејона. Његов рад био је изложен оштрој критици Удружења српских инжењера и архитеката, који су му замерали непридржавање закона, а чак су доводили у питање и његова естетска начела. Леже је, и поред оспоравања и бројних афера које су пратиле његов боравак у Београду, успео да реализује формирање тргова на Теразијама и испред железничке станице.

Број	Претходно име	Име	Година и месец рођења	Место где рођен	Датум смрти	Место где умро	Висина	Тежина	Пол	Становиште
1	Тодор Савић	Тодор	1922	Београд	1922	Београд	1.80	60	М	Београд
2	Петровић Андрија	Петровић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
3	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
4	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
5	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
6	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
7	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
8	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
9	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
10	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
11	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
12	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
13	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
14	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
15	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
16	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
17	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
18	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
19	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
20	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд
21	Миливојевић Милош	Миливојевић	1923	Београд	1923	Београд	1.80	60	М	Београд

Спискови особља архитектонског одсека Општине града Београда, 1931.

Бројно стање стручног особља Архитектонског одсека ТД за период од 1927. до 1934. године, 25. фебруар 1935.

Број	Шифра	1927 год.	1928 год.	1929 год.	1930 год.	1931 год.	1932 год.	1933 год.	1934 год.
1	Шефова	1	1	1	1	1	1	1	1
2	Архитекте	6	6	8	7	7	8	9	9
3	Техничке пословнице	-	-	-	6	6	7	5	4
4	Цртача	4	4	4	2	2	2	2	2
5	Техн. чиновника	1	3	3	-	-	-	-	-
6	Грејов. надзорника	6	6	7	-	-	-	-	-
7	Електричара	-	1	1	-	-	-	-	-
8	Инжењер за централно грејање	-	-	1	-	-	-	-	-
9	Грејевинар / дневничар	1	-	-	-	-	-	-	-
10	Адм. особље и др.	19	21	25	16	16	18	20	20

коме је образована ТД са пет одељења. У пракси тек од 1926, са новом општинском управом (Коста Кумануди³², Милош Савчић³³), ТД постаје врховна техничка власт у Општини. Темеље овакве делатности поставио је Велисав Вуловић³⁴, који је три године био директор. По статуту из 1929. Техничка дирекција имала је: Технички и Грађевински одбор, саму Дирекцију са деловодством и архивом и још седам одсека са десет одељака (Инжењерски, Архитектонски, Канализациони, Катастарски, Одсек за паркове и пошумљавање и Одсек грађевинско-правних обавеза (од 1935). Крајем тридесетих година ТД имала је укупно 924 запослена (стално и привремено особље), при чему је дневно обрађивала, у просеку, више од 200 предмета.³⁵ Број запослених у Архитектонском одсеку варирао је од 24 службеника 1929, до свега 14 службеника 1930. године.³⁶

Водоводне инсталације и мрежа претрпеле су велика оштећења у рату. Већ 1924. ради се скромна инсталација код „Шест топола“, а након 1927. „Макиш“, „Беле Воде“, нови резервоар на Дедињу, затим на Дунавској падини у кругу старе електричне централе. Упоредо са водоводом изграђивала се и канализациона мрежа.

Одсек за паркове установљен је 1926. као самостална служба. У Доњем граду изграђен је Зоолошки врт, рестаурирана тврђава, изграђена

Стари и нови Београд, угао Скадарске и Зетске улице

Зидане Занатског дома

³² Коста Кумануди, председник београдске општине 1926–1929.

³³ Милош Савчић, председник београдске општине 1929–1930. Опширније о Савчићу на стр. 143 и 145.

³⁴ Велисав Вуловић, инжењер, професор, политичар (Београд, 1865–1931). После три године студија технике на Великој школи у родном Београду, завршио је политехнику у Гану, Белгија. Пре Првог светског рата био професор на Великој школи, председник Београдске општине, министар грађевина, народни посланик. По завршетку рата активирао је на високим државним и општинским функцијама. На студијама и радећи у Дирекцији железница проучавао је организацију железничког саобраћаја. Р. Мићић, „Вуловић, Велисав“ у: *Српски биографски речник Матице српске* 2, В–Г, Нови Сад 2006, 510–511.

³⁵ Д. М. Поповић, „Техничка дирекција“, *БОН* 12, 1938, 961.

³⁶ *БОН*, 1. март 1930.

Калемегданска тераса и подигнут споменик *Победник*.

Највеће промене претрпела је београдска калдрма. У периоду од 1922. до 1926. године приступа се модерном калдрмисању неколико улица (Дечанска, Поенкареова, део Скопљанске и Краљев трг, на Кнез Михаиловом венцу дуж Калемегдана, у Сарајевској, Узун Мирковој и Васиной улици). Тек од 1927. почиње обимније калдрмисање Београда.

Архитектонски одсек и Грађевински одбор, као делови Техничке дирекције, водили су све послове изградње, подизања, планирања и унапређења Београда у грађевинском смислу.

ПРЕГЛЕД
ОДОБРЕНИХ ЗГРАДА У ГОД. 1931

ИИБ

У МЕСЕЦУ	НОВИХ ЗГРАДА	ПРИЗ- НИА	СА 1 СПРАТА	СА 2 СПРАТА	СА 3 СПРАТА	СА 4 СПРАТА	СА 5 СПРАТА	СА 6 СПРАТА	ДЖИМОВИ НЕ ЗГРАДА	ПРЕПРИ- НЕ ЗГРАДА	НОВИНА ЗГРАДА
ЈАНУАРУ	8	4	3	—	1	—	—	—	5	3	—
ФЕБРУАРУ	16	10	2	2	2	—	—	—	1	—	—
МАРТУ	63	46	9	6	2	—	—	—	8	3	—
АПРИЛУ	62	35	8	8	6	4	—	1	19	5	—
МАЈУ	102	66	25	7	11	3	—	—	17	5	1
ЈУНУ	89	35	32	12	7	3	—	—	17	8	2
ЈУЛУ	170	96	40	18	10	6	—	—	36	14	12
АВГУСТУ	67	33	16	6	8	2	—	—	17	5	4
СЕПТЕМБАРУ	55	30	12	7	6	—	—	—	10	4	2
ОКТОБАРУ	52	35	8	4	5	—	—	—	16	7	5
НОВЕМБАРУ	23	10	11	—	1	1	—	—	3	4	—
ДЕЦЕМБАРУ	27	16	4	4	1	1	1	—	3	—	1
СВЕГА:	734	408	170	74	60	20	1	1	152	58	27

ИИБ, ОГБ, ТА, ф 1-4-1931

АРХИТЕКТОНСКИ ОДСЕК

У *Статуту Општине Града Београда* из 1929. године наводи се да Архитектонски одсек „пројектује, гради и одржава све општинске зграде са свим потребним инсталацијама и друге сличне објекте у колико израда ових није у надлежности Инжењерског одсека; одржава и остале зграде које је Општина по Закону дужна да одржава; припрема материал за доношење одлука Грађевинског одбора у смислу Грађевинског закона и стара се о извршењу његових одлука ради чега се установљава засебни реферат”.³⁷

У периоду од 1919. до 1926. године грађевински радови углавном су се састојали у одржавању, оправци, презиђивању постојећих општинских грађевина (трошаринске станице, школе, општински станови код „Топовских шупа”). Од 1927. за велике техничке радове добијена су финансијска средства закључењем *доларског* и *ломбардијског* зајма. Проширена је Кланица, подигнуте су основне школе на Булбулдеру, Душановцу, Вождовцу, Чукарици и у Дечанској улици, надзидани спратови на још неколико школа, подигнуте и уређене пијаче на Зеленом венцу, Каленићу и у Господар Јовановој улици.

Осим страних зајмова, београдска општина добила је 1928. зајам од Министарства социјалне политике, којим је образован фонд за подизање и одржавање радничких установа у Београду. Тако су подигнуте две зграде за мушко радничко склониште и дечје обданиште у улици Милоша Поцерца и женско радничко склониште у Млетачкој, данас Кнез Милетиној улици.

Основне школе у улици Војислава Илића и Шуматовачкој, ОШ „Престолонаследника Петра” и „основна школа на чистом ваздуху” у Шуматовачкој улици, нова школа на Топчидерском брду и комплетирана општинска Кланица подигнуте су из тзв. *унутрашњег* зајма.

Током 1933/34. године београдска општина је средствима из фонда Николе Спасића³⁸ подигла нову зграду за градску болницу на Булбулдеру. Такође, фонд или задужбина у том периоду подигли су у Београду многе значајне грађевине. На Сави је саградила купатило код „Шест топола”, са 500 кабина и три базена. У етапама је подигнута зграда дечјег прихватишта у Звечанској улици.

³⁷ *Статут Општине Града Београда*, Београд 1929, 16.

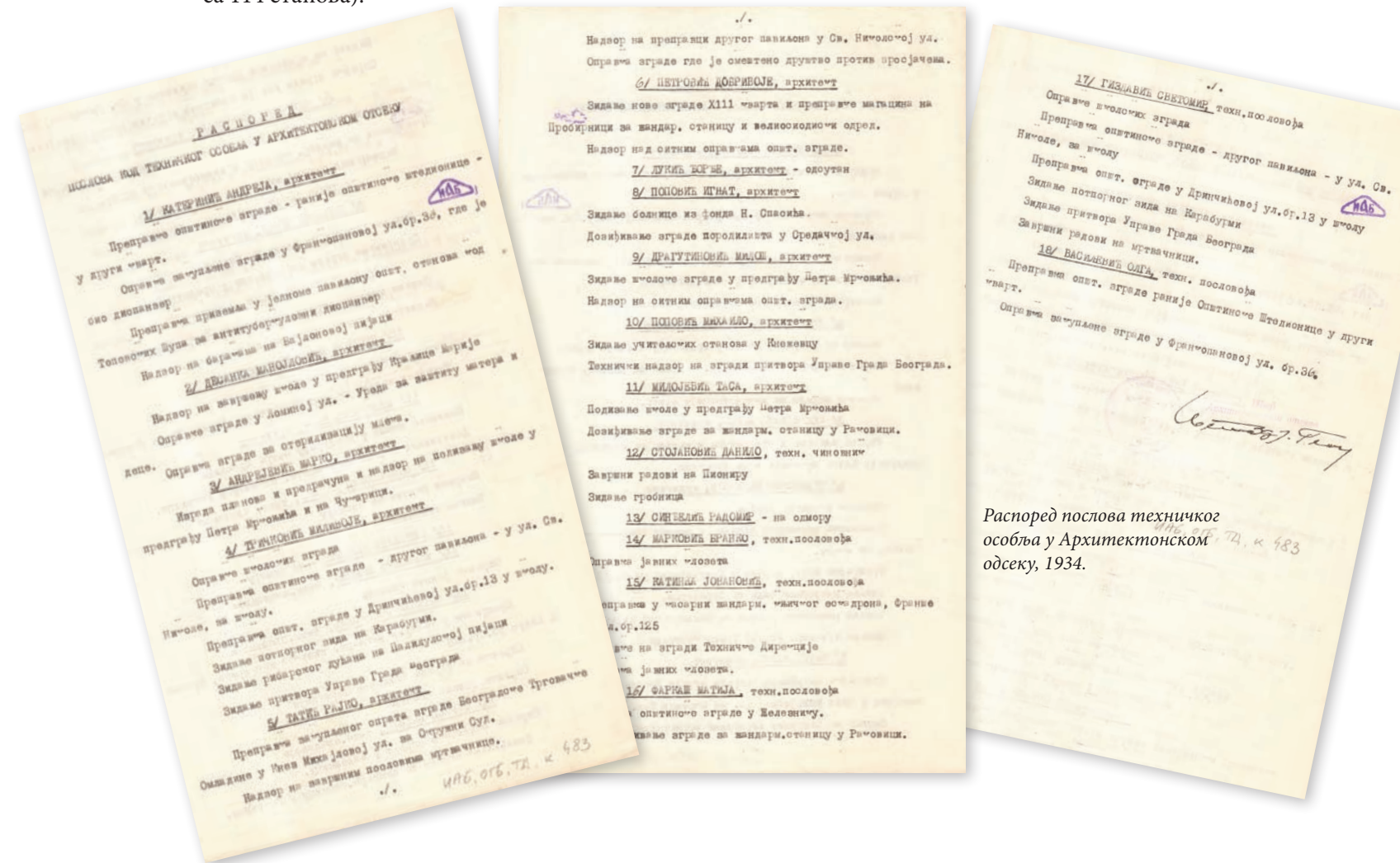
³⁸ Фонд Николе Спасића (1838–1916), трговца, добротвора и задужбинара, основан је после његове смрти, по својеручном написаном тестаменту из 1912. године. Званично је почео са радом 30. априла 1920.

Од 1932. до 1934. на купљеном имању „Пионир” изградила је комплексе грађевина у које је пренела возни парк са Ташмајдана. На истом месту оспособљена је и постојећа циглана. За санитарску службу изграђена је зграда за дезинфекциони завод на булевару Франше Д’Епера, као и пожарна централа на углу Хартвигове и Битољске улице, зграде за потребе Управе града Београда.

Од Државне хипотекарне банке Општина је купила и адаптирала три велике зграде за смештај својих канцеларија и установа:

- бивши „Санаторијум Живковић” у Улици кнегиње Персиде, данас Крунској (градска поликлиника, станица за брзу помоћ и Дирекција за социјално и здравствено старање),
- зграду на углу Кнегиње Љубице и Обилићевог венца (Административни, Културни одсек са библиотеком и музејом те Правни одсек),
- зграду на углу Доситејевог и Господар Јевремове улице (Судско одељење).

Подигнуте су Амбуланта за кожне и венеричне болести у Џорџа Вашингтона, ОШ „Матија Бан” на Бановом брду и општински станова на Северном булевару (20 нових зграда са 114 станова).

Распоред послова техничког особља у Архитектонском одсеку, 1934.

Списак

Списак Реферата за грађевински одбор и Контролу Зидане

Редни број	Име и презиме	Звање	Од кога је у употреби или саопштен	Како је саопштен у саопшћеном случају	Да ли је личност која је изабрана у саопшћеном случају	Да ли је личност која је изабрана у саопшћеном случају	Да ли је личност која је изабрана у саопшћеном случају	Да ли је личност која је изабрана у саопшћеном случају	Да ли је личност која је изабрана у саопшћеном случају	Да ли је личност која је изабрана у саопшћеном случају
1.	Димитријевић Драгомир	Професор	1921	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
2.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
3.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
4.	Димитријевић Драгомир	Професор	1927	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
5.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
6.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
7.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
8.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
9.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
10.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
11.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
12.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
13.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић
14.	Димитријевић Драгомир	Професор	1928	Дим. Димитријевић	није	Саван	Нема	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић	Дим. Димитријевић

НАБ 3388/11
30. 5. 1921
Београд

Београд
30. 5. 1921
Дим. Димитријевић

Спискови особља реферата за грађевински одбор и контролу зиданја Општине града Београда, 1931.

НАБ, ОГБ, к 156.

ГРАЂЕВИНСКИ ОДБОР

Грађевински одбор водио је контролу и евиденцију свих новоподигнутих зграда, одобравао је поднете планове и давао дозволе за усељење. Две најинтензивније грађевинске зоне у међуратном Београду биле су 1927. и 1932. година.

Такође се радило на катастру Београда, регулационом плану са потребним уредбама и правилницима. Притом је и сама држава изградњом мостова, железница, зграда итд., који махом нису подизани према првобитном плану Техничке дирекције, мењала дотадашње планове о уређењу Београда. Рад на катастру започет је пре рата, 1904. године, под председником општине Костом Главинићем³⁹. Радови су настављени после рата, али се од 1924. до 1929. више радило на новом регулационом плану, на основу одобреног Генералног плана. На катастру се под контролом Министарства финансија и правде интензивно радило тек 1932, 1933. и 1934. године. За 20 година извршено је више од 35.000 промена власништва, што говори да је готово свако имање у Београду променило власника, јер је Београд укупно имао око 33.000 парцела.

Регулација Београда – која датира из 1886, о којој је тада водило рачуна Министарство грађевина – уступљена је тек 1892. на старање београдској општини. Веће допуне усвојене су 1906. за делове Источног Врачара, Палилуле и Дорћола. Ова регулација важила је до 1924. године, када је измењена за један део Београда, а касније и допуњена за Сењак, Топчидерско брдо, Бањичко брдо, Пашино брдо, Вождовац и Чукарицу. После 1935. године требало је обухватити и атар општине Земун, односно везати за Београд његов постојећи регулациони план.

У Техничкој дирекцији расписана су три конкурса за уређење Београда: међународни конкурс за израду Генералног плана Београда 1922 (одобрен 1924), конкурс за Теразијску терасу 1930, а међународни конкурс за уређење и архитектонску обраду зграда на тргу Кнежев споменик 1937. године.

Уочи Другог светског рата очекивало се расписивање конкурса за железнички чвор и за регулацију леве обале Саве. Године 1937. склопљен је уговор са „Данском групом” о наметању терена, чиме је започета изградња потоњег Новог Београда.⁴⁰

О обиму посла Техничке дирекције сведочи и податак да је крајем тридесетих година дневно у просеку обрађивано преко 200 предмета. Деловодни протокол у ТД забележио је у 1938. години 62.320 предмета, а у Грађевинском одбору 11.217 предмета за једну годину.

³⁹ Коста Главинић, председник београдске општине 1903–1907. и 1910.

⁴⁰ Д. М. Поповић, „Техничка дирекција”, БОН 12, 1938, 961.

Радови на изградњи Теразијске тераса 1930. и Теразијска тераса

ЗАПОСЛЕНИ

Зграда Техничке дирекције у међуратном периоду налазила се на углу улица Браће Југовића и Кнегиње Љубице. Број одељења и одсека, као и број запослених, мењао се временом. Са порастом Београда и обимом послова растао је и број чиновника, који је тридесетих година XX века износио 924.⁴¹

Упркос чињеници да општинска служба није била тако пожељна за амбициозне архитекте као рад у приватним бироима, од оснивања Техничке дирекције (1911) у њој срећемо позната имена српске архитектуре. Из периода пре Првог светског рата то су Јелисавета Начић⁴², Милан Антоновић, Димитрије Т. Леко и Владимир Поповић. Тако је било и у периоду између два светска рата.

После 1918. године, у време преке потребе поправке порушених објеката и изградње стамбеног фонда, велику улогу у архитектонској обнови престонице нове државе одиграле су руске архитекте. Они су у знатном броју били окупљени у Министарству грађевина под окриљем Николаја Краснова.⁴³ Један део њих радио је у приватним архитектонским бироима, а неколицина и у Техничкој дирекцији ОГБ. У фонду ТД ОГБ из међуратног периода (који чини преко 16.300 предмета) око 10% су предмети настали радом руских избеглица.⁴⁴ Године 1923. у Општини града Београда радило је 122 руских избеглица, док је у катастарском одељењу било запослено њих 73.⁴⁵

У оквиру Катастарског одељења Општине града Београда формиран је Биро за Генерални план Београда (1922), на чије чело је постављен некадашњи професор Кијевског Политехничког института Ђорђе Павлович Коваљевски (1888–1957).⁴⁶ Од доласка у Београд, 1920. године, све до 1944. руководио је

Ђорђе Павлович Коваљевски

Đorđe Pavlovič Kovačević

⁴¹ Д. М. Поповић, н. д., 960–972.

⁴² Прва жена која је дипломирала на Архитектонском одсеку Техничке школе у Београду и једина која је тада била запослена у Инжењерско-архитектонском одсеку београдске општине. S. Giša Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, II, Beograd 2005, 994.

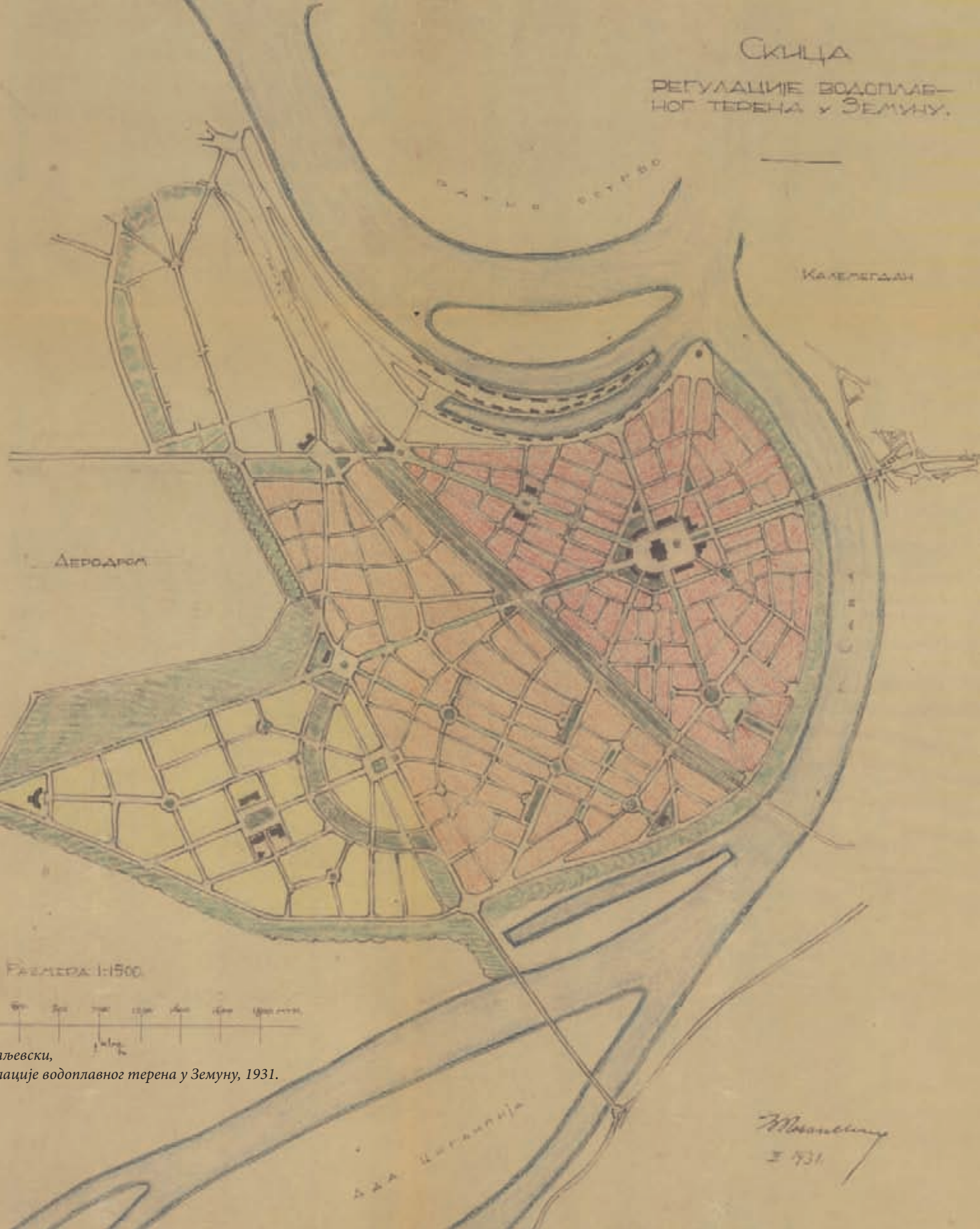
⁴³ С. Тошева, *Градитељство у служби државе. Делатност и остварења Архитектонског одељења Министарства грађевина у српској архитектури 1918–1941*, Београд 2018, 169.

⁴⁴ У фонду ОГБ ТД сачувани су пројекти 58 руских пројектаната, од којих су најплоднији били В. В. Сташевски са 1.042 пројекта, затим В. И. Билински, Папков, Г. В. Сташевски и Фесенков. О. Латинчић, Б. Ракочевић, *Архитекта Валериј В. Сташевски. Живот и стваралаштво у Београду 1920–1944*, ИАБ, Београд 1999, 2.

⁴⁵ А. Тимофејев, М. Живановић, С. Мандић, *Руска емиграција у Београду од 1920-их до 1950-их*, каталог изложбе, Београд 2021, 40.

⁴⁶ ИАБ, ОГБ, персонална досијеа, к 314/94.

СКИЦА
РЕГУЛАЦИЈЕ ВОДОПЛАВ-
НОГ ТЕРЕНА У ЗЕМУНУ.

ДЕРОГРАД

КАЛЕГЕДАШ

РАЗМЕР: 1:1500

Ђорђе Ковалеvски,
скица регулације водоплавног терена у Земуну, 1931.

Ђорђе Ковалеvски
1931

његовим урбанистичким развојем.⁴⁷ Богато искуство из Кијева и знања стечена на студијским боравцима у Енглеској, Француској и Немачкој уградио је у урбанизам Београда кроз савремени приступ у планирању града и увођењу идеје Вртног града. По доласку у Београд Коваљевски је постављен за шефа Саобраћајног одељења при Катастру ОГБ-а, где се бавио питањем регулације и нивелације. Именован је за шефа Бироа Комисије за израду плана, где је имао задатак да повеже налоге Комисије са реалним стањем на терену, градском топографијом, односно да изради нацрт према захтевима Комисије. Успешно извршење овог задатка пружило му је знатне могућности за даљи рад и уједно му дало и кључну улогу у урбанистичком развоју Београда у међуратном периоду. Израдио је урбанистички пројекат и скицу за шеталиште на Калемегдану (1928). Парцеларни план једног београдског насеља, Чиновничке колоније, израдио је 1929. године према концепту Вртног града. Пројекте вила у Чиновничком насељу на Вождовцу, по склапању уговора са ОГБ, израђивао је Валериј Сташевски заједно са другим руским архитектом – Василијем Фјодоровичем Баумгартеном. Коваљевски је аутор пројекта стадиона у Прокопу (1930), плана Земуна и Бежаније (1931–1932), плана уређења Савског пристаништа (1933), а заједно са Даницом Томић Милосављевић скице за Генерални урбанистички план Београда (1937–1939), чије је усвајање осујетио почетак Другог светског рата. За време окупације израдио је Генерални план Земуна (1941–1943).⁴⁸

У циљу просторног обједињавања Коваљевски је 1931. радио и Генерални и нивелациони план Земуна и села Бежанија, са детаљним

Цртеж Ђорђа Коваљевског, 1935.

Техничка дирекција извештава Градско поглаварство да је инжењер Коваљевски напустио Београд, 1944.

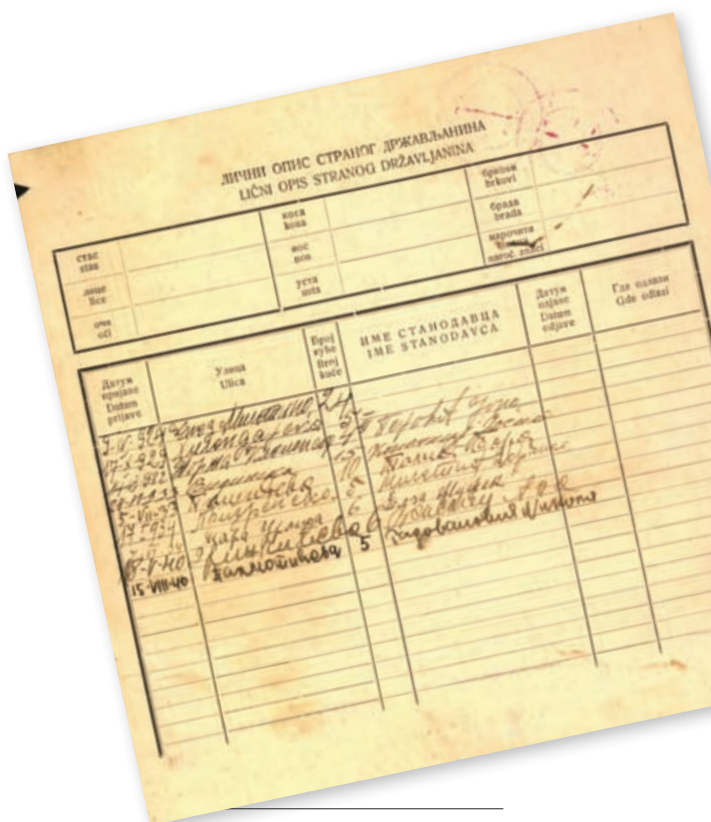
⁴⁷ М. Ђурђевић, „Урбанистичко-архитектонска делатност Ђорђа Павловича Коваљевског у Србији”, *Годишњак града Београда* (ГГБ) књ. XLIX–L, Београд 2002–2003, 169.

⁴⁸ А. Тимофејев, М. Живановић, С. Мандић, *Руска емиграција у Београду од 1920-их до 1950-их*, Београд 2021.

плановима пројектовања улица, где се улична мрежа појављује као координатор у обједињавању простора. Идејну скицу за уређење Теразијске терасе урадио је 1930, а идејни пројекат за искоришћавање простора испод Моста краља Александра I, предложивши изradу магацина и пијаца, 1933. године. Истих година радио је и скице за трг између Новог двора и Парламента, предложивши да се подигне споменик краљу Александру и Обелиск као обележје уједињења.

У сарадњи са архитектом Владимиром Билинским у периоду од 1921. до 1923. године пројектовао је неколико стамбених зграда у Београду, од приземних кућа, преко вишеспратница, до вила.⁴⁹ Међу реализованим пројектима Ђорђа Ковалевског у Београду истичу се: Дом краља Александра (студентски дом), Дечје обданиште бр. 3, Шеталиште на Калемегдану, Надгробни споменик Николаја Хартвига.⁵⁰

Попут осталих руских пројектаната, и Коваљевски је био запослен као хонорарни (контрактуални, уговорни) службеник, јер ондашњи закони нису дозвољавали пријем страних држављана у стални радни однос.

Картон житеља Јана Дубовог

[illegible]

⁴⁹ 3. Вуксановић-Мацура, „Стамбена архитектура Ђорђа Павловића Ковалевског у Београду”, *Архитектура и урбанизам* бр. 43, Београд 2016, 17–28.

⁵⁰ З. Маневић, *Лексикон неимара*, Београд 2008, 191.

A black and white portrait of a man with dark, wavy hair, wearing a dark suit jacket, a white shirt, and a patterned tie. He is looking slightly to the left of the camera with a neutral expression. The background is a light, textured surface.

Поједине бројеве прилажем.

3/. У календару «СЕЛО», 1926. год. написао сам чланак: «ГНОЈИ-
ТЕ И ЈАМА ЗА МОКРАЉУ». Страна 139 — 144. Календар прилажем.

4/. У календару «НАРОДНИ КАЛЕНДАР», 1926. год. написао сам чланак
«КРИНЕ СИЛО». Календар прилажем.

5/. Одржао сам низ предавања о регулацији села и поасприједним
зградама са пројектирањем слика између чехословачких селама у СКС.

Учтив

оград, 12. октобра, 1926. *инж. арх. Душан Ђекић*

*Јакоше Рајна те се р. Ђубови оверовати.
са месетним веоградом од 3000 јул!*

ПРЕДСТАВНИК
ПОСЛАНИКА
Др. Милошковић

045.046.52/25

ms. 2 p. 2. *My Father*

⁵³ О изградњи и функционисању објеката берзи рада и радничким склоништима у међуратном Београду видети: Др М. Миленковић, Др Т. Миленковић, Запошљавање у Србији од зачетка до ослобођења земље 1944, књига I, Београд 2002, 182–192. и 270–271.

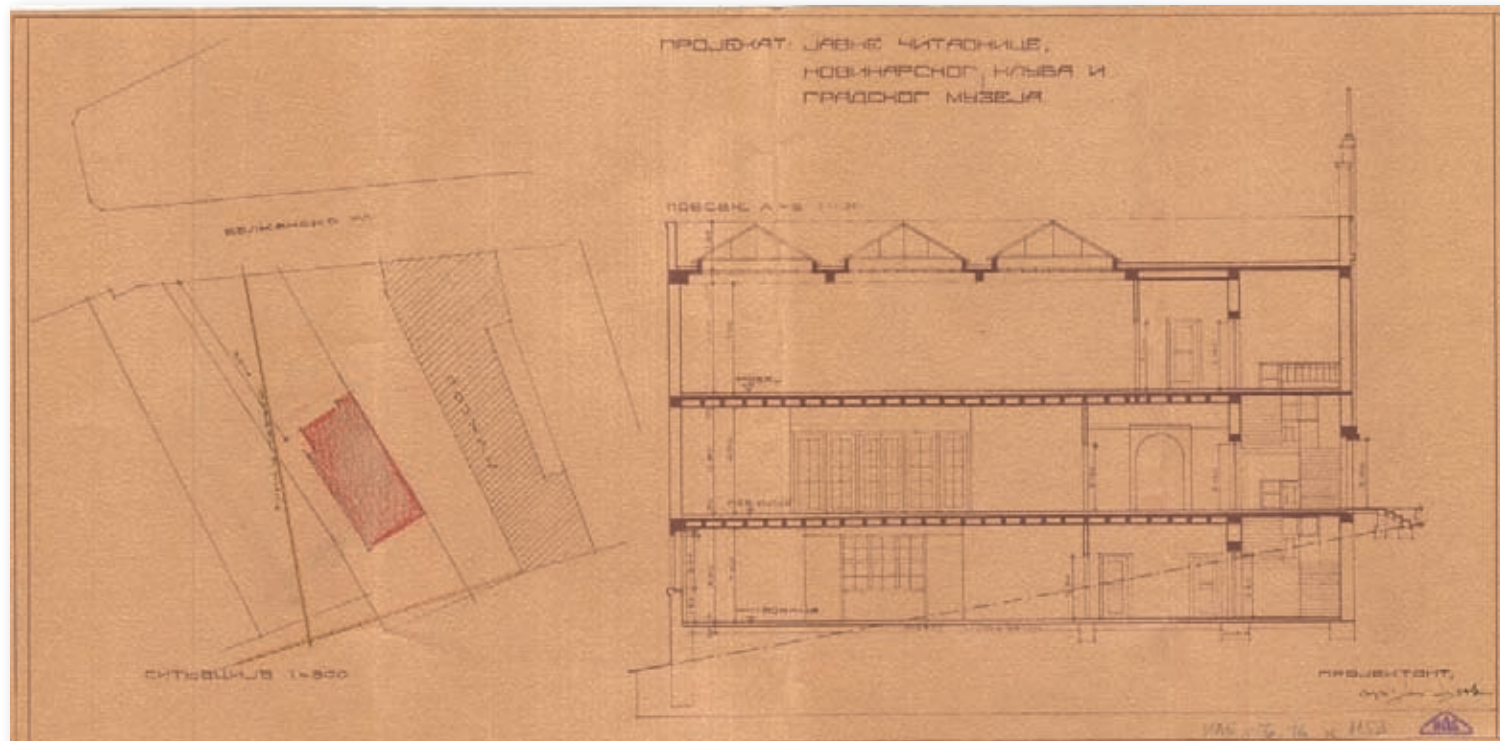

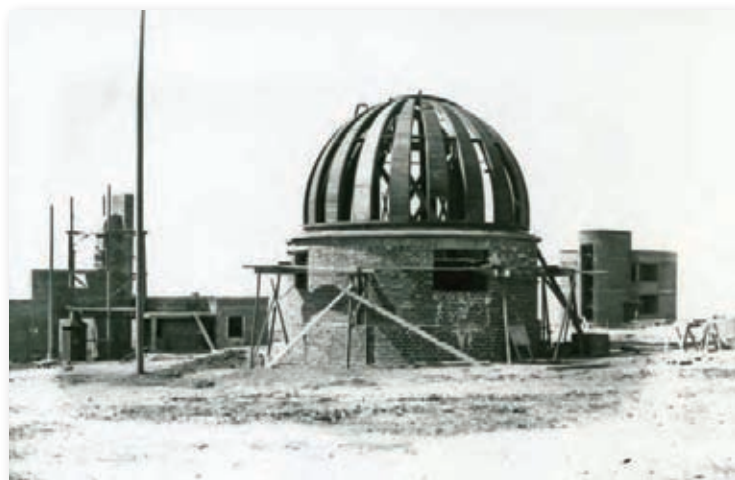
Јан Дубови, Женско радничко склониште у Кнез Милетиној улици, око 1935.

Аутор је урбанистичког плана чиновничке колоније на Вождовцу (1929). Његово најзначајније дело у Београду је комплекс Опсерваторије на Звездари (1929–1931), које му је донело титулу доктора техничких наука и широко признање средине. Један је од оснивача ГАМП-а, где је био сматран најискуснијим носиоцем идеје чистог модернизма у Србији. Од 1930. до 1934. у Београду је остварио велики број пројеката, махом стамбених зграда.⁵⁴

⁵⁴ З. Маневић, *Лексикон неимара*, Београд 2008, 106–113.

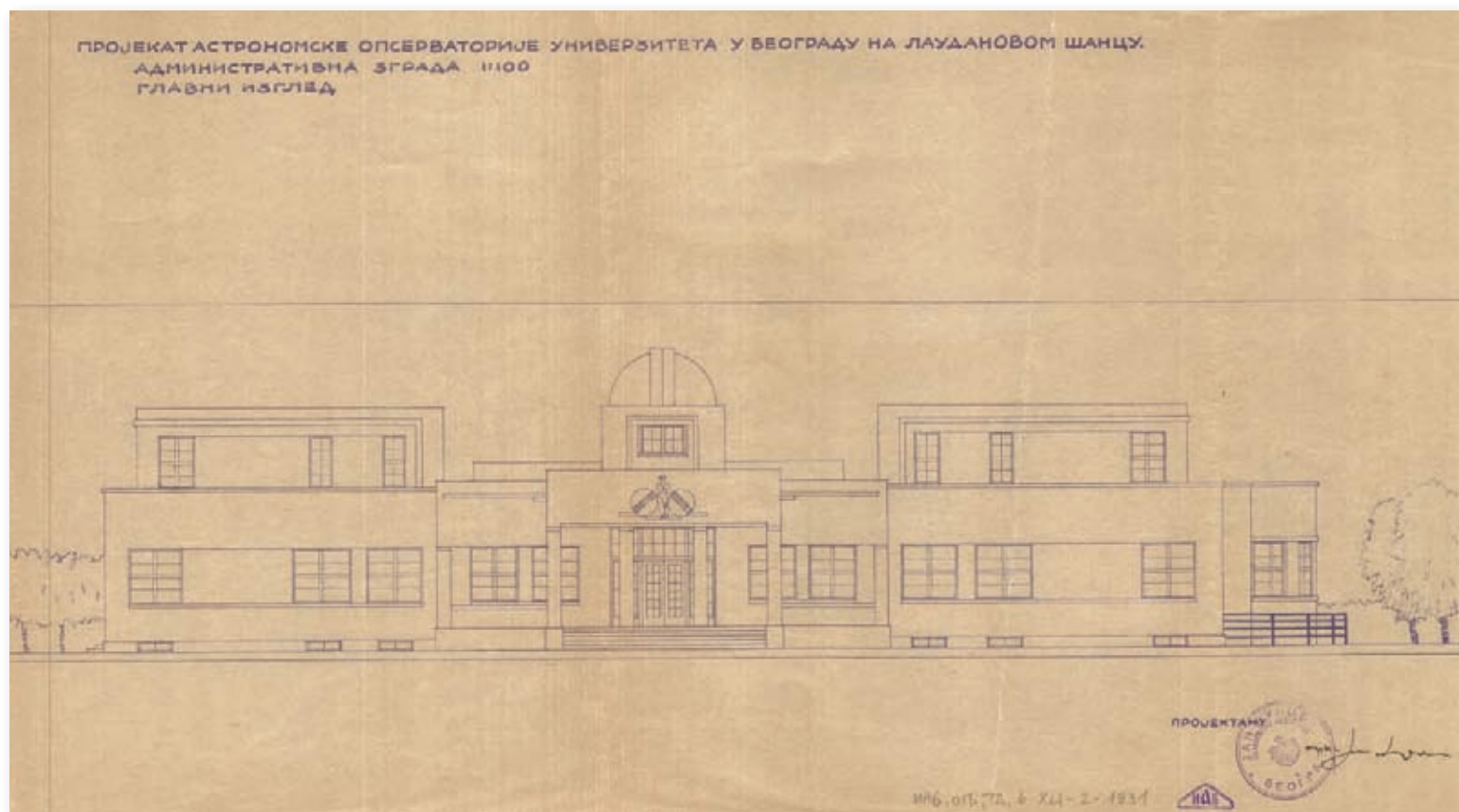
Нереализовани пројекат Јана Дубовог,
привремени Друштвени објекат на Теразијској тераси са јавном читаоницом, новинарским клубом и градским музејем, 1928.

Изградња Опсерваторије на Звездари, колекција Милоша Јуришића

Пројекат Астрономске опсерваторије Универзитета на Звездари, архитект Јан Дубови, административна зграда, главни изглед

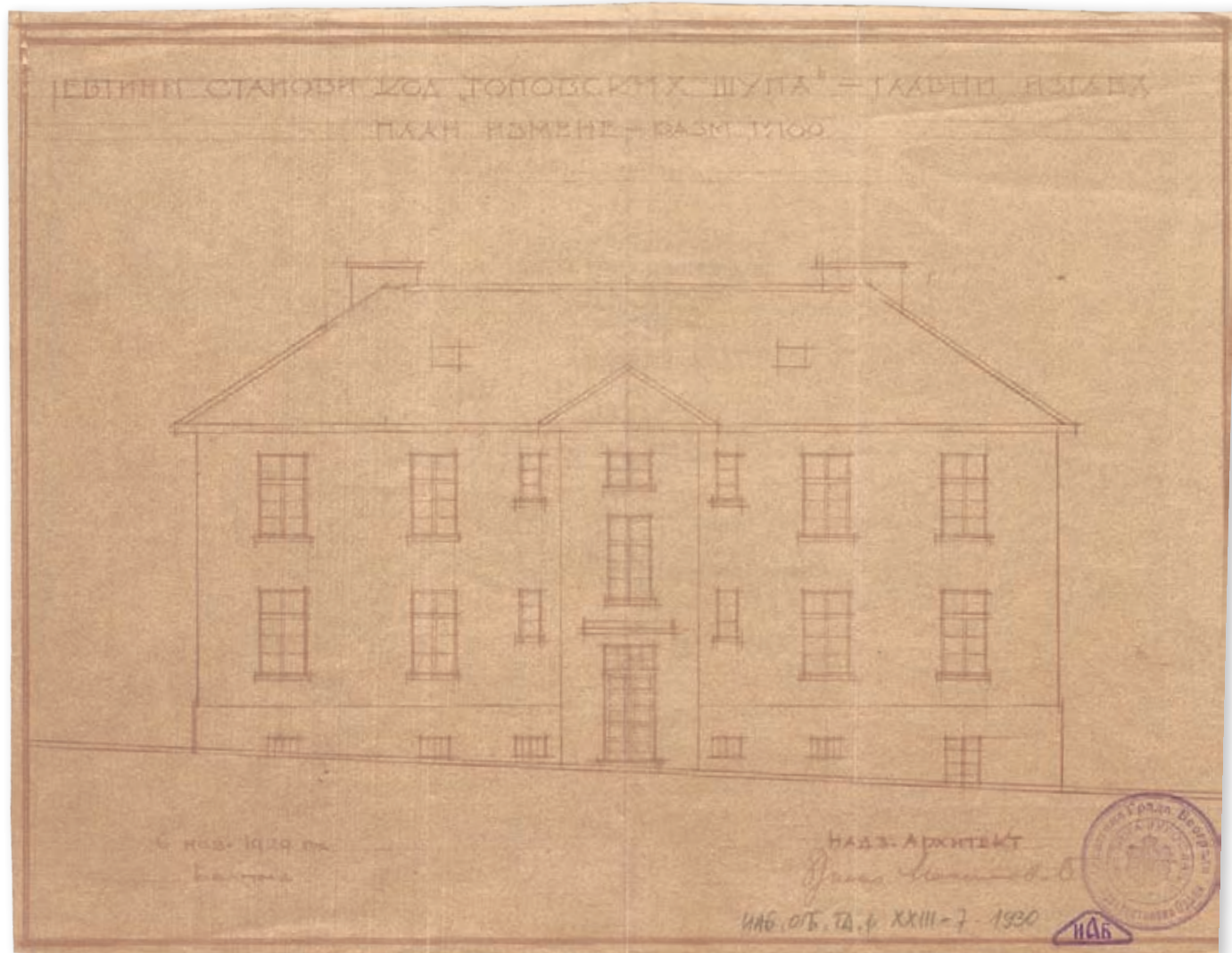

Најпознатији урбаниста у Србији у периоду између два светска рата Бранко Максимовић (1900, Крагујевац – 1988, Београд) био је запослен у Техничкој дирекцији ОГБ у периоду од 1926. до 1930. године.⁵⁵ Технички факултет у Београду завршио је 1925, после чега се запослио у Катастарском одељењу ОГБ, где је са Дубовијем и осталима разрађивао Генерални план из 1924. године. Након тога радио је у Техничкој школи у Београду, а 1938. докторирао у Љубљани са темом „Урбанизам у Србији”. Од 1947. био је професор на Архитектонском факултету у Београду, на предмету Уређење градова.

⁵⁵ ИАБ, ОГБ, персонална досијеа, К 175/36.

Бранко Максимовић,
нови општински станови у Хумској улици, главна фасада, 1930.

ПРОЈЕКТАНТ
Бранко Максимовић

Основни задатак службе Катастра ОГБ била је разрада Генералног плана. У ТД ОГБ Бранко Максимовић предлаже урбанистичко решење Позоришног трга, апелује да се сачува зграда Вуковог и Доситејевог музеја, износи решење за трг испред „Мањежа”, где предлаже оперу, конзерваторијум и академију драмских уметности (1927); по питању Ташмајдана залагао се за парк без изградње Поштанске штедионице и црквених зграда. Током службовања у ОГБ Максимовић се, као и Дубови, сусрео са покушајима решавања социјалних питања смештаја градске сиротиње и најмање плаћених радника и радница. Овај социјални програм настао је по угледу на сличне, много обимније програме у другим градовима, нарочито у послератном Бечу. Идејама колективизма и радничке солидарности Максимовић је остао веран током читавог радног века.

По приступању ГАМП-у бавио се пројектовањем, где уз естетска не губи из вида и социјална питања модерне архитектуре. Међу његовим делима издваја се стамбена вишеспратница у Проте Матеје бр. 13. Крајем тридесетих година реализовао је општинске станове у Хумској улици и поред Новог гробља (срушени после Другог светског рата), који важе за претече соцреалистичке архитектуре. На конкурс за Урбанистички план Новог Сада 1937. освојио је прву награду. Као председник Клуба архитеката уочи рата и за време окупације супротстављао се изградњи олимпијског стадиона по пројекту Вернера Марха на Доњем Калемегдану.⁵⁶ Генерални план насеља Железник у духу соцреализма, из 1947. године, сматра се његовим најзначајнијим делом. Осим дисертације, објављивао је бројне стручне радове из области урбанизма (часописи *Савремена општина* и *Београдске општинске новине* (БОН), текстови сабрани у књигу *Проблеми урбанизма* 1932). Добитник је Хердерове 1971. и Седмојулске награде 1972. године.⁵⁷

Урбанистичким проблемима бавио се и Драгомир Поповић (1902–1970, Београд),⁵⁸ који је био запослен у ОГБ у међуратном периоду. Тридесетих година објављивао је стручне чланке у *Савременој општини*, *Уметничком прегледу*, *БОН*-у. Непосредно по доласку комуниста на власт осуђен је на губитак националне части и принудни рад.⁵⁹

Драгомир Поповић

⁵⁶ Годишњи извештај о раду Удружења југословенских инжењера и архитеката секције Београд у 1939. години, Београд 1940, 28.

⁵⁷ З. Маневић, н. д., 235–240.

⁵⁸ ИАБ, ОГБ, персонална досијеа, к 192/21 и 315/54.

⁵⁹ З. Маневић, н. д., 327.

Краљевина Југославија
Општина града Београда

Службенички лист

I Презиме и име службеника *Матић М. Рајко*

II Рођен *првог* дана *јула* месеца *девети стотине* год.^{*)}
у месцу *липу* срез *нишког*, бановине *моравске*

III Народност *српски* вероисповест *православна*, звањем *депо. оглаш.*
Звање у општинској служби^{**)} *архитект Катедарског*
Одсека Техничке Дирекције ОГБ.
на факултету Архитектонског и Отаку

IV Је ли заклет на службу и кад *јесме 1930. год.*

Фотографија службеника, сваке десетне године.
(Формат 3 × 7)

Године *1928.* Године _____ Године _____ Године _____

			
---	--	--	--

*) Број дана у месецу и јединице и десетине у броју година исписати словима.
**) Сваку промену звања уписати редом једно за другим. Ова рубрика треба на први поглед укратко да покаже последње звање службеника. Образак на рубрику XIX, овде стављати само називе звања.

Цена 3 дина. Издање Општине града Београда.
260-12-1-32 *ИАБ, ОГБ, 279/23*

Један од тројице истакнутих младих општинских архитеката који су радили на изради пројекта за београдско сајмиште био је Рајко Татић (1900, Ниш – 1979, Београд).⁶⁰ Дипломирао је на Техничком факултету у Београду 1927, а у Техничкој дирекцији ОГБ радио је од 1928. до 1941. године.⁶¹ Није имао чврсто стилско опредељење, већ је пројектовао у свим најзначајнијим правцима ондашње српске архитектуре: неколико вила на Топчидерском брду, Сењаку и Дедињу у стилу академизма и фолклоризма; објекте на Новом гробљу (1930) и зграду Ђачке трпезе на Ташмајдану у српско-византијском стилу⁶²; Дечје прихватилиште у Звечанској улици (1932–1934) у стилу модерне. У годинама пред Други светски рат објекте намењене социјалној заштити пројектовао је као дворски архитекта краљице Марије. Често је на једном објекту комбиновао елементе различитих стилова, као што је то случај са основном школом „Матија Бан” на Бановом брду (1938).

Носилац је Ордена Југословенске круне за пројекат Старог сајмишта 1938. године.⁶³

⁶⁰ Остала двојица су били Миливоје Тричковић и Ђорђе Лукић.

⁶¹ ИАБ, ОГБ, персонална досијеа, К 279/23.

⁶² Започета 1939, изградња Ђачке трпезе на Ташмајдану прекинута је 1941, а завршена после рата као зграда Авала филма. У њеној послератној адаптацији учествовао је и Рајко Татић.

⁶³ С. Михајлов, *Рајко М. Татић 1900–1970*, Београд 2013.

Поред Татића, на пројектовању Сајма радио је и Миливоје Тричковић (1895, Неготин, –1981, Београд).⁶⁴ Студирао је у Паризу (дипломирао 1926. на *École Nationale Supérieure des Beaux Arts*). Био је запослен у Техничкој дирекцији ОГБ (1927–1941), а упоредо од 1929. волонтерски асистирао код Таназевића на Архитектонском факултету и као наставник на Архитектонском факултету у Београду (1945–1966). Његова дела су: основна школа на Карабурми; Дом за незбринуту децу на Северном булевару у Београду; основна школа на Дедињу; стамбена зграда у Улици кнеза Милоша 51; вила у Ужичкој бр. 38а у Београду; Старо сајмиште; општинска Кланица.⁶⁵

Миливоје Тричковић

⁶⁴ ИАБ, ОГБ, персонална досијеа, К 287/19.

⁶⁵ S. Giša Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, II, Beograd, 2005, 1120.

Београд гледан са Сајма
Beograd gledan sa Sajma

Општински архитекта који је заједно са Татићем и Тричко-вићем радио план комплекса Старог сајмишта са главним павиљонима био је Ђорђе Лукић (1902–1980, Београд)⁶⁶, који је за тај пројекат 1938. године одликован Орденом Светог Саве IV реда.

Андреја Катеринић (1883, Украјина – 1968, Београд) био је запослен у Русији (1917–1923) и у Техничком одељењу ОГБ (до пензионисања 1950, у послератном периоду Архитектонско одељење ИОНО Београда).⁶⁷ Пројектовао је основну школу „Краљ Александар I” у Дечанској улици бр. 7 (1930), Педагошку академију у Улици краљице Наталије 43 (1933–1935) и Средњу техничку школу у Улици Војислава Илића (1931).⁶⁸

Андреја Катеринић

Игњат Поповић, архитекта (1904–1973, Београд), дипломирао је 1929. у Београду. Радио је у Архитектонском одсеку Техничке дирекције ОГБ 1929–1936, а после општинске службе до 1941. био је самостални аутор. После рата био је запослен у Техничком одељењу ИОНО града Београда, „Југопетролу”, ГП Синдиката и на Грађевинском факултету у Београду. Најзначајнија дела су: Градска болница у Београду 1931, школа „на чистом ваздуху” у Шуматовачкој улици 1931, Дом удружења студената „Краљица Марија” у улици 27. марта 1932, Дом занатско-пензионерског фонда у Коларчевој бр. 4, 1936, сопствена кућа у Кнегиње Зорке бр. 36 (1937) и многе друге приватне куће.⁶⁹

Игњат Поповић

Светозар Генић (1885, Мајданпек – 1939, Београд) радио је у Техничкој дирекцији ОГБ од 1927, а од 1930. био је шеф Архитектонског одсека.⁷⁰ Дипломирао је 1913. Најзначајнија дела су: кућа Јелене Максимовић у Улици Војводе Миленка бр. 24 (1923); кућа Саве Аранићког на углу Доситејевој бр. 51 и Гундулићевој венца бр. 59 (1925); сопствена кућа у Дринчићевој бр. 13 (1930); нереализовани Дом УЈИА у Гаврила Принципа (1931–1932, пројекат С. Генић и Р. Татић).⁷¹

⁶⁶ ИАБ, ОГБ, персонална досијеа, К 141/1 и 141/2

⁶⁷ ИАБ, ОГБ, персонална досијеа, К 122/36

⁶⁸ З. Маневић, н. д., 187.

⁶⁹ З. Маневић, н. д., 327.

⁷⁰ ИАБ, ОГБ, персонална досијеа, К 41.

⁷¹ З. Маневић, н. д., 84.

Пројекат сопствене зграде
архитекте Техничке
дирекције Светозара Генића
у Дринчићевој бр. 13, 1923

ОПШТИНА ГРАДА БЕОГРАДА
Опште Одељење
ОБр. 15290
3. јула 1930. год.
Београд.

ЛИКОВНА КУЛТУРА

Суд Општине Београдске на седници својој
од 3. јула 1930. год. ОБр. 15290 донео је следеће решење:
НАБ. Да се досадашњи референт-архитект Техничке
Дирекције г. ГЕНИЋ СВЕТОЗАР постави за шефа Архитектонског
Одсека Техничке Дирекције у /I/ првој категорији, /8/ осмог
степенa, /II/ друге класе.

Принадлежности ће му овим исплаћивати од дана
отпуштања на дужност из парт. 23. нов. 1. и из парт. 28. нов. 3.
буџета за 1930. год."

Предње се решење доставља ради знања.

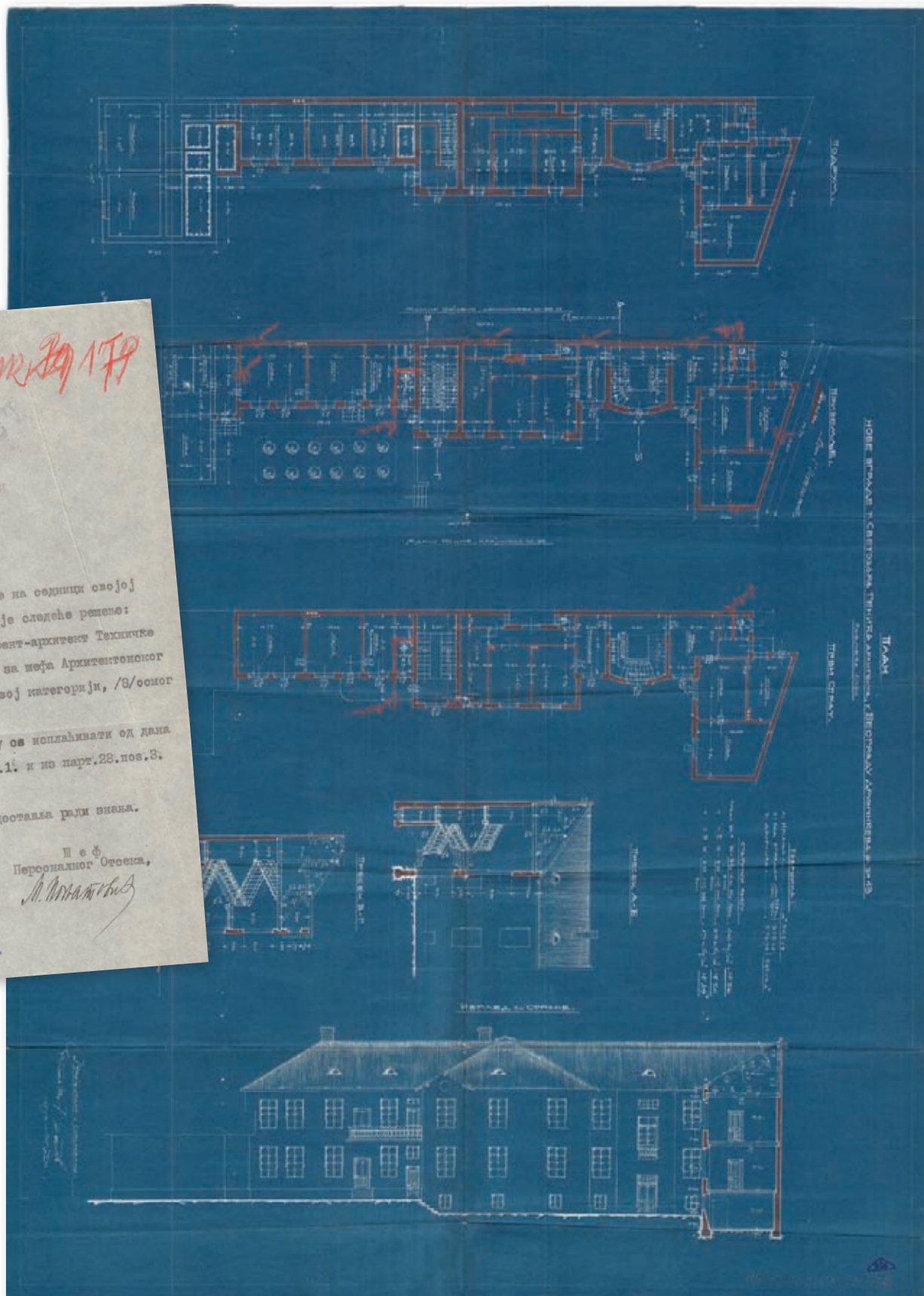

Ш. Ф.
Персоналног Одсека,

M. M. M. M.

3000

Одлука о постављењу
Светозара Генића за
шефа Архитектонског
одсека Техничке
дирекције 3. јул 1930.

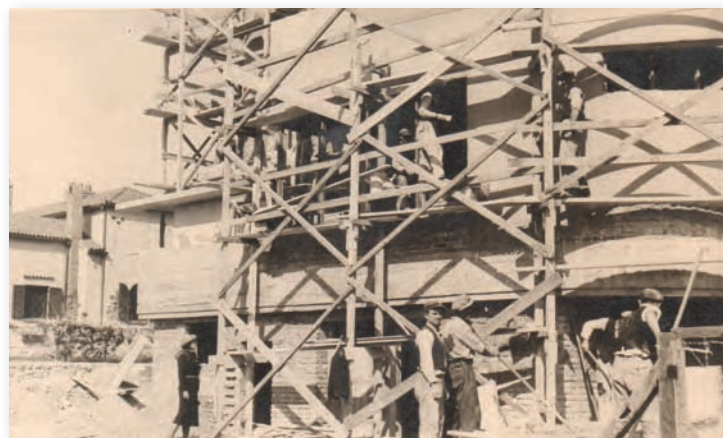
Војин Симић (1895–1988, Београд) студирао је у Београду 1920–1924. године. Био је запослен у Министарству грађевина 1924–1929. и Техничкој дирекцији ОГБ 1929–1941. Члан је ГАМП-а од 1929. до 1934. године. Његова дела у Београду су Хемијски институт (пројекат, 1927) и Дечји павиљон опште државне болнице (пројекат, 1929).⁷²

Марко Андрејевић (1896, Јагодина – 1968, Београд) студирао је на Високој техничкој школи у Дрездену 1921–1925. године. Радио је у Техничкој дирекцији ОГБ, а већина његових до сада познатих дела су нереализовани пројекти (пројекат основне школе на Савинцу, Општински и Ратнички дом у Београду).⁷³ Са архитектором Михајлом Мијатовићем пројектовао је општинске станове на Северном булевару (1937–1941).⁷⁴

Жарко Крстић (1887, Београд – 1941, Лајковац) је у својству шефа Грађевинског одељка био задужен за одобравање пројеката при издавању грађевинских дозвола. До сада једино његово познато дело је основна школа на Булбулдеру из 1928. године. Био је супруг архитекте Милице Крстић, запослене у Министарству грађевина, специјализоване за пројекте школских зграда, од сеоских и варошких основних школа по Србији, до две репрезентативне гимназије у Београду.⁷⁵

У литератури и архивској грађи срећу се и остала имена запослених у Техничкој дирекцији: Милош Драгутиновић, Драгољуб Јовановић, Милун Обрадовић, Александар Четанајев, Драг. Миленковић (шеф одсека Катастра), Богдан Стојков, Богдан Игњатовић и др.

На Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду⁷⁶ у првој генерацији студентата дипломирала је 1900. године прва жена архитекта у Србији – Јелисавета Начић. У међуратном периоду на територији Краљевине Југославије радило је око 220 жена инжењера и архитеката.⁷⁷ У Техничкој дирекцији ОГБ, на основу расположивих извора, радиле су жене архитекте и цртачи: Даница Томић-Милосављевић, Радмила Павловић, Вукосава Петковић, Милица Вукшић, Олга Васиљевић, Лепосава Ковачевић, Катарина Јакшић, Десанка Манојловић, Савка Милојевић-Антоновић.

Изградња виле Олге Мос на Дедињу, улица Толстојева бр. 6, по пројекту архитекте Светомира Лазића, око 1938.

⁷² З. Маневић, *н. д.*, 351.

⁷³ З. Маневић, *н. д.*, 4.

⁷⁴ З. Вуксановић Мацура, „Социјални станови Београда у првој половини 20. века”, Наслеђе XII, Београд 2011, 71.

⁷⁵ Милица Крстић је пројектовала Другу женску и Прву мушку гимназију.

⁷⁶ Архитектонски одсек Техничког факултета основан је 1896. године.

⁷⁷ Д. Главинић, „Прва Српкиња инжењер била је г-ђа Јелисавета Начић”, Време, 26. мај 1940, 12. Наведени податак дала је Милица Крстић, инспектор Министарства грађевина.

Даница Милосављевић Томић (Крагујевац, 4. децембар 1893 – Београд, 20. јануар 1955)⁷⁸ била је запослена у Техничкој дирекцији од 1921. до пензионисања 1941. као архитекта грађевинског одељења, секретар грађевинског Одбора и шеф контроле зидања, референт за Генерални план, референт-инжењер Катастра.⁷⁹ Њен брат Душко Милосављевић био је запослен у Министарству грађевина.⁸⁰ Била је међу првим становницима Професорске колоније, где је себи пројектовала кућу.⁸¹ Убрзо се удала за професора геологије на Природно-математичком факултету Јована Томића, што је био први брак склопљен у Професорској колонији.⁸² Написала је чланак о системима градње у Београду.⁸³ Историјски архив Београда у фонду ОГБ, Техничка документација, чува пуно докумената из њеног професионалног рада, као и мноштво планова које је као шеф контроле зидања одобрила за градњу.⁸⁴ После усвајања Грађевинског закона 1932. године, са којим је требало ускладити постојећи генерални план, 1937. почиње израда новог генералног плана Београда. Његова израда поверена је Ђорђу Коваљевском и Даници Томић. План је одобрен 1939, али је почетак рата спречио његову примену.⁸⁵

Била је добровољна болничарка у Првом светском рату.

Шеф Одсека за Контролу Зидана
Секретар Грађевинског Одбора

⁷⁸ Датум смрти Данице Милосављевић Томић добили смо од ЈКП „Погребне услуге” – Београд.

⁷⁹ ИАБ, ОГБ, персонална досијеа, к 277/40 и 282/5.

⁸⁰ Др Д. Ђурић-Замоло, „Грађа за проучавање дела жена архитеката са Београдског универзитета, генерације 1896–1940. године”, *ПИНУС Записи* 5/1996, Београд, 45.

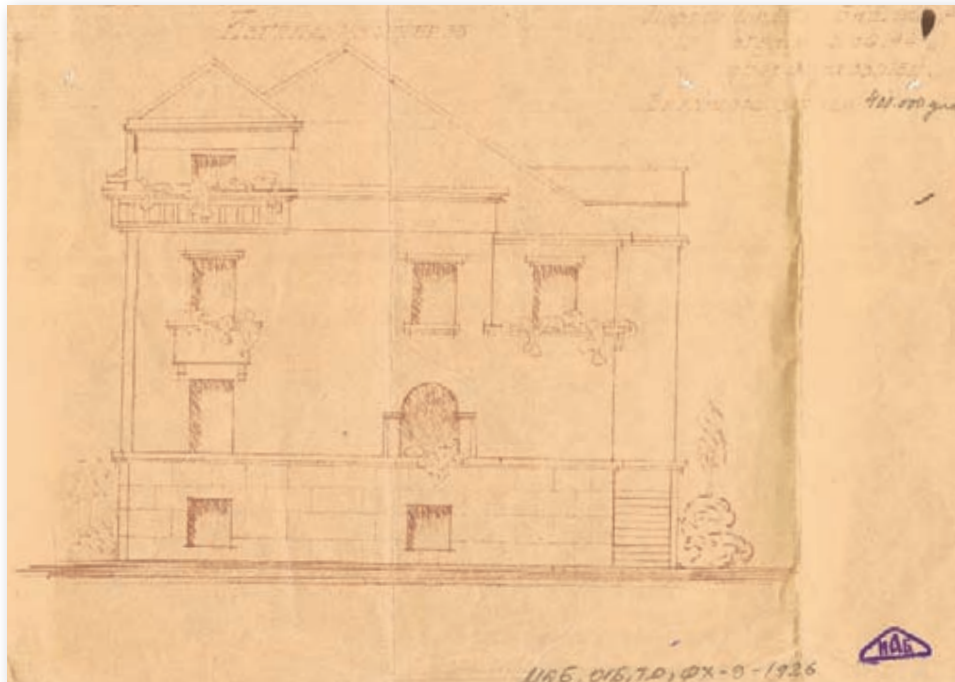
⁸¹ ИАБ, ТД, ОГБ, X – 9 – 1926.

⁸² М. Димић, „Професорска колонија – изградња и њени оснивачи”, *ГГБ* књ. XLV–XLVI, 1998–1999, 76–77.

⁸³ Д. Милосављевић Томић, „Грађевинска делатност у Београду”, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 1927, 108–125.

⁸⁴ Реферат о дивљим насељима и бесправном зидању у Београду, ТД бр. 44491 од 6. новембра 1939. године, ИАБ, ОГБ, ТД, к 492.

⁸⁵ М. Ђурђевић, „Урбанистичко-архитектонска делатност Ђорђа Павловича Коваљевског у Србији”, *ГГБ* књ. XLIX–L, Београд 2002–2003, 171.

План архитекте Данице Томић за сопствену кућу у Професорској колонији из 1926.

Радмила Павловић (1903, Горња Шаторња – 1961, Београд) студирала је у Чешкој годину дана, а дипломирала архитектуру у Београду 1928. године. Радила је као архитекта у ОГБ као помоћник архитекте Данице Томић на ревизијама планова, као и на терену. Обављала је и послове техничког надзора при извођењу приватних зграда и других објеката. Била је члан разних стручних комисија, те секретар Ревизионе комисије града Београда до пензије и смрти 1961. године. Одликована је Орденом рада.⁸⁶

Вукосава Пековић (1900, Крушевац – 1967, Београд) дипломирала је на Архитектонском факултету у Београду 1924, а стручни испит за архитекту при Министарству грађевина положила је 1928. године. Као архитекта радила је при Техничком одељењу ОГБ од 1924. до 1945, са краћим прекидом у току 1939. године. Одликована је Орденом рада III степена.⁸⁷

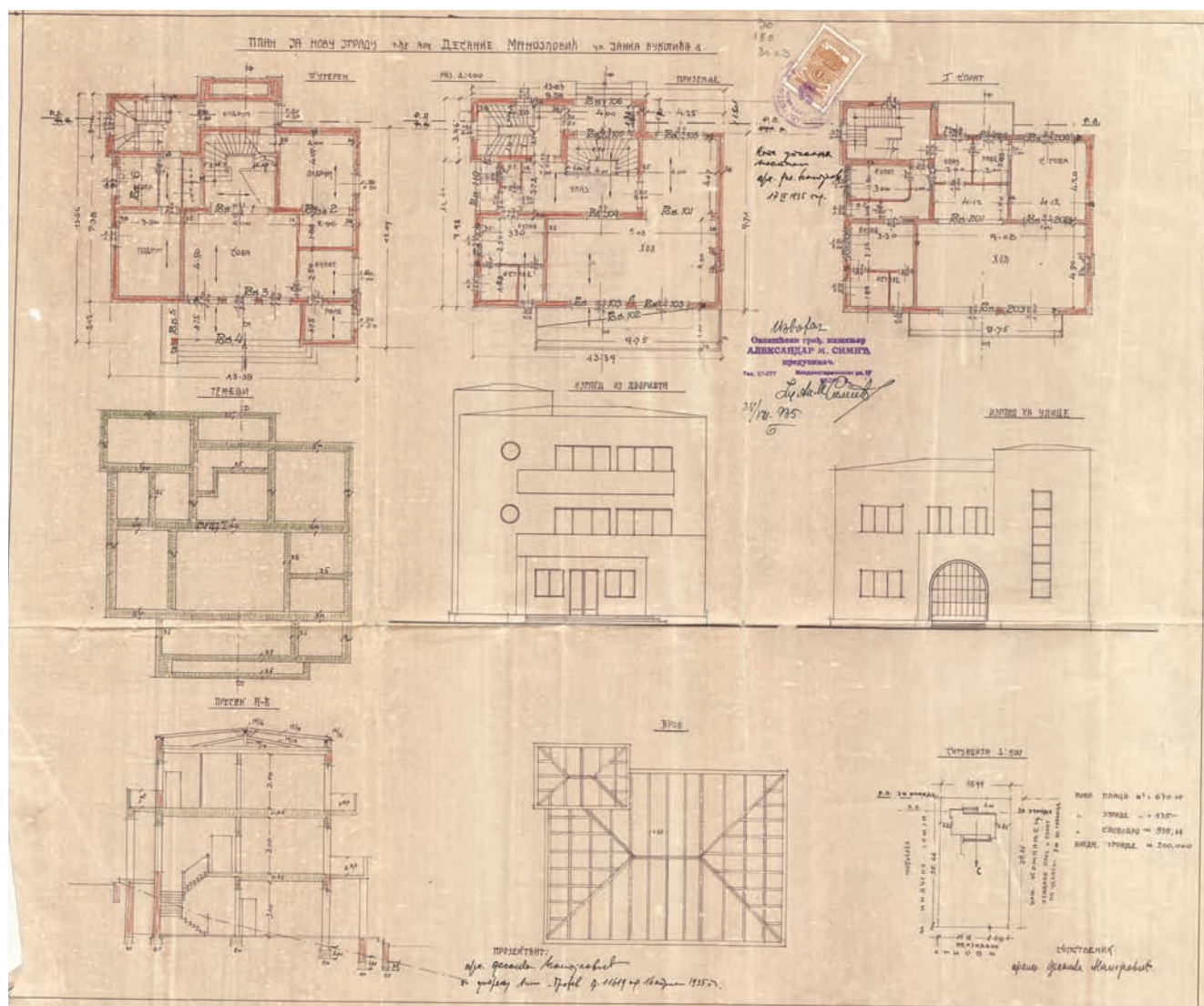
Милица Вукшић (1887, Београд – 1984, Меленци) дипломирала је 1910. године. Радила је у Министарству грађевина са Владимиром Поповићем.⁸⁸ Прешла у ОГБ, где је била начелник Техничког одељења. По сећању В. Симића, у Техничком одељењу ОГБ била је запослена од 1935. до 1941. године. Радила је на одобрењу планова после прегледа Грађевинског одбора. У Београду је пројектовала кућу за породицу Гарашанин у Крунској улици. Имала је брата Драгољуба Вукшића, такође архитекту.⁸⁹

⁸⁶ Др Д. Ђурић-Замоло, „Грађа за проучавање дела жена архитеката са Београдског универзитета, генерације 1896–1940. године”, *ПИНУС Записи* 5/1996, Београд, 50–51.

⁸⁷ Др Д. Ђурић-Замоло, *н. д.*, 50.

⁸⁸ Владимир Поповић (1876–1947), архитекта. До Првог светског рата радио је у Техничкој дирекцији и Министарству грађевина. У периоду између два светска рата био је самостални аутор. Најзначајнија дела: зграда Официрске задруге, са С. Јовановићем и Д. Владисављевићем и зграда Математичке гимназије у Београду.

⁸⁹ Др Д. Ђурић-Замоло, *н. д.*, 22–23.

У регистру особља Техничке дирекције ОГБ⁹⁰ налазе се и имена осталих мање истражених жена архитеката и цртача: Олга Васиљевић и Лепосава Ковачевић, цртачи у Архитектонском одсеку, Катарина Јакшић и Савка Антоновић Милојевић – Одсек за катастар, Десанка Манојловић и Радмила Павловић архитекте у Архитектонском одсеку.

Десанка Манојловић је пројектовала Дечији диспансер у Ломиној улици 1930, основну школу „Краљица Марија” (1930–1933), касније зграда ФОН-а, основну школу на Топчидеру (1936) и основну школу у улици Јове Илића (1933–1934)⁹¹ као и сопствену кућу (1935) у Симићевој бр. 8.⁹²

⁹⁰ ИАБ, ОГБ, књига 403.

⁹¹ З. Маневић, *Лексикон неимара*, 254.

⁹² Владана Путник Прица, *Стамбена архитектура Београда 1918-1941.*, Београд, 2021, 302-303.

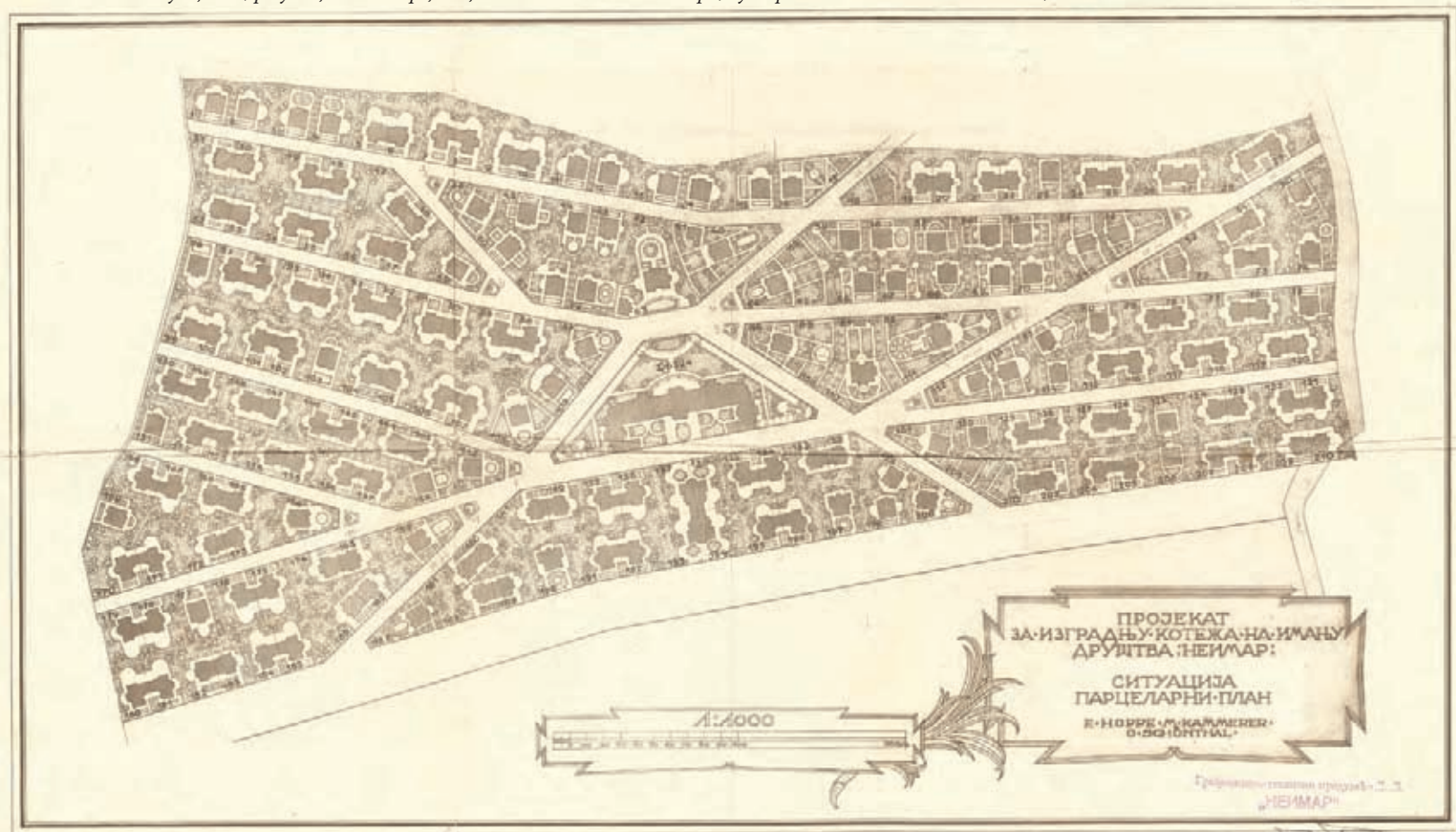
Котедж Неимар

ВРТНИ ГРАД

Перспективни приказ Котеж Неимара, аутори Емил Хопе и Ото Шентал, 1921.

Ситуациони, регулациони и парцелациони план Котеж Неимара, аутори Емил Хопе и Ото Шентал, 1921.

КОТЕЖ НЕИМАР

Између два светска рата, као што је већ наведено, број становника Београда се утро-стручио, а годишње се досељавало око 10.000 људи. Проблем недостатка станова покушавали су да реше и Београдска општина и министарства, затим и већа индустријска предузећа, али без много успеха. Изградња станова прешла је у руке приватних инвеститора, било у виду рентијерске станоградње, било кроз скромну изградњу сиромашнијег становништва. Средње имућни Београђани решење су налазили у задружном организовању, стамбеним кредитима и подизању породичних кућа у новим насељима. Тако су настале Професорска, Чиновничка и Железничка колонија, затим Котеж Неимар и Нови Неимар. Разлику између колоније и котежа чине типски или индивидуални пројекти кућа, али и разноврсност социјалног статуса и инвеститора.⁹³

Концепт Вртног града, популарног у међуратној Европи, у Београду представљају три насеља: Котеж Неимар, Професорска и Чиновничка колонија. Котеж Неимар добио је име по енглеској речи *cottage* (колиба, у значењу мала породична кућа) и по грађевинском предузећу „Неимар а.д.“, које је откупило земљиште, платило израду пројекта насеља и продавало плацеве. Урбанистички пројекат бечких архитеката Емила Хопеа и Ота Шентала⁹⁴ битно је измењен у пракси. О Хопеевом и Шенталовом плану Општина је тражила мишљење Ђорђа Коваљевског. Урбанистички план насеља одобрен је у Општини 11. априла 1922. године.⁹⁵ *Перспективни изглед* показује како су бечке архитекте замишљале изглед будућег насеља: детаљно су разрађени волумени и фасаде стамбених објеката, као и зграде са јавном наменом, улични скверови и павиљони, озелењивање и уређење дворишта и њихове ограде. Коваљевски им је замерао монотонију улица и одбацио идеју да је то „сити жарден“ (али ова етикета је одлично продавала плацеве). У насељу је била планирана и пијаца, али се од ње одустало због близине Каленића.⁹⁶

⁹³ З. Вуксановић Мацура, „План Емила Хопеа и Ота Шентала за Котеж Неимар“, *Наслеђе* XIII, 2012, Београд, 82.

⁹⁴ Емил Хопе, Ото Шентал и Марсел Камерер, студенти Ота Вагнера, сврставају се међу најзначајније бечке дизајнере и архитекте у првим деценијама XX века. Радили су у Вагнеровом атељеу, да би 1909. Хопе и Шентал основали заједнички биро; од 1911. до 1918. придружи им се Камерер. Заједничке пројекте и цртеже потписивали су уоквиреним акронимом HKS и годином израде. По завршетку рата Хопе и Шентал наставили су рад, али без трећег сарадника. У међуратном периоду њихова најзначајнија дела била су стамбене зграде и комплекси подигнути у оквиру бечког програма социјалног становања. Учествовали су и на међународном конкурс за Генерални план Београда 1921/22.

⁹⁵ Д. Ђурић-Замоло, С. Недић, „Стамбени делови Београда и њихови називи до 1941. године“, *ГГБ* XL/XLI, Београд 1993/1994, 79

⁹⁶ ИАБ, ОГБ, К 271

МИШЉЕЊЕ КОВАЉЕВСКОГ О НЕИМАРУ КАО ВРТНОМ ГРАДУ

Катастарском Одељењу

Према наређењу К.О Бр: 1455 од 30.V т.г. част ми је у прилогу поднети мишљење о „пројекту“ насеља, које ће градити друштво „Неимар“.

Друштво „Неимар“ било је на правом путу кад је при пројектовању новог насеља било у контакту са дотичним одељењима општине и онолико, колико пројекат одговара потребама и циљевима вароши треба да се рад Друштва поздрави и да му се од стране Општине да свака помоћ. Али ипак пројекту нешто фали у неким детаљима, на шта се мора обратити пажња, да не би ово било на штету интереса вароши у случају да се пројекат не исправи.

1. У свом пројекту мреже улица Друштво је у северном делу имања дало само улицу I која је паралелна Шуматовачкој. Овде би било од велике вредности, да се осим везе са Чубурском (VII. ул.) и Кичевском (X. ул.) остави још место за улице, који би ишле перпендикуларно к I. ул. например као продужење Граничарске и Подгоричеве улице. Ово би служило као најбоља веза са постојећим улицама.
2. Источне и западне границе имања (Кичевска и Граничевска ул.) остављене су без нових поправака, шта ружно испада при разгледању пројеката и не може бити лепо ни на терену. Ово би питање требало урегулисати са Катастарским Одељењем Општине.
3. Ма да и Друштво напомиње, да су ширине улица у пројекту од 8 и 10 метара, ипак улице у ширини од 10 мет. постоје само око блока X (које назива друштво „Парк“ и који имају само локални значај. Међу тим у реону овог имања мора се почети радиолна улица – од Реонске па до центра вароши, која би ишла између Шумадиске и Краља Александрове улице (у савременим новим регулацијама овакве радиусе и диагонале распоређују се на 300-500 м. један од другог). Оваква улица може да буде Кичевска а као њено продужење X. улица Друштва за трамбај, које ће евенуално проћи од Реонске па до Кичевске и даље ка центру варошком. За ову улицу требало би да се одреди још ширине од 5 мет. за 2 трам.(вајска) колосека, а целокупна ширина такве улице требала би бити најмање 13 а још боље 14 до 15 мет., а не 8 као је то у пројекту.

Што се тиче општег распореда улица, његовог улепшавања, распореда кућа, може се рећи, да се Друштво од принципа, који стоји за грађење „city-garden-a“ користило у толико малој мери, да неби требало ни да се спомене о „city-garden“.

У спољном ће погледу нови блокови изгледати приближно онако, какви су блокови новог дела Крунске улице за коју се ипак не каже, да је уређена према принципима „city-garden“.

Може се признати, да је пројекат брижљиво израђен у детаљима за парцелара и грађевинара и сачуван је општи стил, али опет све ово нису принципе само „city-garden“ већ исте и опште савременог грађења. При спровођењу ових принципа у пројекту се опет дају опазити неки недостатци: распоред је улица потпуно монотон; Овде је сигурно била одређена пажња само на то да, да се што више смањи пад улица, али су уметнички начини, који су створени техником грађења вароши, остали потпуно не

примењени. Свима је улицама дата једнака ширина, те нема никакве разлике између споредних улица и истих за кретање, сви се они могу служити за кретање и имају једнаки попречни профил.

Улепшавање улица састоји се само у израђивању скверова на раскрсницама – трапезоналног облика са округлим плацом и павиљоном. Свега њих једанајест комада и сви су они једнаког облика и на терену ће давати врло монотон утисак. Овде треба још додати да улице неће имати ни једног парчета зеленог сквера нити дрва; при једнакости стила и приближно једнаком паду улица, посматралац ће једно летње после подне наћи да су сви ове архитектонске ансамбле, скверови, рундове са цвећем у унутрашност парцела, дугачки ред једнотипних ограда и зграда лепе само из далека – са тичијег лета – исто као што су лепе улице старог Београда при погледу на њих са Калимегдана.

Линија за грађење односи се у дубину парцеле тако да је одстојање међу кућама (рачунајући преко улице) 20 мет. и тим се кобојаги ствара лепи хигијенски ефекат али при малој дубини парцеле одстојање између кућа са унутрашње стране није често пута више од 8 метара.

Најбоља централна веза нових блокова је Х. блок са јавним грађевинама; али њим се не може служити као парком (као што се то предвиђа Друштвом) пошто је његова површина 6324 m² од које ће се 2500 m² утрошити за зграду са степеницама на III. улици а за шетњу ће становника остати само две друге границе блока са врло малим зеленилом.

Из овога се случаја, као и у опште из свега пројекта види жеља, са се што више искористи земљиште за парцелисање на штету јавне потребе становништва.

Из свега горе наведеног мора се признати да остварање овог пројекта било би врло корисно за Општину, пошто би се ово место појавило као једно од најуређенијих у Београду али ипак под условом да се спроведу у овом пројекту поправке (под тачке 1.2 и 3) неопходне за потребе вароши.

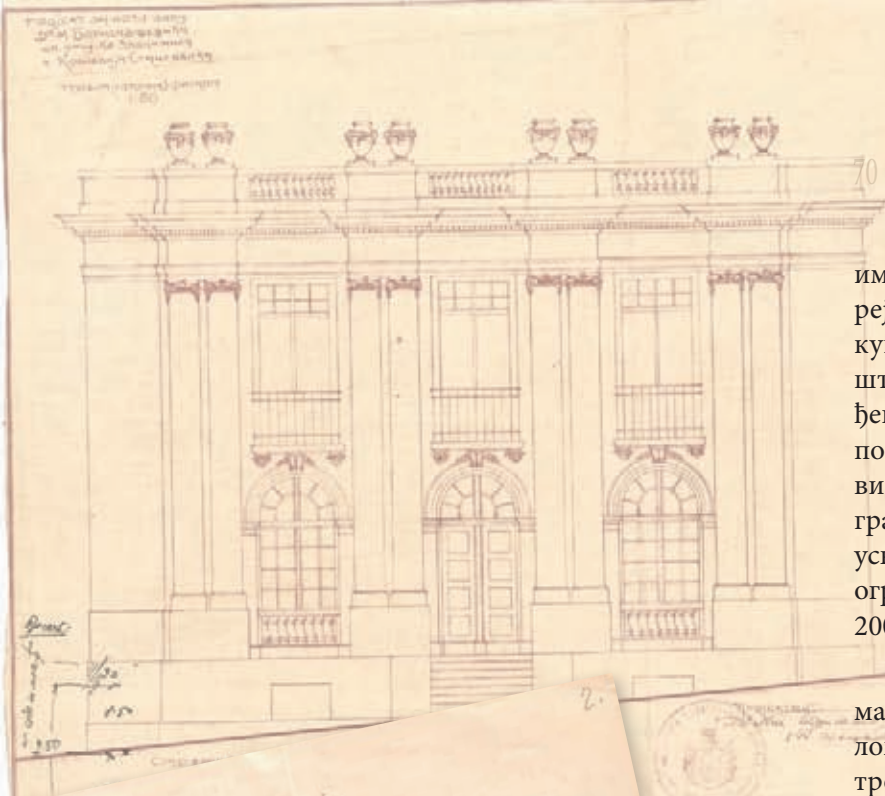
Што се тиче горе поменутих општих недостатака у новом распореду улица оне не могу сада се коригирају у пројекту већ мора сав пројекат да се прегледа.

Може се баш рећи, да је стара регулација улица, која је одобрена од стране Министарства Грађевина боља него иста друштва, пошто нема недостатака, поменутих под тачком 1 и 2, ма да она и има истих са уметничке тачке гледишта; али у сваком случају она више иде на сусрет интересима и потребама становништва; напр. ми видимо да у пројекту има 3 трга – 2 у Кичевској улици и 1 унутра споредних блокова и.т.д. Монотони изглед улица може се штогод улепшати насадом дрвећа са једне сунчане стране (са друге стране не дозвољава врло мала ширина улице); у овом случају мора да се попречни профил Друштва 1.20+5.60+1.20 промени на 2.00+4.80+1.20 при чему на простору од 2 м. ширине могу се насадити дрвеће на 60 см од ивице калдрме. Ширина ће улице за кретање за споредне улице бити доста од 4.80 м.

За израду новог пројекта, ако би се усвојиле напред наведене напомене, требало би мало дуже времена но што се сад има на расположењу за овај предмет.

8. јуна 1921 г.
Београд

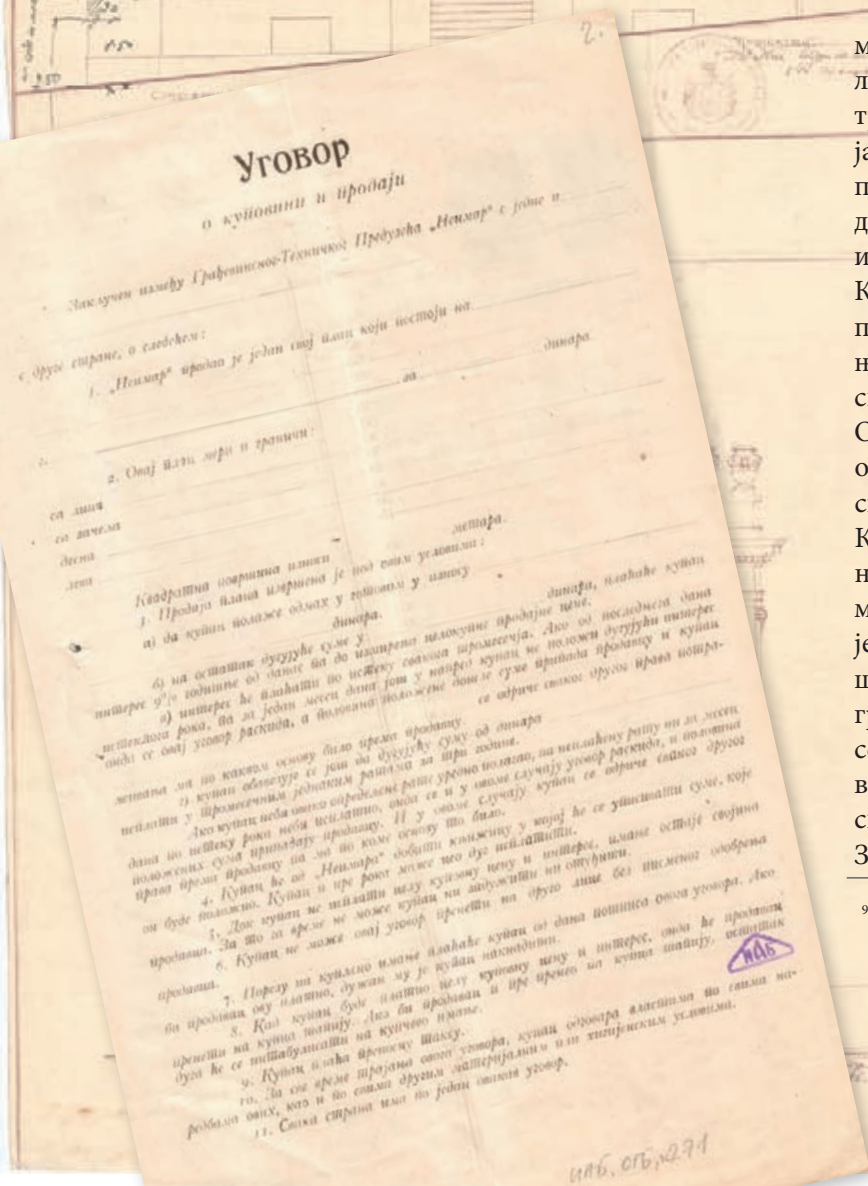
Инжињер Ђ. Коваљевски

Све до 1920. године подручје Котеж Неимара било је необрађен терен изван градског рејона, када га је предузеће „Неимар а.д.“ откупило и претворило у грађевинско земљиште.⁹⁷ То је прво београдско предграђе изграђено по идеји Вртног града. За разлику од две поменуте колоније, овде се градило по индивидуалним, а не типовим плановима кућа. Изградња већег обима почела је тек 1924, после усвајања Генералног урбанистичког плана Београда. До 1928. године изграђено је више од 200 вила.

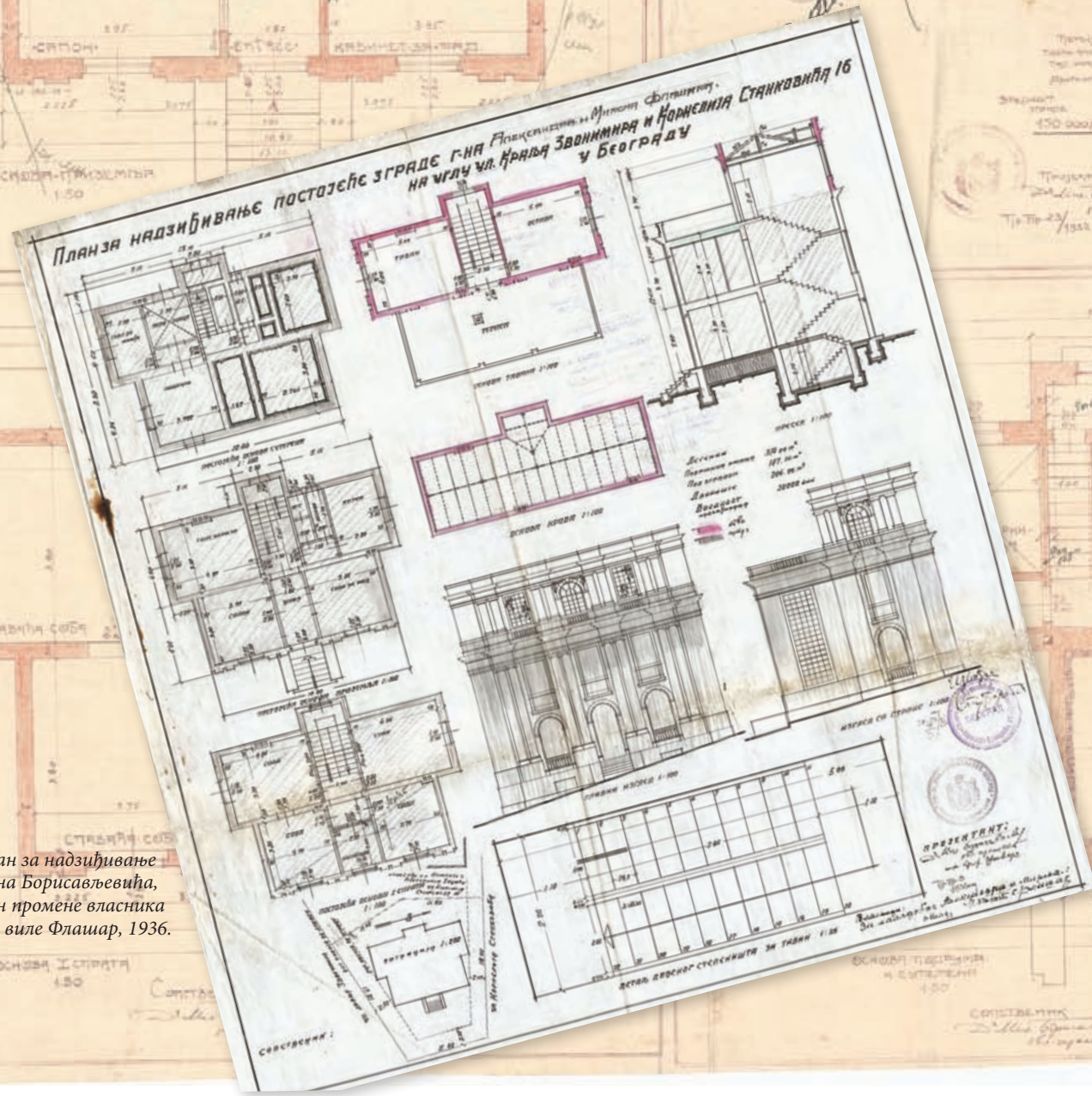
Грађевинско-техничко предузеће „Неимар а.д.“ основано је 1919. у Земуну, капиталом пословних људи са подручја бивше Аустроугарске. Децембра 1919. отворило је филијалу у Београду, где је пренело и седиште, попут већине акционарских друштава из целе државе. Његов директор био је Петар Путник, инжењер из Београда. Од завршетка изградње Котеж Неимара, почетком тридесетих година, предузеће је западало у дугове, од 1937. почиње његова ликвидација, да би се коначно угасило 1948. године. Често се сукобљавало са ОГБ и грађанима, власницима кућа и плацева, о чему сведоче сачувани судски списи и новински чланци. Комунални проблеми становника Котежа били су типични за Београд тог времена. Увођење водовода, канализације и калдрмисање улица одвијало се споро. Калдрмисање је почело тек јуна 1928. године. Како је Општина споро решавала многобројне потребе града, грађани разних београдских четврти су се још од XX века традиционално организовали у удружења за улепшавање и уређење свог краја, па је и Неимар имао такво друштво. За разлику од Професорске и Чиновничке

⁹⁷ Територија Котеж Неимара простира се између данашњих улица Максима Горког, дела Јужног Булеvara, Небојшине, до Храма Светог Саве и Каленић пијаце.

Пројекат за нову вилу
Милутина Борисављевића
на углу Краља Звонимира и
Корнелија Станковића, 1932.

План за надзиђивање
виле Милутина Борисављевића,
након промене власника
познате као виле Флашир, 1936.

колоније, социјални састав овог насеља није био струковно и сталешки унифициран. Преовладавала је средња класа различитих занимања: грађевински инжењери, архитекте, банкарски и други чиновници.

Изградња породичне куће средином двадесетих година коштала је око 500.000 динара. Државни службеници су за решење стамбеног питања узимали кредите од Државне хипотекарне банке. Најскупља у насељу била је породична кућа архитекте Милана Злоковића, која је коштала 600.000 динара. Котеж Неимар представља добар пример међуратне стамбене архитектуре у Београду, грађен у разноликим стиловима од сецесије, ампира, националног стила, до модерне. То је насеље породичних, приземних или спратних вила становништва средње класе. У насељу су становали многе значајне београдске архитекте: Бранко Таназевић, Драгомир Тадић, Димитрије М. Леко, Бранислав Којић, Милутин Борисављевић, Момир Коруновић, Милан Злоковић. Осим својих кућа, Злоковић и Борисављевић пројектовали су и за друге становнике Неимара. Злоковић је 1932. године подигао више породичних кућа на углу Хаџи Мелентијевој и Петра Кочића, чиме је оставио трајан модернистички печат на архитектури овог краја.⁹⁸

⁹⁸ R. Gašić, „Urbanizacija međuratnog Beograda, Primer naselja „Kotež Neimar”, *Istorija 20. veka*, 2/2009, Beograd 2009, 53–66.

Писмо архитекте
Милутина
Борисављевића
Техничкој дирекцији
у коме се жали на
друштво „Неимар“
које није уклонило
грађевински материјал
испед његове куће,
са приложеним
фотографијама, 1933.

**ПИСМО МИЛУТИНА БОРИСАВЉЕВИЋА
УПУЋЕНО ОГБ О СКВЕРУ
ПОРЕД ЊЕГОВЕ КУЋЕ НА НЕИМАРУ**

Техничкој Дирекцији
Општине Града Београда

По наредби Управе Града Београда, VIII кварт је уклонио вагонете, које је друштво „Неимар а.д.“ наваљало на простор испред моје куће на углу Краља Звонимира и Корнелија Станковића (котеж „Неимар“). И поред наредбе полицијске и казне, поменуто друштво није хтело да уклони ове вагонете. То је морала полиција да уради. Како је то полиција урадила, односно како је стање остало после ове операције, види се из приложене фотографије... Кад се узме у обзир лепа архитектура моје виле, којом сам, верујем, украсио овај део „Неимара“, сматрам да би било неправдо да ово ругло и даље овако остане. С тога молим, да Т.Д. нареди друштву „Неимар“, да вагонете избази из сквера, а да Општина огради овај сквер на укусан начин, како то и Грађевински Закон за Град Београд прописује.

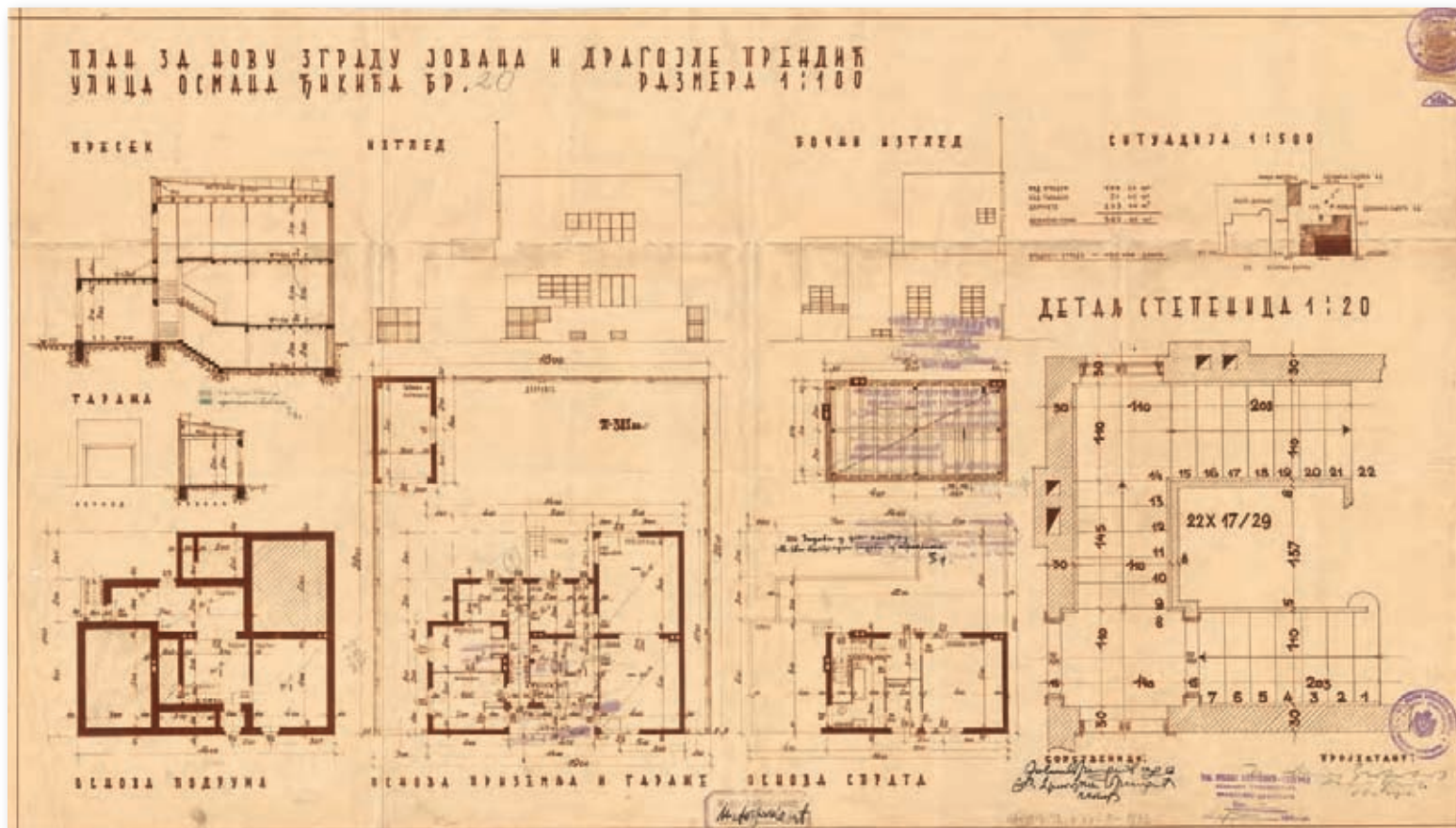
Изјављујем, да жалим што ми средства не допуштају да сам о свом трошку изведем једну ниску гвоздену ограду (као ону испред Карађорђевог Парка или Калимегдана). Али, ако Техничка Дирекција ово буде изградила, ја пристајем да унутрашњост сквера о свом трошку уредим и засејем енглеску траву. Овај сквер, исто као и сви остали намењени су чистој декорацији улица а не појединих имања. Жалост је видети како та „декорација“ данас, одн. већ десет година, изгледа...

Најлепше молим Техничку Дирекцију, да мојој молби изађу на сустрет. Простор ћу подићи о свом трошку, али зато молим да Општина огради са ове отворене стране сквер, јер то би било право.

Таксу плаћам

Стан:
Св. Савска 36
20 феб. 1933 год.

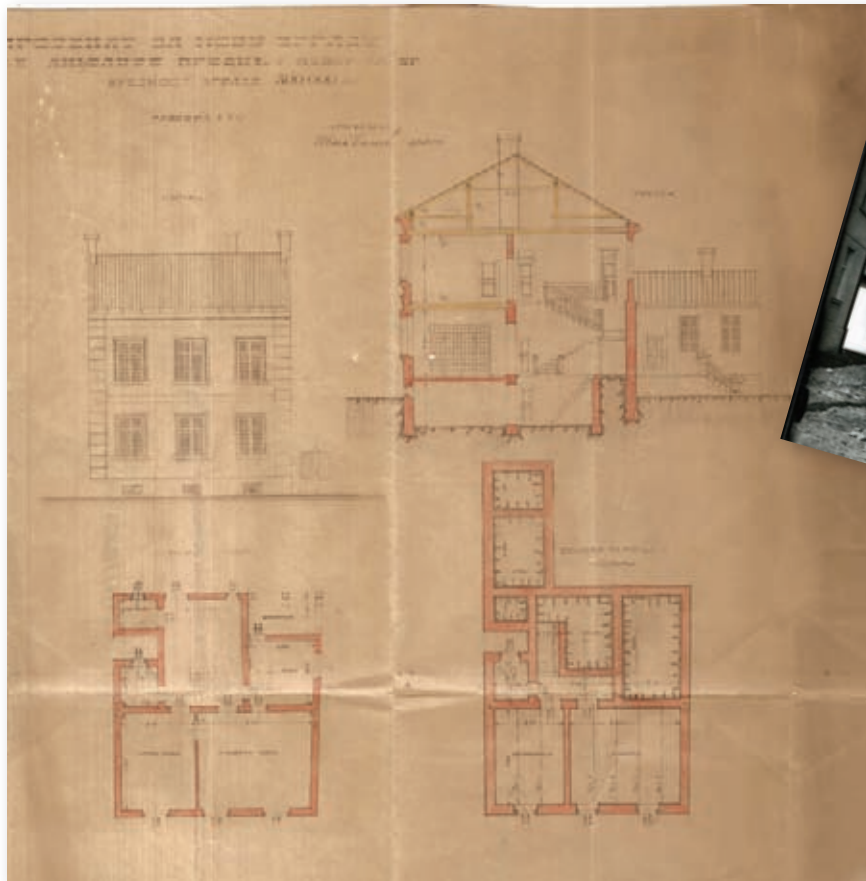
С поштовањем
Др Милутин Борисављевић
овл. Архитект

Милан Злоковић, Вила Прендић, Османа Ђукића бр. 20, 1932.

ПРОФЕСОРСКА КОЛОНИЈА

Професорска колонија, специфична градска четврт која је такође настала у складу са популарном идејом Вртног града, изграђена је на територији Палилуле између данашњих улица Цвијићеве, Здравка Челара, Чарлија Чаплина и Булевара деспота Стефана. Колоније по ободима Београда предвиђене су Генералним планом из 1923. године, за шта се посебно залагао општински архитекта Јан Дубови. Изградња је почела 1926, на иницијативу декана Београдског универзитета Владимира К. Петковића. Професори универзитета узимали су кредит од Државне хипотекарне банке за изградњу сопствених породичних кућа, по чему је насеље и добило име. Урбанистички пројекат Професорске колоније израдио је Светозар Јовановић, професор Техничког факултета, са сарадницима Михајлом Радовановићем и Петром Крстићем. Када је изабрана локација, почело је парцелисање земљишта, које је урадила Општина заједно са Техничким бироом. Пројекте за куће урадио је Технички биро, према писаним жељама о величини куће, броју и намени просторија, које је поднео сваки члан. Инвеститори су могли да бирају између типских и индивидуалних пројеката. Подједнако су се градила оба решења. Стилски израз ничим не одскаче од уобичајених грађевина тог доба. Фасаде су са великим уоквиреним прозорима, а хоризонтална подела је са плитким

Професорска колонија

*Иван Белић, Пројекат за нову зграду
гђе Анђелије Предић у Професорској
колонији, у улици Новој бр. 32, 1925.*

венцима. Тек са каснијим проширењем колоније појављују се грађевине које својим стилским одликама указују на имовинско стање, као и укус добростојећег становништва, као што су пројекти Драгише Брашована, Милутина Борисављевића и Милана Злоковића.⁹⁹ Виле су углавном имале приземље и спрат, биле су постављене на средини плаца ближе улици, тако да су се баште иза кућа додиривале стварајући оазу мира и зеленила. Први становници, међу којима је била и архитекта Даница Томић, уселили су се 1927. године. У следећих годину дана свој дом су ту створили Милутин Миланковић, Александар Леко, Богдан Поповић, Драгољуб Јовановић, Живојин Ђорђевић, Владимир Ђоровић и други професори из свих сфера науке.¹⁰⁰

Одлуком владе Републике Србије од 30. јула 2020. године Професорска колонија је утврђена за културно добро.¹⁰¹

⁹⁹ Б. Бојанић, „Да ли је нарушен концепт Вртног града – урбанизам и архитектура у Професорској колонији”, *Архитектура и урбанизам* бр. 36, Београд, 2012, 32–3

¹⁰⁰ М. Димић, „Професорска колонија – изградња и њени оснивачи”, ГГБ књ. XLV–XLVI, Београд, 1998–1999, 75–77.

¹⁰¹ <https://beogradskonasledje.rs/arhiva-2/professorska-kolonija-u-beogradu-utvrdjena-za-prostorno-kulturno-istorijsku-celinu>, (16. март 2021).

ЧИНОВНИЧКА КОЛОНИЈА

Трећи пример изградње Вртног града у међуратном Београду представља Чиновничка колонија, настала касних двадестих година прошлог века на делу Вождовца јужно од Аутокоманде, између Булевара Ослобођења (тадашње Шумадијске) и Улице Јове Илића. Урбанистички план израдио је општински архитекта Јан Дубови 1929. године, а план парцелације Ђорђе Коваљевски.¹⁰² Пројекте осам типова породичних кућа са баштама урадио је Валерије Сташевски са сарадницима.¹⁰³ Насеље је замишљено као скуп типских породичних кућа скромног изгледа. Од осам типова зграда пет су приземне куће, а три једносpratнице.¹⁰⁴ Услови формирања Вождовца као новоизграђеног насеља створили су се двадестих година XX века пуштањем у саобраћај трамваја Славија–Вождовац и досељавањем средњег грађанског слоја који је, помоћу повољних кредита Државне хипотекарне банке, добио шансу за изградњу сопствене куће. Како су ову прилику користили махом чиновници – државни и самоуправни службеници, тако је и вождовачка стамбена колонија названа по њима. Октобра 1930. године Управа града одобрила је пројекте зграда и урбанистички план насеља, па је изградња могла да почне на пролеће идуће године.¹⁰⁵ Зидање је поверено грађевинском предузећу

Молба Задруге државних и самоуправних службеника за подизање станова упућена Грађевинском одбору за подизање кућа у Чиновничкој колонији према поднетим нацртима, 1929.

¹⁰² ИАБ, ОГБ, ТД, 18389/1930, к 478. У истом предмету налазе се и пројекти Михаила Радовановића, овлашћеног архитекте и Милана Злоковића, у то време асистента на Архитектонском одсеку Техничког факултета.

¹⁰³ S. Giša Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, I, Beograd 2005, 578.

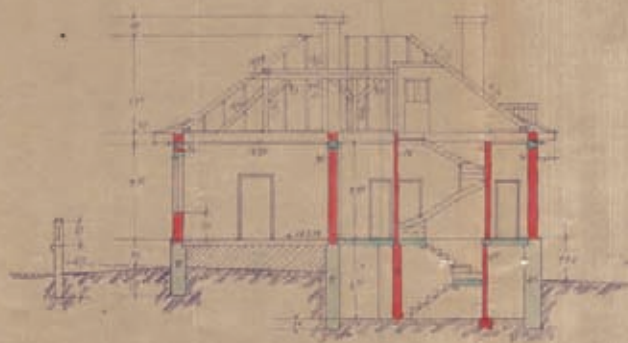
¹⁰⁴ Спољни изглед типских кућа пројектовали су Михаило Радовановић и Милан Злоковић, а на основу њих Пројектни биро В. Сташевског израдио је пројекат кућа. Јово Анђић, „Чиновничка колонија од настајања до нестајања”, ГТБ књ. ЛП, Београд 2005, 285.

¹⁰⁵ Д. Ђурић-Замоло, С. Недић, „Стамбени делови Београда и њихови називи до 1941. године”, ГТБ XL/XLI, Београд, 1993/1994, 94.

1:100

225.209

Сейчас же 1200

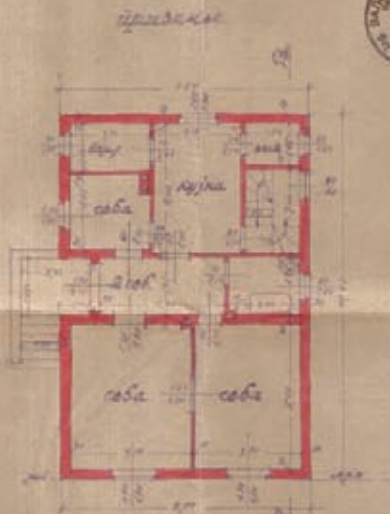
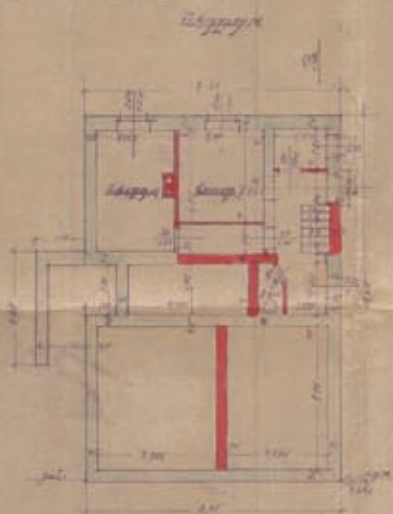

Площадь: Вода	331,41 м²
— Звезда	105,40 м²
— Сельхоз	232,01 м²
Всего	140 000 г

ya Jobi Chanka

Береза и Крив

совсѣмъ такъ: *Нанага-ин*

IDENTIFIED
BY M. H. G.

Судебная палата

of the University
on 5th Nov.

Handwritten text, possibly a signature or name, in cursive script.

Валериј Сташевски, План виле Живојина Белопавлића у Чиновничкој колонији у улици Јове Илића, 1931.

ПЛАН

ЗАДРУГЕ ДРЖАВНИХ И САОУПРАВНИХ
СЛУЖБЕНИКА
ЗА ПОДИЗАЊЕ СТОЛОВА

„ НАСЕЉЕ ВОЖДОВАЦ „

Размера 1:2500

ПРЕДСЕДНИК БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ

ДИРЕКТОР ТЕХНИЧКЕ ДИРЕКЦИЈЕ О.Б.

31. I 1930

ОФИС КАДАСТРА

Август 1929г. БЕОГРАД

ПРОЈЕКТАНТ

18389/1930, k 428

1929г.

ГРАЂЕВИНАРСКО ПРЕДВИМАЊЕ ПРОЈЕКТА
ПРОЈЕКТА ХУЋА А. КОЧ И КОМП.

ПРОЈЕКТАНТ *арх. Ђукић*

ОДЛУГА ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА
ЗА ПОДИЗАЊЕ СТОЛОВА

Члан Управе, *Милошевић*

ИОБ

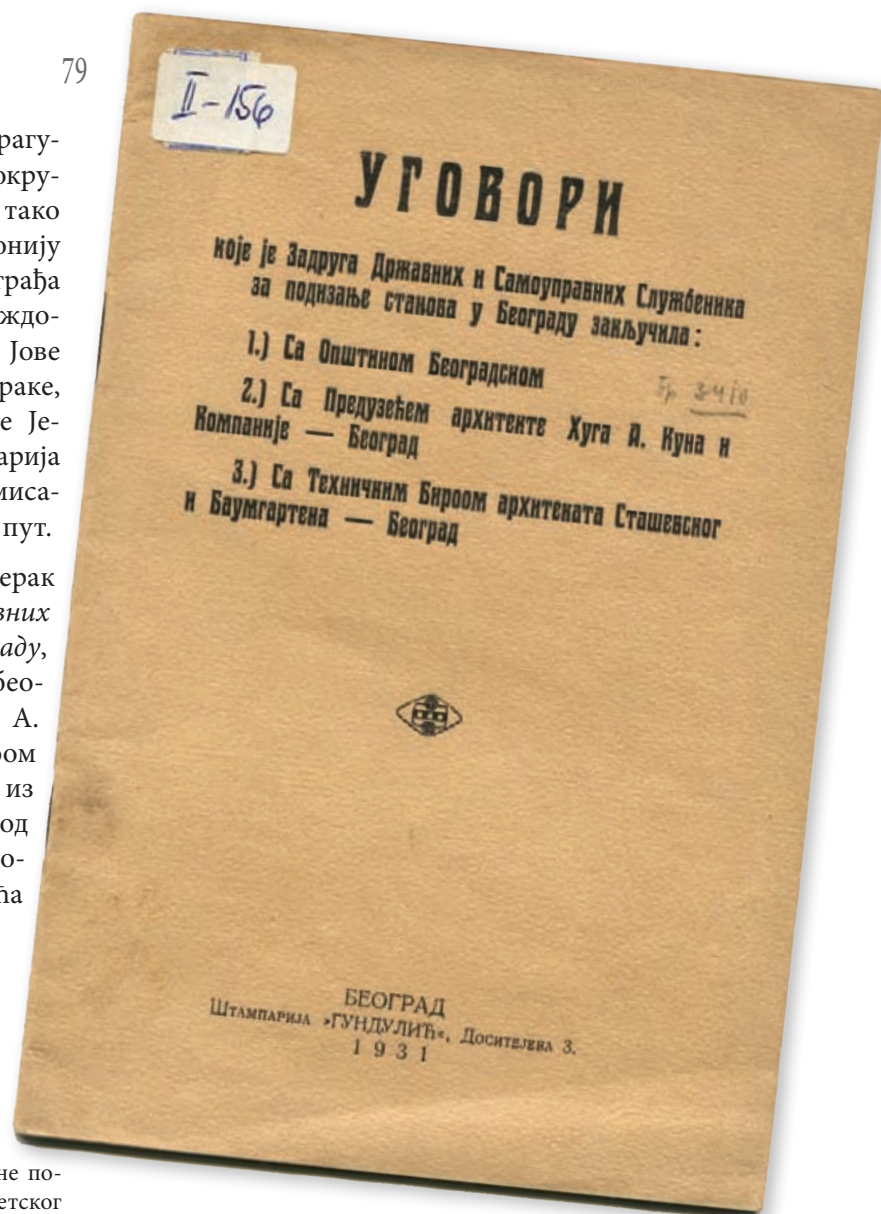
архитекте Хуга Т. Куна и инжењера Драгутина Шићанског. Свака зграда била је окружена баштом пуном цвећа и зеленила, тако да су савременици Чиновничку колонију сматрали једним од најлепших предграђа Београда. Пред Други светски рат Вождовац је добио и канализацију, Улица Јове Илића дрворед између две коловозне траке, цркву Св. цара Константина и царице Јелене¹⁰⁶ и основну школу „Краљица Марија Карађорђевић”, све улице су се калдрмисале, а од 1939. до 1941. градио се Авалски пут.

У ИАБ-у се чува штампани примерак уговора *Задруге државних и самоуправних службеника за подизање станова у Београду*, која је основана 1926, са: општином београдском, предузећем архитекте Хуга А. Куна и Компаније и са Техничким бироом архитеката Сташевског и Баумгартена из 1931. године,¹⁰⁷ као и пројекти за више од 220 вила Чиновничке колоније из периода 1931–1933. у улицама Новој, Јове Илића и Шумадијској.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Црква Св. цара Константина и царице Јелене подигнута је 1911. године. Током Првог светског рата је у више наврата опљачкана, кров и зидови су пустили, па је после рата, 1926, београдска општина финансирала њену обнову. Црква је обновљена до 1928. године. После Другог светског рата, за време патријарха Германа, ангажован је архитекта Драгомир Тадић који је извршио обнову спољнег и унутрашњег дела цркве, у облику какву је данас видимо.

¹⁰⁷ ИАБ, библиотечки фонд II-156.

¹⁰⁸ М. Ђурђевић, „Прилог проучавању делатности архитекте Валерија Владимировича Сташевског у Београду”, ГГБ XLV–XLVI, Beograd, 1998–1999, 165.

Лево: План Задруге државних и самоуправних службеника за подизање станова у „Насељу Вождовац”, пројектант Ковалевски, 1929.

из предмера и предрачуна типова зграда
за чиновничко насеље на вождовцу

УРЕДНИ РЕД	ОПИС РАДОВА	ТНП 1 зак. 117,000				ТНП 2 зак. 135,000				ТНП 3 зак. 153,000				ТНП 4 зак. 170,000				ТНП 5 зак. 204,000				ТНП 6 зак. 218,000				ТНП 1а зак. 10,300				ТНП 3а зак. 104,500						
		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА		ЦЕНА						
		мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.	мат.	труд.			
I. Земельно-рабочие:																																				
1	Копка паша с плугом одно- временно с плугом тракторным	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
2	Снятие паша с плугом одно- временно с плугом тракторным	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
3	Снятие паша с плугом одно- временно с плугом тракторным	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
4	Снятие паша с плугом одно- временно с плугом тракторным	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
5	Снятие паша с плугом одно- временно с плугом тракторным	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
6	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
7	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
8	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
9	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
10	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
11	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
12	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
13	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
14	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
15	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
16	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
17	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
18	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
19	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
20	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
21	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
22	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
23	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
24	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
25	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
26	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
27	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
28	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
29	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
30	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
31	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
32	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89	12	102,05	22,89
33	Снятие паша с плугом одно- временно с пл	м²	44,48	13	370,24	0,571	12	430,54	7,553	12	102,05	22,8																								

Професанти:

Самая первая из них, Мек. А. Булановский.
Затем след. Василий Мек. Булановский.

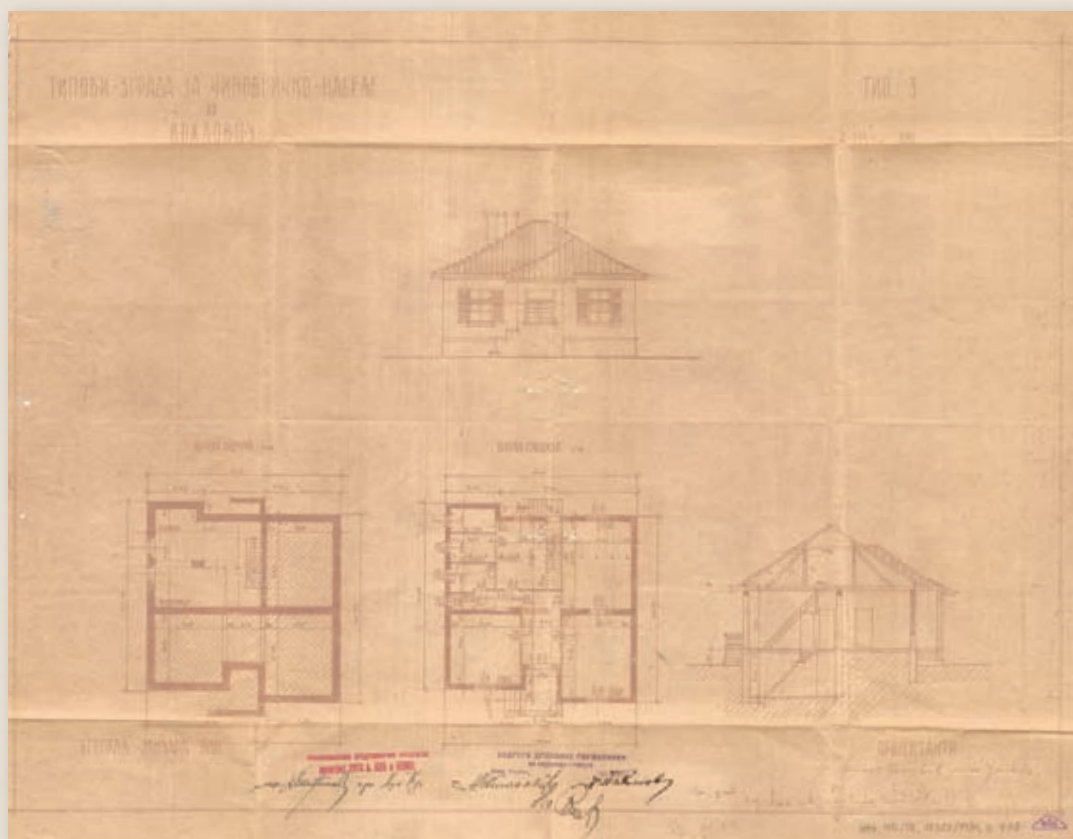
ОБЩЕСТВЕННЫЙ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ ПРЕДПРИЯТИЯ
ПРОИЗВОДИТЕЛЬ ТОВАРОВ И УСЛУГ

Эксперти:

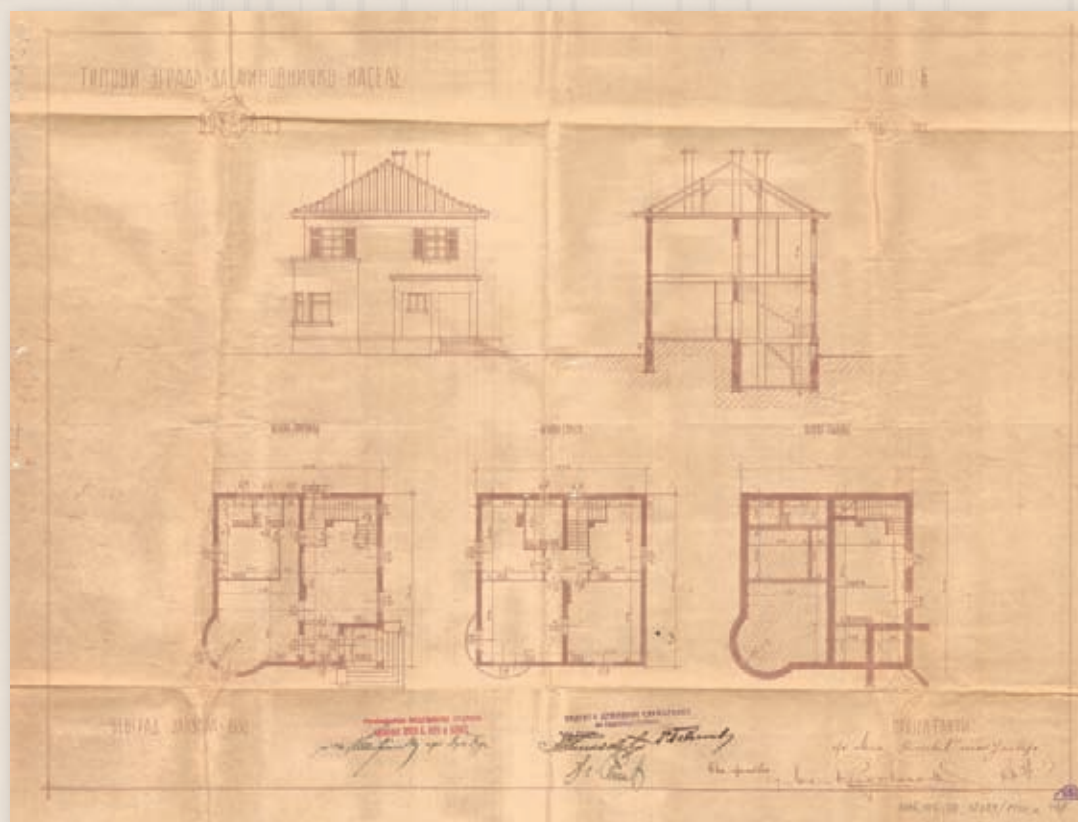
Датумида Герани, бр. генерал
Клинт Стофенович, пушбон
Дашин Јашиничини, пушбон
Милорад Коцић, пушбон

*Извод из предмера и предрачуна типова зграда за Чиновничко насеље на Вождовцу,
пројектанти Михаило Радовановић и Милан Злоковић, 1930.*

HR 106, 72, 12-22/4430, 2, 1-10

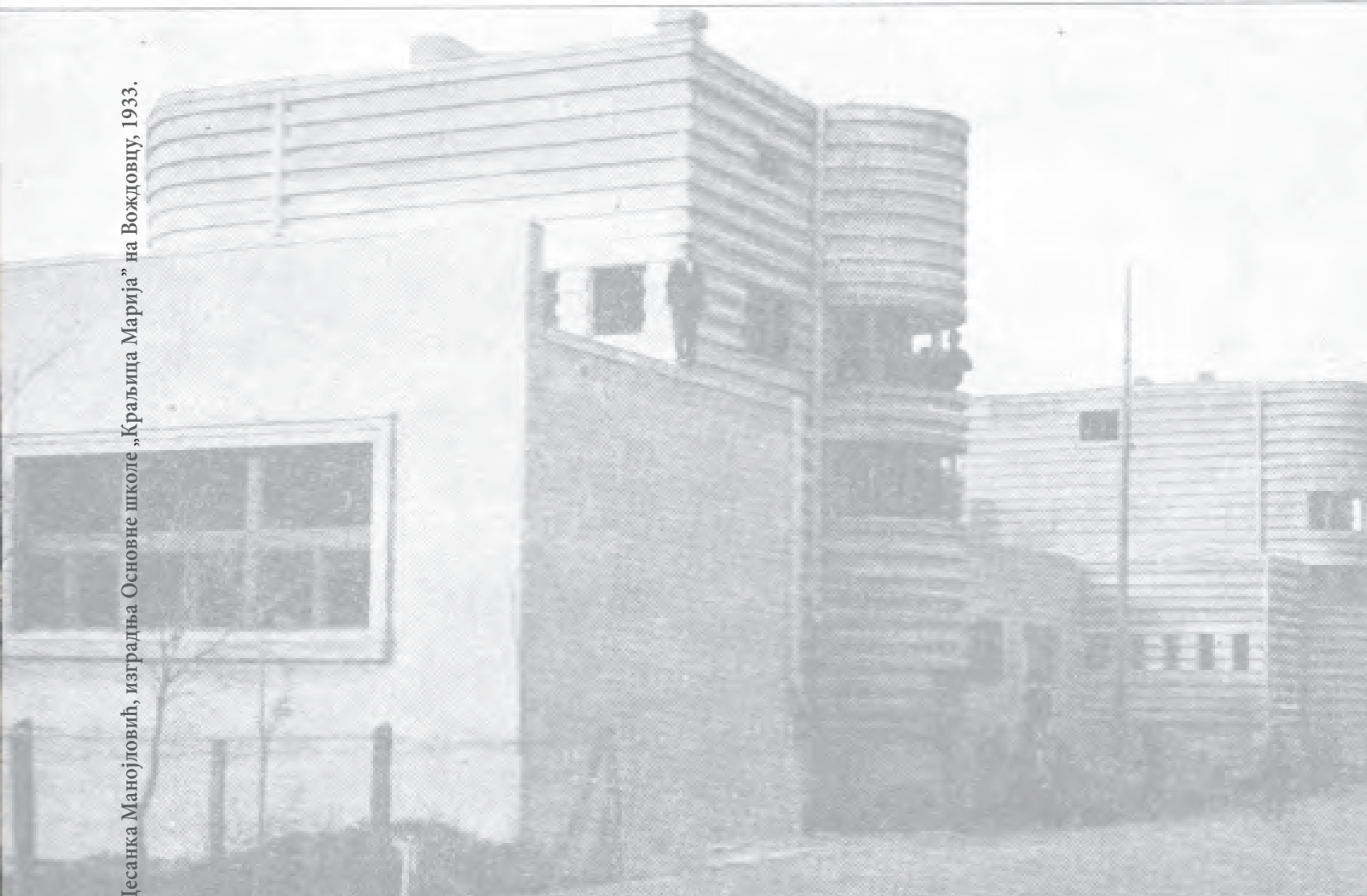
План куће за Чиновничко насеље тип 2 - 6, пројектанти Михаило Радовановић и Милан Злоковић, 1930.

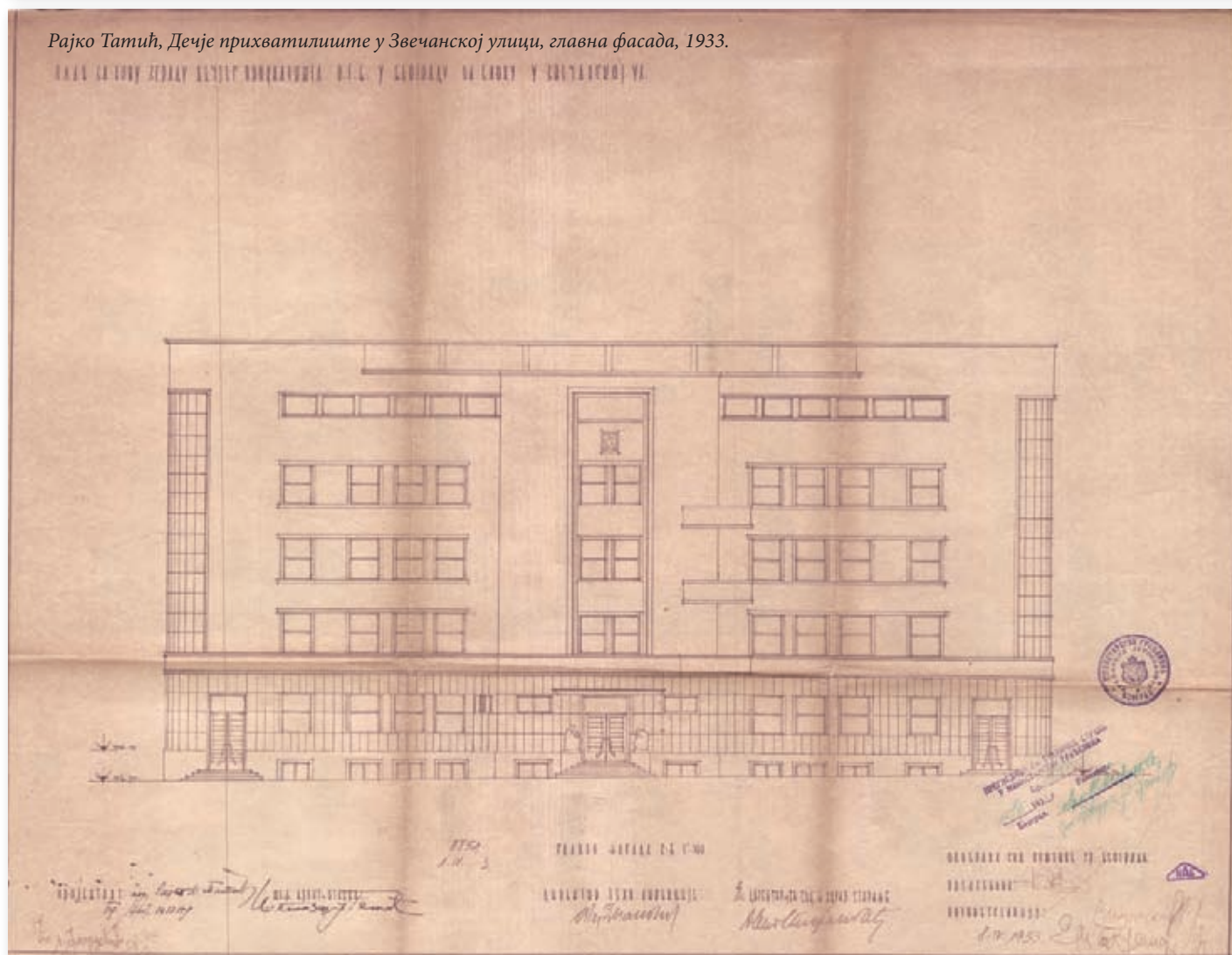

Градња Авалског пута, 1939-1941.

Десанка Манојловић, изградња Основне школе „Краљица Марија” на Вождовцу, 1933.

ШКОЛЕ,
УСТАНОВЕ ЗА ЗАШТИТУ ДЕЦЕ,
СОЦИЈАЛНА И ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

ШКОЛЕ

Наглим порастом становништва и насељавањем пространих периферија града питање подизања нових школа постаје озбиљан и тежак проблем београдске општинске политике. До балканских ратова 1912. године у Београду, који је тада имао нешто више од 80.000 становника, постојало је 12 школских зграда са 99 учионица. Десет година касније предратни број житеља Београда увећао се више него двоструко, а капацитет основних школа остао је исти. Прави помак школског питања десио се 1928, када су изграђене три нове школе – на Булбулдеру, Душановцу и Вождовцу, с тим што су и неке већ постојеће зграде дозидане. Нова школа „Краља Александра Првог” завршена је 1930. у Дечанској и почиње градња у Шуматовачкој улици, на Топчидерском брду и у Улици Војислава Илића. Повремено се за потребе основношколског образовања у Београду закупају приватне зграде и дозиђују постојећи објекти. Тако је крајем 1932. Београд располагао са 23 школе са 188 учионица. Исте године у Београду је основну школу завршило 3.400 ученика. Школски намештај је, ради уштеде у општинском буџету, израђиван у радионицама Дирекције трамваја и осветљења. Током 1933. године подигнуто је пет нових школских зграда. Те исте године укупан број ђака износио је 15.939, што по статистици чини преко 64 ученика на једну учионицу. До Другог светског рата број основних школа у Београду порастао је на 54.¹⁰⁹ Поред школских зграда и опреме учионица, општински Школски одбор бринуо се и о уређењу дворишта, вртова, игралишта и прилаза, као и организовању летовања за сиромашну школску децу у климатски и инфраструктурно погодним зградама основних школа у унутрашњости Србије током летњег распуста.¹¹⁰

Прву стручну студију школских зграда у Београду написао је архитекта Жарко Крстић, референт Техничке дирекције ОГБ, 1930. године.¹¹¹ У њој су, поред осталог, наведени и пројектанти београдских основношколских зграда, почевши од Јелисавете Начић, Милана Капетановића, Милана Антоновића и Димитрија Т. Лека у периоду пре балканских ратова, до Андреје Катеринића, Десанке Манојловић, Жарка Крстића, Валерија Сташевског, Милутина Борисављевића и Миливоја Тричковића у међуратном периоду.

¹⁰⁹ В. Путник Прица, „Подизање три основне школе у Београду 1928. године као прекретница у развоју архитектуре школских зграда”, *Наслеђе XIX*, Београд 2018, 73.

¹¹⁰ Ж. М. Савић, „Београдске народне школе (Рад Школског одбора)”, *БОН* 1–3, јун 1934, 25–37.

¹¹¹ Ж. К. Крстић, „Школске зграде за основну наставу у Београду”, *БОН* бр. 16, 16. август 1931, 1037–1050.

Десанка Манојловић, запослена у Техничкој дирекцији ОГБ, пројектовала је током тридесетих година XX века три основне школе у Београду – „Краљица Марија” и „Карађорђе”¹¹² на Вождовцу и школу на Топчидерском брду, као и Дечји диспансер у Ломиној улици.

Тадашња штампа истицала је модерну архитектуру основне школе „Краљица Марија” и њено пројектовање у складу са најсавременијим архитектонским и педагошким стандардима. Оригинална грађевина била је приземна, са два идентична бочна улаза, који су били и главни мотиви здања. Школа је имала шест учионица, гимнастичку салу са купатилом и ћачку трпезарију. У склопу школе налазио се и стан за директора. Испред школе простирао се пројектован врт, како би ученици одмор проводили у зеленилу. Школа је отворена 1934, а надзидана већ 1936. године. Архитектура школе оцењена је у историографији као један од најуспешнијих примера модерне, са елементима ар-деко и експресионизма.¹¹³

Од 1981. године у овој згради се налази Факултет организационих наука.

Списак обданишта и дечијих домова у Београду са годином изградње, 1946.

¹¹² Основна школа „Карађорђе” основана је 1905. године. Првобитно се звала „Школа на Крагујевачком друму”. Године 1928. подигнута је нова школска зграда, а 1931. добила је име „Вожд Карађорђе”.

¹¹³ V. Putnik Prica, „Modernizam i obrazovanje: usvajanje savremenih principa projektovanja škola u Beogradu (1930–1943)”, *Zbornik seminara za studije moderne umetnosi Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, 2021, 67–68.

СОЦИЈАЛНИ ПРОГРАМ БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ

Поред зграда за основно образовање, Техничка дирекција изградила је и све друге општинске зграде: болнице, радничка прихватишта, општинске станове, домове за децу и старе, диспансер, пијаце, кланице итд. Овај посао се интензивира од 1927/28. године закључењем страних и домаћих зајмова за изградњу Београда. Уз помоћ Министарства социјалне политике образован је Фонд за подизање и одржавање радничких установа, што је омогућило подизање радничких склоништа у Улици Милоша Поцерца и Млетачкој (Кнез Милетиној) улици.¹¹⁴

Средствима из фонда Николе Спасића 1933/34. године подигнута је нова зграда градске болнице на Булбулдеру. Зграда дезинфекционог завода подигнута је на Булевару Франше Д'Епера, Дечје прихватиште у Звечанској улици, Амбуланта за кожне и венеричне болести у Џорџа Вашингтона, а велика зграда бившег „Санаторијума Живковић” у Улици кнегиње Персиде адаптирана је тако да су се у њу сместили градска поликлиника, станица за брзу помоћ и Дирекција за социјално и здравствено старање.

Архитекта Јан Дубови је после 1928. године, у оквиру социјалног програма београдске општине, пројектовао Мушко радничко склониште и дечје обданиште у Улици Милоша Поцерца бр. 4, као и Женско радничко склониште у Кнез Милетиној бр. 8 (1928–1929)¹¹⁵. Њихова функција је била да се незапосленима обезбеди само привремени смештај и храна. Дечје обданиште бр. 3 пројектовао је Ђорђе

¹¹⁴ Видети фусноту 53.

¹¹⁵ Тада Млетачка улица. Данас се у згради налази балетска школа „Лујо Давичо”.

Бранислав Којић, Хируршко одељење Опште државне болнице, 1929.

Јан Дубови, Зграда Јавне берзе рада и Радничког склоништа у Штросмајеровој (Савској) улици, око 1935.

Ђорђе Лукић, Општинско купатило на Сави, 1934.

Игњат Поповић, Градска болница у Београду, 1933.

Коваљевски. Општински архитекта Рајко Татић је аутор зграде Ђачке трпезе на Ташмајдану (1939) и Дечјег прихватиштва у Звечанској улици (1932–1934). Миливоје Тричковић, поред зграда основних школа на Карабурми и Дедињу, пројектовао је Дом за незбринуту децу на Северном булевару у Београду. Игњат Поповић је аутор Градске болнице у Београду (1931).

У свом социјалном програму београдска општина старала се о: дечјој заштити изградњом обданишта, школа, прихватиштва, организацијом летовања у оквиру Централног уреда за заштиту деце; помагању незапослених и сиромашних; раду општинских купатила; контроли животних намирница; развоју санитарних служби; антитуберкулозним диспанзерима. Социјалним аспектима становања и хигијенским условима престоничких станова посебно се бавио Слободан Ж. Видаковић.¹¹⁶ Дугогодишњи рад ОГБ на решавању социјалних и здравствених прилика у Београду крунисан је средином тридесетих година подизањем Градске болнице (1933, средствима из фонда Николе Спасића) и првог Централног дечјег прихватиштва.

Дирекција за социјално и здравствено старање ОГБ, после више реорганизација, подељена је 1933. године на пет одсека: Одсек за јавну хигијену, Одсек за лечење, Одсек за помагање сиротиње, Пожарну команду и Централни уред за заштиту деце.¹¹⁷

¹¹⁶ Слободан Ж. Видаковић, публициста, уредник Београдских општинских новина од 1929. до 1937. године, аутор је бројних чланака и неколико књига о стамбеним и социјалним проблемима Београда између два светска рата.

¹¹⁷ Др С. Стефановић, „Дирекција за социјално и здравствено старање Општине града Београда”, БОН 1–3, јун 1934, 59.

Сепидба, 1929.

РАДНИЧКИ СТАНОВИ

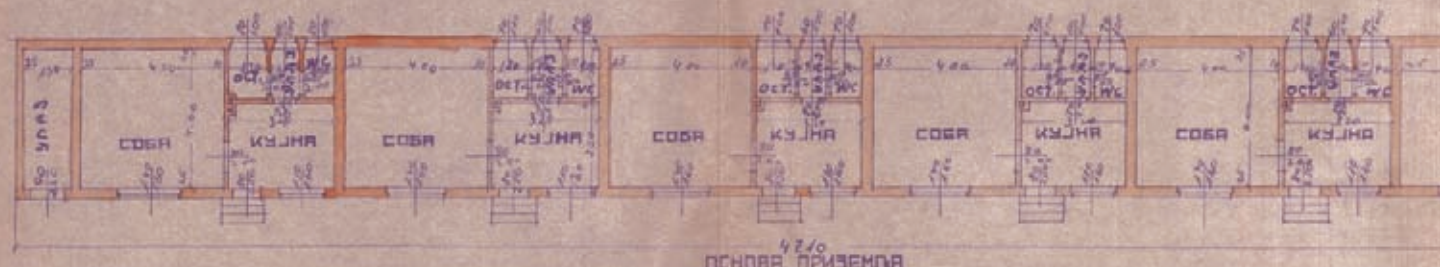

НАГЛЕД

ОСНОВА ПОДРУМА И ТЕМЕЉА

ВРЕДНОСТ ЗГРАДЕ ДИН. 40.000

ОСНОВА ПРИЗЕМЉА

РАДНИЧКИ СТАНОВИ

О животу Београђана између два светска рата најпотпуније сведоче речи савременика из *Београдских општинских новина*, својеврсне хронике свих аспеката живота престонице. Тако др Ђуровић у чланку из 1934. године пише: „Позната је ствар да је Београд град чиновника, ситних занатлија, радника, трговаца и немногобројних великих предузетника. У кратко речено, то је једна сиромашна и релативно доста велика варош. Број породица у тој вароши које не само да једва састављају крај с крајем, него које уопште не састављају крај с крајем, врло је велики. У тачном броју тај факат је немогуће изразити, али чим падне снег, нестане и оно мало злехуде зараде што се нађе у неколико дана једном или ниједном, настаје

¹¹⁹ 3. Вуксановић Мацура, „Социјални станови Београда у првој половини 20. века”, Наслеђе XII, Београд 2011, 65.

Раднички станови у Скадарској бр. 2

Избачене ствари оних који нису имали средстава да плате кирију, 1929.

квалификоване раднике, али тако настао стамбени фонд био је апсолутно недовољан у односу на стварне потребе. Зато су сиромашни Београђани изнајмљивали станове у скупим и често неусловним рентијерским зградама или градили скромне куће на периферији. Најсиромашнији су живели у нелегалним *уцерицама* у нехигијенским насељима – *малама*. Београдска општина је својим чиновницима подигла станове у Дринчићевој улици (1922–1924), затим у Улици Војводе Мишића (касније Франше Д’Епера), станове на углу Херцег Стјепана и Сењанина Иве и зидане баракe у Прокупачкој улици. Почетком тридесетих година саграђена су два павиљона у Улици Светог Николе и пет павиљона у Хумској. Последњи раднички станови ОГБ подигнути су у периоду од 1937. до 1941. године на Северном булевару.¹²⁰ Ти станови по правилу су грађени на потпуној периферији града, удаљени од центра. Општински архитекта Бранко Максимовић, познати међуратни урбаниста, али и заговорник социјалне улоге архитектуре, пројектовао је радничке станове у Улици Светог Николе код Градске болнице (1928) и у Хумској улици (1929–1930). Његове мање познате колеге из Техничке дирекције, архитекте Михајло Мијатовић и Марко Андрејевић, пројектовали су већу групу општинских станова на Северном булевару уочи Другог светског рата (1937–1941).¹²¹

Велики државни инвеститор станова за своје особље било је Министарство саобраћаја. Од почетка двадесетих година железничке колоније грађене су на више локација у Београду (Топчидерско брдо изнад Прокопа, Улица Војводе Мишића, Моравска – данас

Савска улица), на општинском земљишту, уз споразум да Министарство, после изградње и 20 година коришћења станова исте преда Београду. Ови станови зидани су на основу типских пројеката које је радила Дирекција железнице.¹²²

Станове за најсиромашније породице зидало је Министарство социјалне политике, али и ОГБ од поклона велике добротворке и задужбинарке Персиде Р. Миленковић.¹²³ Станови

¹²⁰ З. Вуксановић Мацура, *н. д.*, 67.

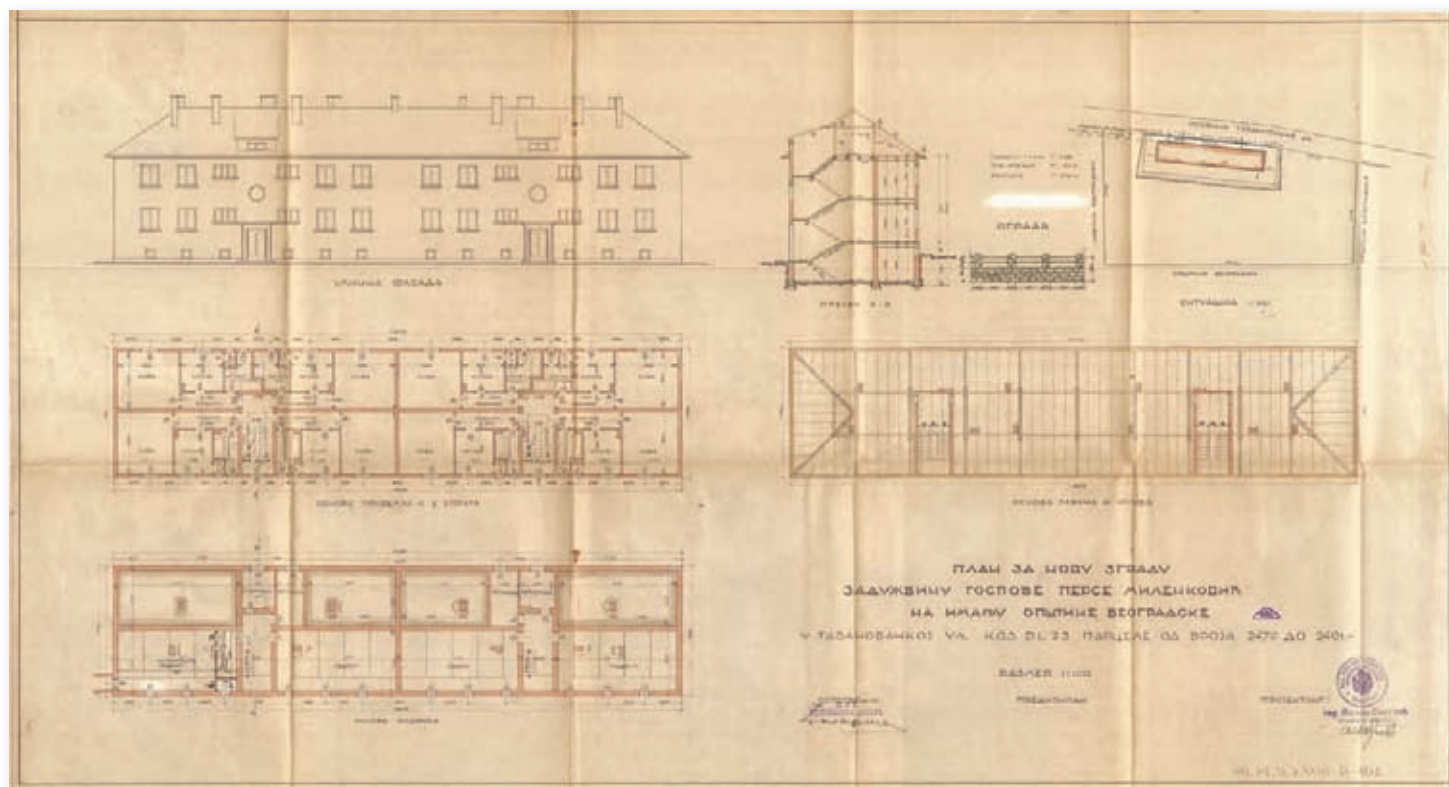
¹²¹ *Исто*, 71.

¹²² *Исто*, 72.

¹²³ ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXXIII-24-1939.

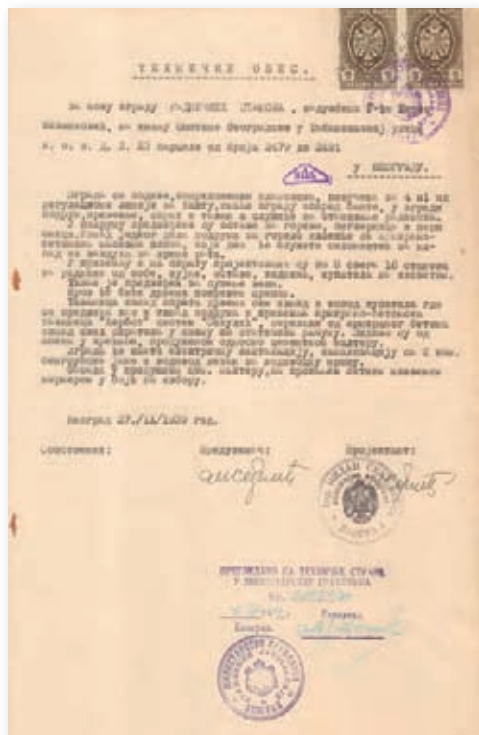
Министарства подизани су у више наврата између 1920. и 1923. године у малим дрвеним и зиданим кућама у близини и готово у самој Јатаган-мали, на општинском земљишту.¹²⁴ Топоним „колонија Министарства социјалне политике” налази се на неколико планова Београда из 1936. и 1940. године.

Персида Миленковић (1857, Шабац — 1943, Београд) била је велика добротворка и задужбинарка. Подигла је Цркву Свете Тројице на Торлаку, у Кумодражу, која је њена прва задужбина, манастир Ваведење пресвете Богородице на Топчидеру, који је њена гробна црква. Изградила је основну школу у улици Краљице Наталије, данас Математичка гимназија, где је првобитно био смештен интернат женске учитељске школе, као и Дом за сиротињу у Табановачкој улици. Тестаментом је завештала и осталу своју имовину за остварење разних хуманих циљева. Од имања у Добрачиној улици бр. 20 основала је задужбину под именом „Фонд Персе Р. Миленковић”. Имање у Румунској бр. 47 (данас Ужичка 39), земљиште са вилом „Персида”, завештала је Црвеном крсту у Београду за потребе дејег летовалишта и летње школе. Кућа у Змај Јовиној бр. 5 такође је после њене смрти остала српском народу.

Милан Секулић, план за нову зграду задужбине Персиде Миленковић – раднички станови у Табановачкој улици, 1939.

¹²⁴ 3. Вуксановић Мацура, н. д., 74.

Технички опис радничких станова у Табановачкој улици, 1939.

Осим поменутих непокретности, разним установама и организацијама завештала је и велике суме новца, као и разне вредне покретне ствари и предмете, који су, нажалост, већином страдали приликом бомбардовања у Другом светском рату, када је страдала кућа у Кнеза Михаила бр. 8 у којој је становала дуго низ година.¹²⁵

Добротворка Персида Миленковић о свом трошку сазидала је 1939–1940. године станове на општинском земљишту у Табановачкој, данас Кумодрашкој улици на Вождовцу. Зграду је поклонила под условом да станови буду додељени бесплатно на коришћење престоничкој сиротињи, као и да буду урађени по пројекту архитекте Милана Секулића. Зграда је имала 16 станова и била је прва зграда грађена за сиромашне становнике Београда у чијим становима су се налазила и купатила. Порушена је седамдесетих година, приликом изградње нових стамбених блокова у Кумодрашкој улици.

Поједина већа београдска предузећа градила су станове за своје запослене: Фабрика шећера на Чукарици, Фабрика штофа Косте Илића на Карабурми, Стругара Прометне банке Милоша Савчића, „Српско акционарско друштво за клање и прераду стоке“, „И. Бајлони и синови“, циглана „Милишић“ на Булбулдеру и циглана „Домус А.Д.“¹²⁶

Општина града Београда у међуратном периоду није развила програм социјалног становања, какав је постојао у развијеним европским земљама. Повремена изградња општинских станова резултирала је са нешто више од 500 станова, фондом недовољним за потребе општинских чиновника и радника, а занемарљивим за бројне сиромашне житеље Београда. До данас једини сачувани чиновничко-раднички станови су пет павиљона у Хумској улици од броја 2 до 10 архитекте Бранка Максимовића.

¹²⁵ С. Вејиновић, „Персида Миленковић велика српска задужбинарка“, *Даница* 2011, Београд 2010, 451–460.

¹²⁶ З. Вуксановић Мацура, „Социјални станови Београда у првој половини 20. века“, *Наслеђе* XII, Београд 2011, 76–80.

Фабрика вунених тканина „Коста Илић и синови“, ситуациони план, 1939.

РЕНТИЈЕРСКИ СТАНОВИ ЗА СИРОМАШНЕ

По завршетку Првог светског рата, услед недостатка стамбеног фонда и великог прилива становништва у престоницу нове државе, Београд од предратног града чиновника постаје град сиротиње.¹²⁷ Велики број Београђана живео је у рентијерским становима, од којих су најскромнији нехигијенски станови изнајмљивани сиромашним радницима. Људи са дна друштвене лествице решење су тражили у бесправној градњи уцерица и барака на општинском земљишту.

У међуратном Београду рентијерством су се бавили не само појединци већ и установе попут цркве, Српске краљевске академије и Државне хипотекарне банке. Поред луксузних станова у стамбеним палатама, које су изнајмљивали малобројни добростојећи становници престонице, и у строгом центру града у унутрашњим двориштима налазили су се нехигијенски мали станови. Такви станови постојали су у дорћолском и дунавском крају, на дну Француске и Добрачине улице, у Солунској, Светозара Милетића и на Гундулићевом венцу. Такође око Техничког факултета, Смедеревског ћерма, у Улици краља Александра, Краљице Марије и Расинској, поред Железничке станице, у Босанској и Сарајевској улици, на Хајдук-Вељковом венцу и на другим бројним локацијама. У својој студији из 1927. године архитекта Даница Томић Милосављевић наводи да је градска сиротиња стварала насеља на Булбулдеру, Хаџи Поповцу, Пашином брду, Топчидерском и Ђурђевом брду, Сењаку и Новом Смедеревском ћерму.¹²⁸ Око 85% Београђана имало је месечне приходе ниже од 2.000, а радници испод 1.000 динара. Минималне месечне потребе четворочлане породице биле су, према подацима из 1933, око 1.400 динара. Цене закупа собе кретале су се од 100 до 300, а двособног стана од 500 до 800

Раднички станови

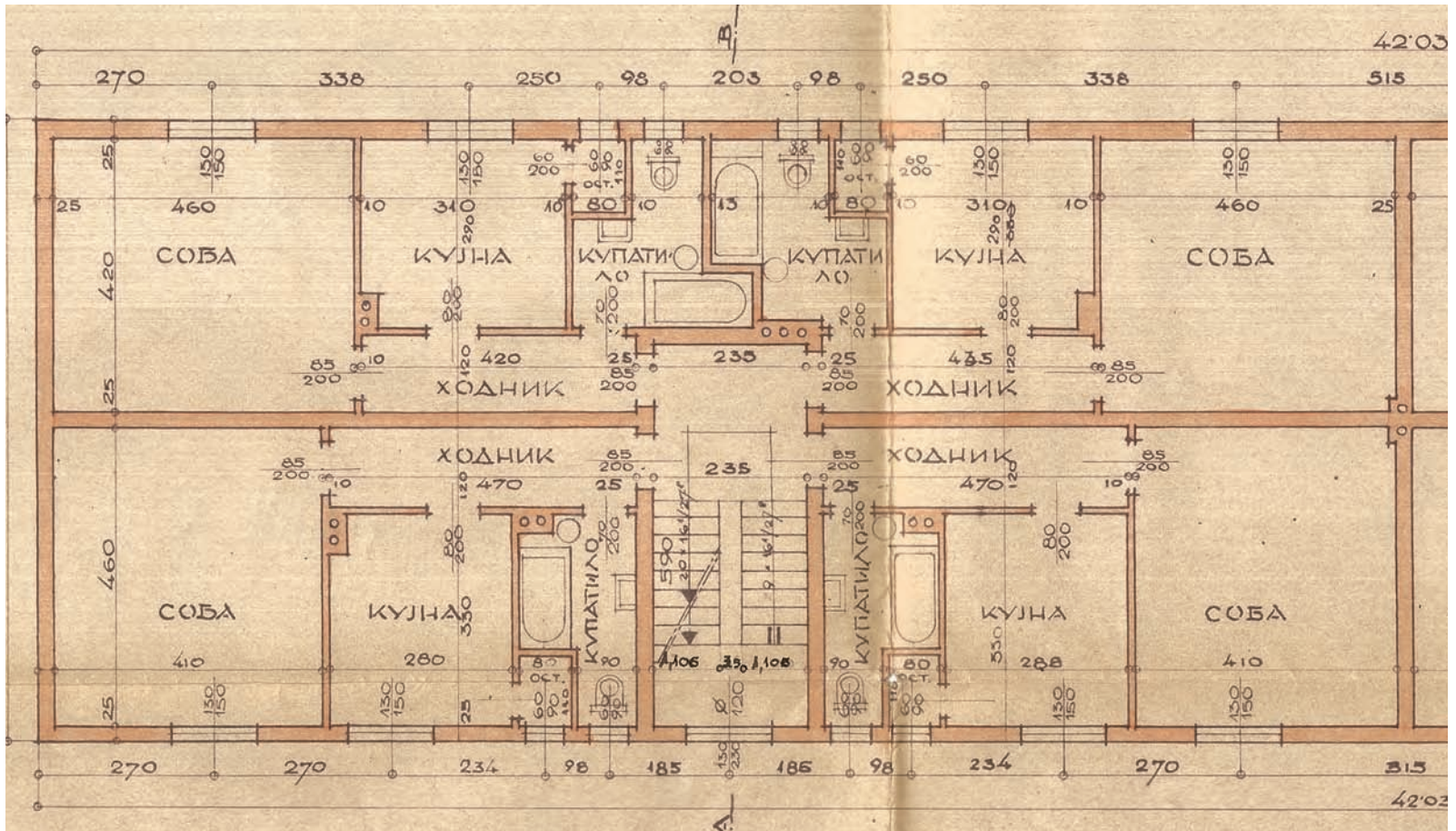

„Станови” у Ломиној улици

¹²⁷ С. Ж. Видаковић, „Један судбоносан проблем: резултат анкете о радничким становима”, *БОН* 7–8, Београд 1933, 507.

¹²⁸ Д. Томић Милосављевић, „О изграђивању Београда”, *Савремена општина* 12, Београд 1927, 108–124.

динара.¹²⁹ Публициста Слободан Ж. Видаковић, који се бавио социјалним питањима становања у међуратном Београду, 1933. године процењивао је да је 90,05% запослених грађана припадало групи економски слабих и сиромашних.¹³⁰

¹²⁹ З. Вуксановић Мацура, „Рентијерски станови за сиромашне Београђане, 1919–1941”, *Зборник Музеја примењене уметности* 8, Београд 2012, 83.

¹³⁰ С. Ж. Видаковић, „Један судбоносан проблем: резултат анкете о радничким становима”, *БОН* 7–8, Београд 1933, 507–508.

Пиштољ мала, 1928.

НЕХИГИЈЕНСКА НАСЕЉА

ИЗВЕШТАЈ О ПИШТОЉ МАЛИ

ОПШТИНА ГРАДА БЕОГРАДА
ОДЕЉАК ЗА ГРАЂЕВИНСКИ ОДБОР
И КОНТРОЛУ ЗИДАЊА
Г.О. Бр.:4336
23 VIII 1934. г.
Београд.

Судском одељењу опш(тине) гр.(ада) Беогр.(ада)
за исвршни одсек

У повратку акта достављају се у прилогу скице Пиштољ-мале, снимљене на лицу места, са списком имена садашњих сопственика бесправно подигнутих зграда. Већина од ових зграда подигнута је још 1925-1927 год. за објекте подигнуте од 1930 год. до данас, поднети су реферати Кривичном отсеку, списак реферисаних лица доставља се у прилогу. – Сопственик целог имања је гђа Теодота Панђела, која своје празне плацеве издаје у годишњи закуп разним лицима, која су на истом подигла мале нехигијенске станове, противно прописима Грађев.(инског) закона. – Овај одељак је мишљена да закупце ових плацева не би требало узмати на одговор, пошто се они врло често мењају, те је највероватније, да већина од садашњих закупаца, није озидала поменуте објекте, већ је исте купила из друге или треће руке.

С тога молим да се по приложеној скици за бесправно подигнуте објекте узме на одговор само сопственик имања, који једино законски може одговарати.

23 VIII 1934. г.

Б.

Шеф

ИАБ, ОГБ, ТД, Ф XVIII-23-1934

ЈАТАГАН И ПИШТОЉ МАЛА

Најпознатија београдска дивља насеља настала у периоду између два светска рата су Јатаган и Пиштољ мала.

Јатаган мала настала је крајем 1919. године на празном општинском земљишту између Булевара Франше Д'Епера и комплекса Државне болнице. Изградња изван грађевинског рејона била је привлачна због ниже цене земљишта и због тога што је то била једина могућност за градњу. Предузимачи су градили скромне зграде на јефтином земљишту, продавали их малим рентијерима или појединим породицама. Неке породице су и саме градиле за себе. До 1924. године насеље се ширило, а и даље је било без воде, канализације и струје. Те године у насељу су постојале свега три чесме које је поставила општина, а пет година касније било их је петнаест. Истраживање из исте године показало је сву разноврсност становништва Јатаган мале. У њој су живели служитељи, свирачи, железничари, пиљари, радници, чистачи, надничари, чиновници и официри. Године 1931. у Јатаган мали живело је око 8.000 људи. Временом се насеље урбанизовало повећавањем броја пекара, бакалница, пиљарница, кафана, бифеа, берберница, а постојала је и једна народна кухиња. Београдска општина је у неколико наврата, 1924. и 1931, рушила делове насеља, али није нудила станарима даље решење стамбеног питања. Осим нелегалне градње, у Јатаган мали Општина је подигла једну од својих првих стамбених зграда са 28 станова, а Министарство 20 барака са 70 станова. Позитиван став ОГБ према овом насељу видљив је у предлогу да се Јатаган мала на изванредан начин озакони у оквиру ширег програма њеног уређивања. Општински архитекта Јан Дубови израдио је 1929. пројекат за изградњу Дома културе. Постојало је и *Друштво*

Ситуациони план Јатаган мале

за улепшавање Карађорђевог шанца. Касније је ипак превладао став да Јатаган малу треба порушити, о чему је коначна одлука донета на седници Градског већа од 24. октобра 1934. године. Највећи број кућа порушен је 1939–1940, а потпуно је расељена шездесетих година XX века у оквиру припрема Прве конференције несврстаних и изградње ауто-пута кроз Београд.¹³¹

У највећем сиромаштву и нехигијенским условима живело се у Пиштољ мали, дивљем насељу у Дорћолском крају, иза старе Електричне централе, међу депонијама београдског сметлишта. Пиштољ мала је била састављена од три групације кућа. Једна је била у наставку Капетан Мишине и Книћанинове улице, друга између Добрачине и Светозара Милетића

¹³¹ З. Вукановић-Мацура, „Јатаган-мала – настанак, развој и нестанак једног од најпознатијих београдских сиротињских насеља”, ГГБ књ. LVII, Београд 2010, 151–170.

и трећа на сметлишту у продужетку Позоришне улице и Светозара Милетића.¹³² Насељавање је почело око 1923. године, а 1928. имало је, по процени ОГБ, око 340 кућа. Околности које су довеле до оваквог настањивања Пиштољ мале биле су ненасељеност Дунавског краја, незаинтересованост Општине да спречи нелегалну изградњу и близина сметлишта које је давало могућност најскромнијих прихода. Окружене већим привредним објектима, поред великог плаца Електричне централе и Трамвајског депоа, у нехигијенском насељу нитале су удерице и баракe, махом једноделне, састављене од свега једне вишенаменске просторије у којој је живела цела породица. Такав начин живота доводио је и до заразних болести, на шта је указивао Сергије Рамзин, шеф Одељка јавне хигијене у Општини града Београда.¹³³ За разлику од Јатаган мале или Прокопа, Пиштољ мала нестајала је постепено,

¹³² Z. Vuksanović-Macura, *Život na ivici. Stanovanje sirotinje u Beogradu 1919–1941*, Beograd 2012, 199.

¹³³ С. Рамзин, „Стамбено питање и асанација Београда”, БОН 11, Београд 1931, 731.

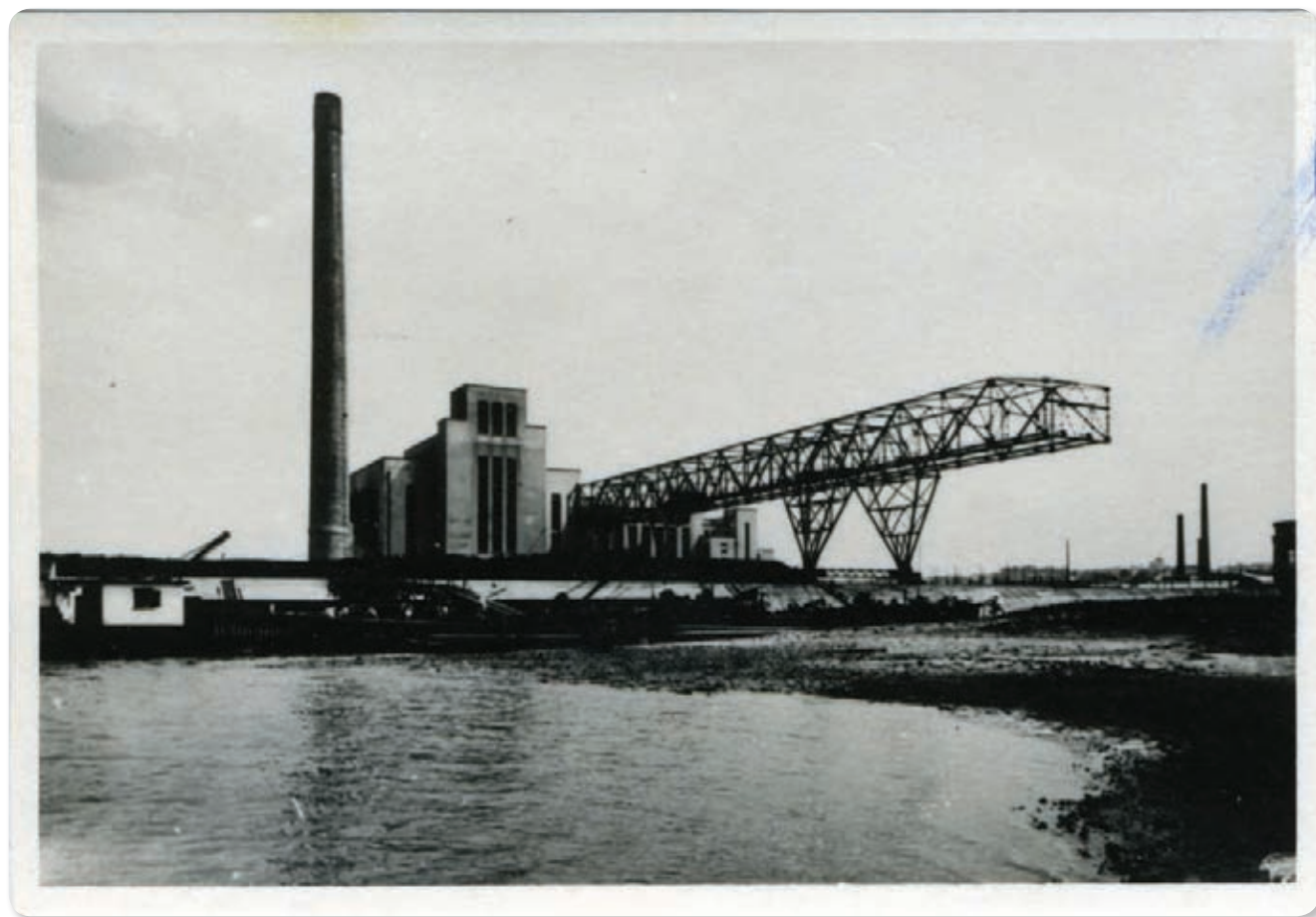
ИНДУСТРИЈСКИ ОБЈЕКТИ

Фабрика Владе Илића

Кланица и сточни трг

Електрична централа „Снага и светлост“, 1932.

ИНДУСТРИЈСКИ ОБЈЕКТИ

На прелазу из XIX у XX век формирали су се индустријски центри Београда: један дуж Топчидерског друма и на Чукарици, а други уз саму обалу Дунава, на Палилули и Карабурми. Простор на десној обали Дунава испуњавао је више услова за настајање прве праве индустријске зоне: близина општинске електричне централе (подигнуте 1892), повољне речне и железничке саобраћајне комуникације, као и чињеница да је тај простор све до 1891. године био ван рејона вароши. Почетак развоја означила је изградња Београдске кланице (1895) и спајање са железничком станицом изградњом индустријске пруге (1898–1899). До почетка Првог светског рата у овом делу града подижу се фабрички комплекси прехранбене, текстилне и дрвне индустрије. Оштећене у ратним разарањима, те фабрике се у периоду између два светска рата обнављају и дограђују, постају носиоци привредног и економског напретка Београда, утичу на ширење града дуж обале Дунава и настанак нових градских насеља, а до данас очувани делови чине изузетан сегмент културног и историјског наслеђа.

Према Генералном плану Београда из 1923. године индустријска зона планирана је на Дунаву, а посебна пажња била је посвећења решењима железничког и речног саобраћаја. Ту се развијају и дограђују већ постојеће највеће београдске фабрике: Кланица, Фабрика вунених тканина Косте Илића и синова, Стругара Прометне банке, Београдска текстилна индустрија, а граде се и нови објекти хемијске индустрије, која тада тек почиње да се развија. Тридесетих година гради се нова електрична централа „Снага и светлост”, Мост краља Петра Карађорђевића и железничка станица Београд–Дунав.

На пројектовању и изградњи фабричких објеката често су били ангажовани познате српске архитекте, инжењери и предузимачи. Комплекс Београдске кланице (1895–1898. године) био је први и један од најуспешнијих објеката инжењера Милоша Савчића. При обликовању фасада сарађивао је са Данилом Владисављевићем, који је по повратку са студија радио у Савчићевом бироу (1894–1898), а затим до краја радног века у Министарству војном. Владисављевић је у обликовању индустријских објеката примењивао сведени историзам.¹³⁶ У обнови Кланице после Првог светског рата учествовали су предузимач Милан Секулић и инжењер Јан Швејкар, под надзором општинског архитекте Миљивоја Тричковића. Део Кланичког друштва прешао је 1929. године у својину Београдске општине, која је 1937. откупила целокупну имовину Кланице.¹³⁷

¹³⁶ З. Маневић, *Лексикон неимара*, Београд 2008, 69.

¹³⁷ С. Михајлов, „Настанак и развој индустријске зоне на десној обали Дунава у Београду од краја 19. до средине 20. века”, *Наслеђе* бр. XII, Београд 2011, 98.

Стругару Прометне банке, као и комплекс Кланице, такође је пројектовао инжењер Милош Савчић (1903). Рад Стругаре обновљен је непосредно после Првог светског рата, да би 1921. године у кругу фабрике биле подигнуте нове зграде, међу којима и 38 станова за службенике. Станове за чиновнике и мајсторе и баракe за раднике имала је и Београдска текстилна индустрија.

Текстилна фабрика Косте Илића и Синова а.д. у Београду, популарна Штофара, доста оштећена у Првом светском рату, почев од 1921. израста у велику модерну фабрику. Као и Кланица, грађена је уз примену савремених грађевинских конструкција и представља репрезентативну индустријску архитектуру. Обе фабрике градиле су и радничке станове за своје запослене. У кругу Штофаре налазио се укупно 41 објекат: проширена и нова фабричка одељења, један мањи млин, предионица, ткачница, сушара, канцеларије, десет стамбених зграда за чиновнике и раднике, магацини, стоваришта, радионице, ложоница, основна школа за децу запослених и други објекти.¹³⁸ Нова ограда око фабричког имања подигнута је 1927–1928. године по пројекту Александра Ђорђевића, архитекте који је касније (1935) пројектовао и приватну вилу Владе Илића¹³⁹ у оквиру фабричког комплекса. Ова репрезентативна градска вила окружена парком један је од најистакнутијих примера београдског академизма. Илићева и вила Ђорђа Вајферта, изграђена у кругу пиваре у Булевару Војводе Путника, једина су два очувана стамбена објекта које су власници подизали у оквиру својих фабрика.¹⁴⁰

Док су фабричке зграде обликоване у духу архитектуре академизма са карактеристичним одредницама индустријске архитектуре, нова електрана „Снага и светлост” спада у репрезентативне примере модерне у архитектури јавних објеката међуратног Београда.¹⁴¹ Изградило ју је Швајцарско друштво за електрификацију и саобраћај из Базела у периоду од 1930. до 1932. године. Крајем 1932. преузела је функцију прве, старе општинске централе из 1892, а радила је до 1969. године.

¹³⁸ С. Михајлов, *н. д.*, 102.

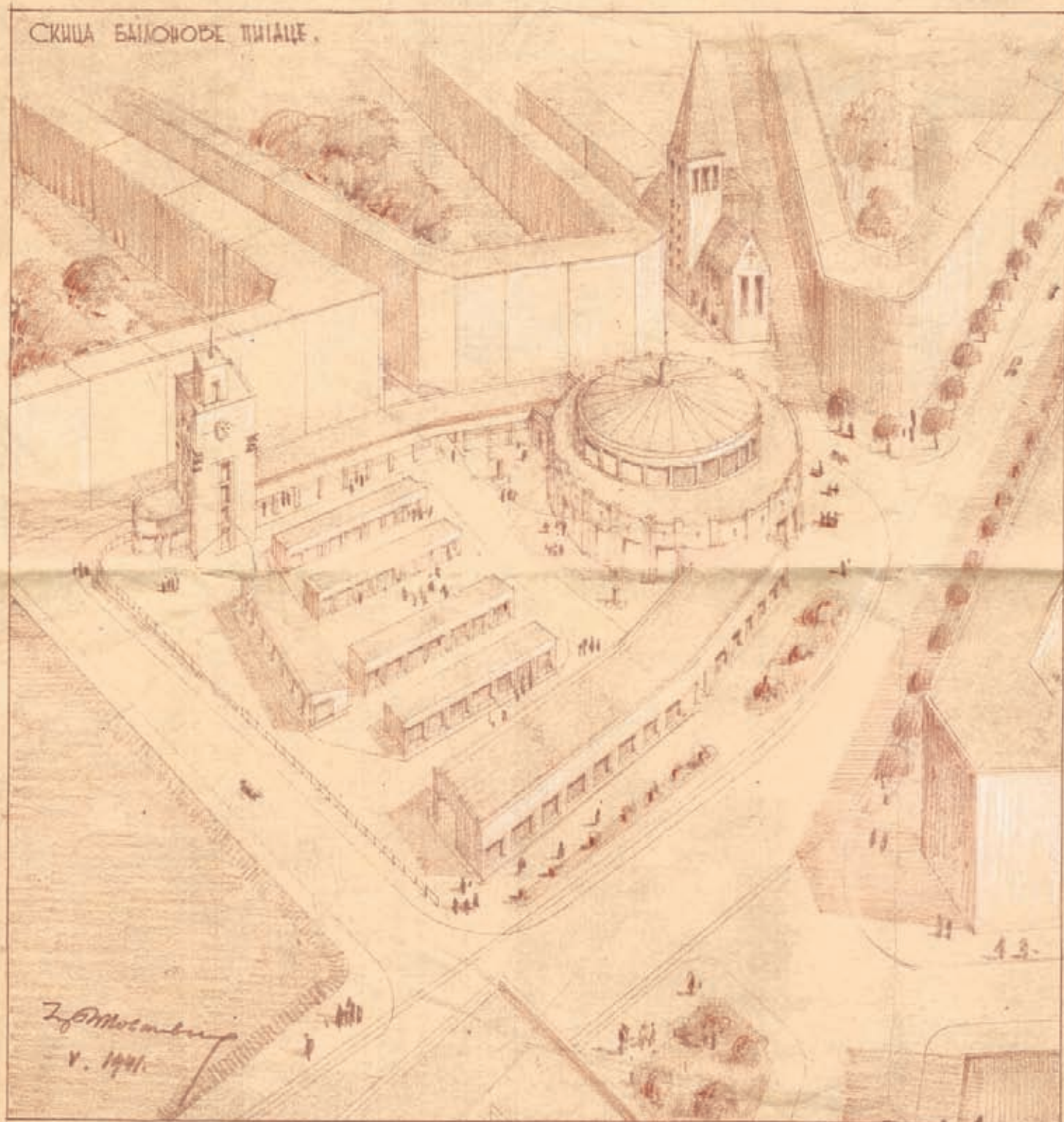
¹³⁹ Влада Илић (1882–1952) био је српски индустријалац, председник београдске Индустријске коморе и Централне индустријске корпорације Југославије, градоначелник Београда (1935–1939). Створио је пословну империју која је у свом поседу имала 17 фабрика, већином из текстилне бранше, Електрично предузеће Србија и бројне некретности. Најзаслужнији је за отварање Београдског сајма 1937. године.

¹⁴⁰ С. Михајлов, *н. д.*, 105.

¹⁴¹ В. Х. Панић, „Начела Модерне у архитектури јавних објеката у Београду, период 1918–1941”, докторска дисертација (у рукопису), Београд 2013, 268–273.

ПИЈАЦЕ

Перспективни изглед Бајлонове пијаце, 1941.

УДБ, ОГБ, ТД, К 1153

ПИЈАЦЕ

У Београду су почетком XX века радиле следеће пијаце: Велика пијаца, која се налазила на данашњем Студентском тргу, Цветни трг, Рибља, Сточна, Житна и на Сењаку. Постојала је и једна приватна, у власништву друштва „Милешевац” – Палилулска пијаца, која је 1928. године прешла у општинску својину. Тај број тржница није био довољан за град Београд, који се развијао и ширио после рата, па је било неопходно отворати нове ради бољег снабдевања становништва. Одлуком Градске управе 1926. затворена је Велика пијаца, остале су наставиле са радом, а исте године отворене су још три: Зелени венац, Каленић гувно и Јованова пијаца. Ускоро су почеле да раде и нове, које су за разлику од старијих биле уређене, имале су постављене тезге, павиљоне, дућане: Смедеревски ћерам који је имао уведено воду и канализацију, пијаце на Душановцу, Вождовцу и Карабурми.¹⁴²

Пијаца Зелени венац

Јованова пијаца, у Господар Јовановој улици

¹⁴² „Београдске пијаце”, Видовдан 1934, БОН бр. 1–3, Београд 1934, 156–162.

PIJACE:

1. JOVANOVA PIJACA na trgu F+3 tel. 26-269
2. ZELENi VENAC na trgu pijaca za Savsku padinu F+5 tel. 24-134
3. DORČOLSKA PIJACA na trgu, K+4 tel. 24-331.
4. PALILULSKA Bitoljska ul. na trgu, K+5 tel. 22-324
5. KALENICA GUMNO na trgu, L+7 tel. 26-743
6. SMEDEREVSKI DJERAM Kralja Aleksandra ul. na trgu, L+7 tel. 24-123.
7. NA TRGU (Bulevar Vojvode Mišića) Senfak, D+8.

Атмосфера са једне од београдских пијаца, 1930.

Светомир Лазич, кућа Михајла Градојевића, Тиршова 14, Земун, 1935.

ЗЕМУН

Модернистичка целина Земунa, Колекција Завод за заштиту соменика културе града Београда

МОДЕРНИСТИЧКА ЦЕЛИНА ЗЕМУНА

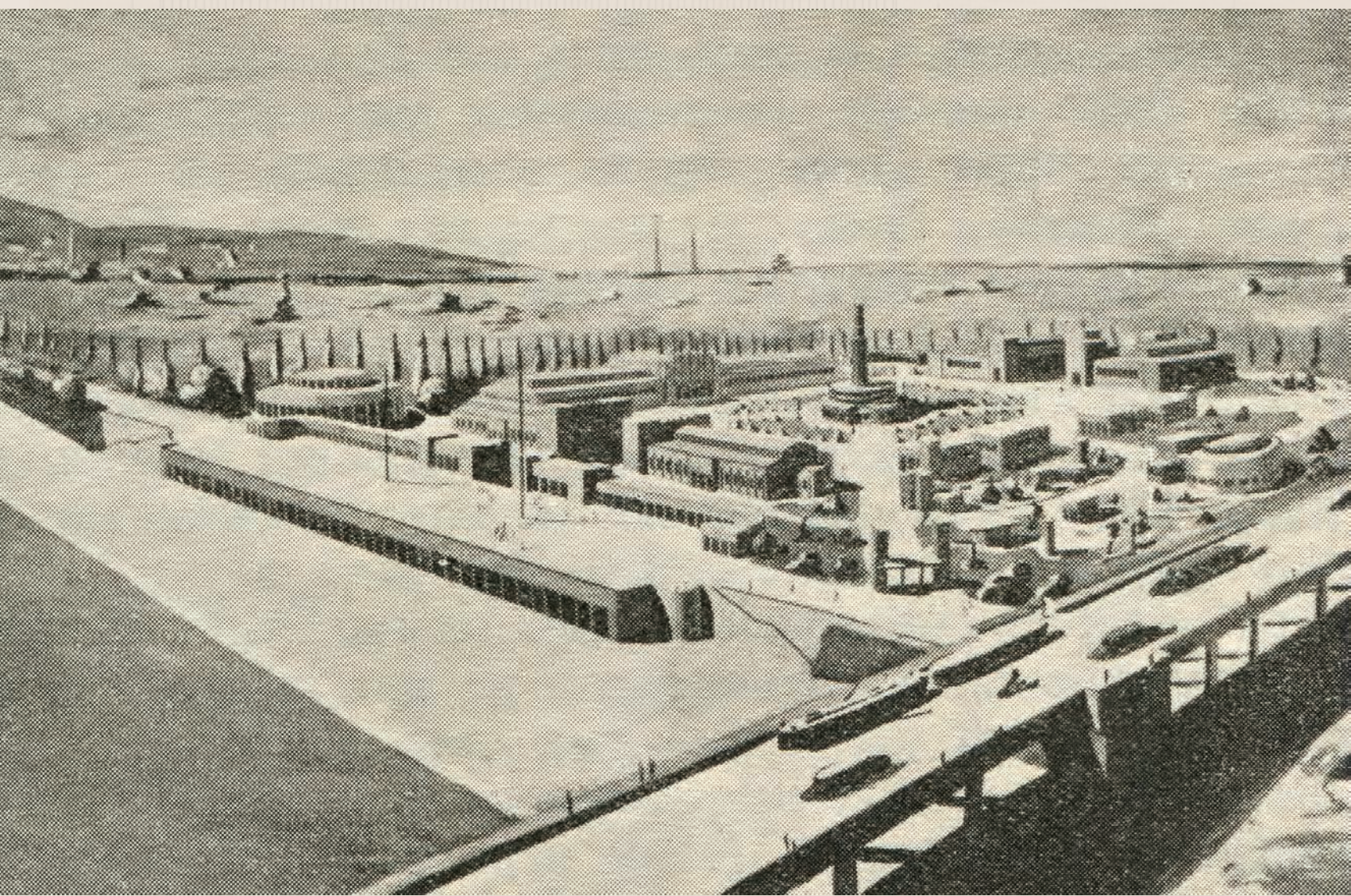
Земун је административно припојен Београду 1934, исте године када је саграђен Мост краља Александра I.

Проширење историјског центра Земунa везано је за регулациони план из 1928. архитектe Михаила Радовановића. План је био допуна новог регулационог плана Београда из 1924. и подразумевао је проширење према југу, до некадашње железничке пруге. Обухватао је подручје између улица Карађорђеве, Николаја Островског и 22. октобра и Авијатичарког трга. Грађене су већином стамбене троспратнице, које су биле модернистички конципиране и изграђене у математичкој шеми правилних пропорцијских односа. Принцип грађења истакнутих архитектонских објеката који се налазе и наглашавају углове две улице, у стилу модерне архитектуре тридесетих година, представља основни урбанистички постулат на којем је изграђен цео нови квартал, јужно од Улице Николаја Островског. Тако подигнут нови део града није одударао од старог градског центра, већ, напротив, представља континуирани развој насеља у периоду о којем се говори. Овај део Земунa може се сматрати најцеловитије изведеним простором према урбанистичким идејама које су карактеристичне за урбанизам ране модерне.¹⁴³

¹⁴³ А. М. Дабжић, „Модернистичка целина Земунa”, *Наслеђе* бр. 8, Београд 2007, 61–70.

CAJAM

САЈАМ

Пут од идеје до реализације београдског Сајма био је дуг више од две деценије. О проширењу града на простор данашњег Новог Београда размишљало се већ приликом доношења Генералног урбанистичког плана: тим бечких архитеката у свом конкурсном раду из 1922. године, под шифром *Singidunum Novissima*, предвиђао је градњу на овом терену. Аутор плана Коваљевски приложио је уз главни документ и визију ширења Београда према западу и његово спајање са Земуну, до чега је дошло тек 1934. године.¹⁴⁴

Београдски трговци покренули су у оквиру своје коморе иницијативу за оснивање Сајма пред сам почетак Првог светског рата, 1914. године. После рата, оснивањем Друштва за земаљске изложбе 1923. године, идеја је обновљена, а његовим Правилима предвиђено је подизање трајних изложбених павиљона на сопственом земљишту.¹⁴⁵ Друштво се десет година борило за избор земљишта на коме ће се подићи Сајам. Изградњом Моста краља Александра I и увођењем трамвајске везе са Земуну, одлучено је да се Сајам изгради на левој обали Саве. Земљиште је добијено 18. децембра 1935. захваљујући иницијативи индустријалца Владе Илића, тадашњег председника Индустријске коморе, а потом и председника Београдске општине (1935–1939). Друштво за приређивање сајмова и изложби у Београду, како се називало од реорганизације 1933. године, за потребе изградње Сајма добило је материјалну подршку и повољан кредит од ОГБ, што је уз дотације других привредника, Задужбине Николе Спасића и Народне банке омогућило почетак изградње.

Први јавни конкурс за архитектонско-урбанистичко решење сајма, расписан 1936. године, није успео, као ни пројекат Техничког бироа Друштва о подизању привремених дрвених павиљона. Потпредседник Друштва и градоначелник Београда Влада Илић предложио је да се сајмиште изгради што репрезентативније, а да планове израде општинске архитекте. Младе архитекте Техничке дирекције Миливоје Тричковић, Ђорђе Лукић и Рајко Татић израдили су овај пројекат у просторијама бироа Друштва, у згради Трговинске коморе, у рекордно кратком року. Београдска општина руководила је изградњом павиљона и уређењем сајмишта са пратећом инфраструктуром.

Општинске архитекте израдиле су урбанистички план Сајма и пројекте за пет павиљона, са централном кулом у средишту комплекса. У међувремену на место шефа Техничког бироа Друштва, уместо инжењера Милосава Васиљевића, дошао је Александар Секулић. Његов велики допринос изградњи Сајма, поред надзора над грађењем комплекса, састоји се

¹⁴⁴ З. Љ. Николић, М. Радоњић, *Тајна Новог Београда*, Београд 2012, 59.

¹⁴⁵ С. Михајлов, *Рајко М. Татић 1900–1970*, Београд 2013, 51.

у пројекту централне сајамске куле и павиљону Задужбине Николе Спасића.¹⁴⁶

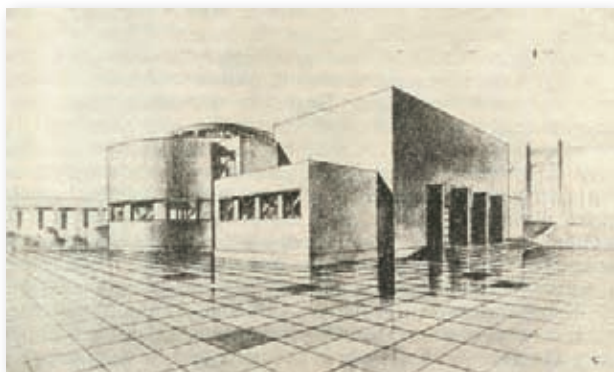
Радови су почели септембра 1936, а темељи освешћени 6. јуна 1937. године. Пет павиљона, који су изграђени од 1. априла до 10. септембра, изводило је грађевинско предузеће „Расина” инжењера Константина Станковића.¹⁴⁷ Касније грађени страни павиљони грађени су према утврђеном регулационом плану на северном делу терена ка мосту и груписани у једну целину. Одликују се изузетно репрезентативном архитектуром, у складу са функцијом да представљају привредну снагу земље на Београдском сајму. Пројектовани су или у модернистичком, или у националном стилу. Од великих домаћих павиљона ту је био позициониран само павиљон Николе Спасића. У кругу Сајма налазио се и мањи број павиљона приватних предузећа и фабрика, као и киосци. Управна зграда подигнута је на улазу у сајамски комплекс, ресторан према пројекту Ђорђа Лукића, билетарнице, путеви, дрвореди, уређени паркови. За први урбани комплекс на левој обали Саве архитекте Рајко Татић и Миливоје Тричковић одликовани су Орденом југословенске круне V реда, док је Ђорђе Лукић одликован Орденом Св. Саве IV реда.

Изградњу и отварање првог београдског јесењег сајма 11. септембра 1937. године, али и сваки наредни сајамски догађај, помно је пратила домаћа и инострана штампа. *Београдске општинске новине* и данас представљају неисцрпан извор веродостојних информација о Београдском сајму. Постоји доста фотографског и филмског материјала. Техничка документација павиљона у ИАБ је фрагментарно сачувана у неколико фондова.

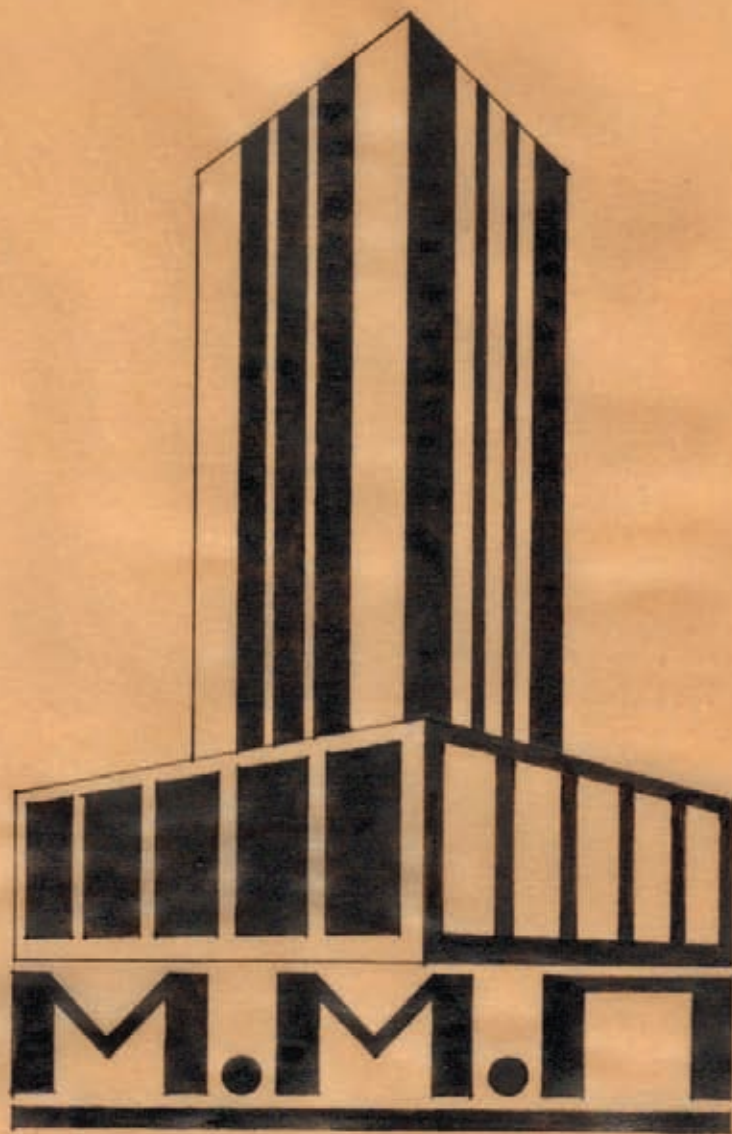
Комплекс Старог београдског сајмишта проглашен је за културно добро града Београда 1987. године.

¹⁴⁶ С. Михајлов, н. д., 53–54.

¹⁴⁷ Исто, 55.

Лого овлашћеног архитекте Миладина М. Прјевића

ПРИВАТНА
АРХИТЕКТОНСКА ПРАКСА

НАРЕДБА ОСОБЉУ ТЕХНИЧКЕ ДИРЕКЦИЈЕ

Наредба техничком особљу Општине Београдске

Уверио сам се и писмено ми је достављено од стране Инжињерске Коморе, да извесна г.г. инжињери, архитекти и геометри те Дирекције чија су и имена поменута, раде приватне радове, ма да за то немају потребног овлашћења.

Да се ови случајеви не би у будуће поновили и довели до одговорности дотична лица

НАРЕЂУЈЕМ

1. – Да ни један инжињер, архитекта, нити ма ко од другог техничког особља, не сме вршити никакву приватну праксу, нити ма какве сличне послове ван своје надлежности у Техничкој Управи.
2. – Сваки онај који се о ову наредбу и прописе на којима је она заснована, буде огрешио, по утврђеној кривици, биће кажњен отпуштањем из Општинске службе и достављен Инжињерској Комори, да против њега предузме законске мере.
3. – Ову наредбу саопштити на потпис свему техничком особљу и по том је прикуцати на видном месту у просторијама техничке Управе.
4. Из Суда Општине Града Београда – 18. марта 1929. год.

*Потпредседник
Београдске Општине,
Вој. Зађина, с.р.*

*Општинске новине,
службени орган општине града Београда,
год. XLVII, број 12, Београд, 1. августа 1929, стр. 35*

ПРИВАТНИ ИНВЕСТИТОРИ

...Грађење приватних зграда у једноме граду ипак није приватна и лична ствар: збир приватних зграда чине град, а збир градова – државу. Не може бити свеједно за становништво, па према томе ни за здравствени, културни и економски ниво једног града или и читаве земље, да ли ће станови у којима живи то становништво бити грађени са минимумом здравствених услова које тражи закон или ће они представљати најбоља и најсавршенија решења. То је свакоме јасно и то се не може порећи.

Арх. Бранко Максимовић

Општински грађевински одбор при Грађевинском одељку Техничке дирекције контролисао је и подизање свих приватних зграда у Београду. Пројекте за општинске грађевине и приватне грађевине намењене јавној употреби прегледао је и одобравао министар грађевина. Та питања детаљно су регулисана Грађевинским законом из 1931. и Законом о овлашћеним инжењерима из 1937. године.¹⁴⁸ Чланом 85 Грађевинског закона одређено је да се за одобрење пројекта прилажу:

- ситуациони план градилишта у два примерка; за мање оправке и преправке које се не тичу регулационе линије или интереса суседа не треба подносити ситуациони план;
- план грађевине у три примерка;
- по потреби, статички рачун и технички опис грађевине у два примерка;
- исправа о издатој регулационој и нивелационој линији за зидање;
- доказ молиоца о својини или дозвола власника да се предвиђени радови могу извршити на његовом земљишту.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Пре Закона из 1937. ову област регулисала је Привремена уредба о овлашћеним инжењерима и архитектама у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца из 1924. године, као и Привремена уредба о оснивању инжењерских комора у Краљевини СХС.

¹⁴⁹ Грађевински закон од 7. јуна 1931 – III год, Београд 1931, члан 85, 48.

II-211

ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ИНЖЕЊЕРА И АРХИТЕКТА
СЕКЦИЈА БЕОГРАД

ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈ

О РАДУ
УДРУЖЕЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ИНЖЕЊЕРА И АРХИТЕКТА
СЕКЦИЈЕ БЕОГРАД
У 1939 ГОДИНИ

Дом Секције Београд У. Ј. И. А.

Грађење и адаптација објекта могли су да почну после коначног одобрења. Из више разлога ауторска права често су била предмет спорења. Право потписа пројекта имале су само овлашћене архитекте, тако да су они неретко потписивали пројекте својих колега који нису имали ово овлашћење.

У Београду између два светска рата, у сталном мањку стамбеног фонда, приватни капитал улаган је највише у изградњу стамбених објеката – мултифункционалних зграда стамбено-пословног карактера, кућа и вила. Без обзира на спратност, већина нових стамбених објеката имала је, поред станова за власника, и просторије за издавање.

ПРИВАТНИ АРХИТЕКТОНСКИ БИРОИ

Приватна пракса била је дозвољена само архитектама слободних професија, који нису били запослени у државним надлештвима. Услов за отварање приватног архитектонског бироа био је статус овлашћеног пројектанта – самосталног архитекте. Приватна пракса омогућавала је велику слободу архитектама јер су они истовремено били и аутори – пројектанти, надзорници и предузимачи. Иако су то биле мале фирме, приватни архитектонски бирои су двадесетих и тридесетих година одиграли значају улогу у архитектури Београда.¹⁵⁰

Један од првих архитектонских бироа у Београду отворио је 1897. Милан Антоновић, а прву Инжењерско-архитектонску канцеларију Милош Савчић, 1893. године. После Првог светског рата њену делатност на истој адреси – Топличин венац бр. 14, наставило је предузеће „Лабор”. Највеће послове водило је предузеће „Тунер и Вагнер”, а познати су били и бирои Лазе Костића и Божидача Живадиновића и предузеће „Рад”, који су добро пословали и у тешком времену после светске економске кризе 1929. године. Драгутин Маслаћ¹⁵¹ напустио је државну службу и са архитектом Заријом Марковићем 1921. отворио биро „Пионир”.

Седница бироа „Лабор”, 1939.

¹⁵⁰ А. Кадиевић, С. Марковић, *Милан Минић архитект и сликар*, Пријеполје 2003, 31–32.

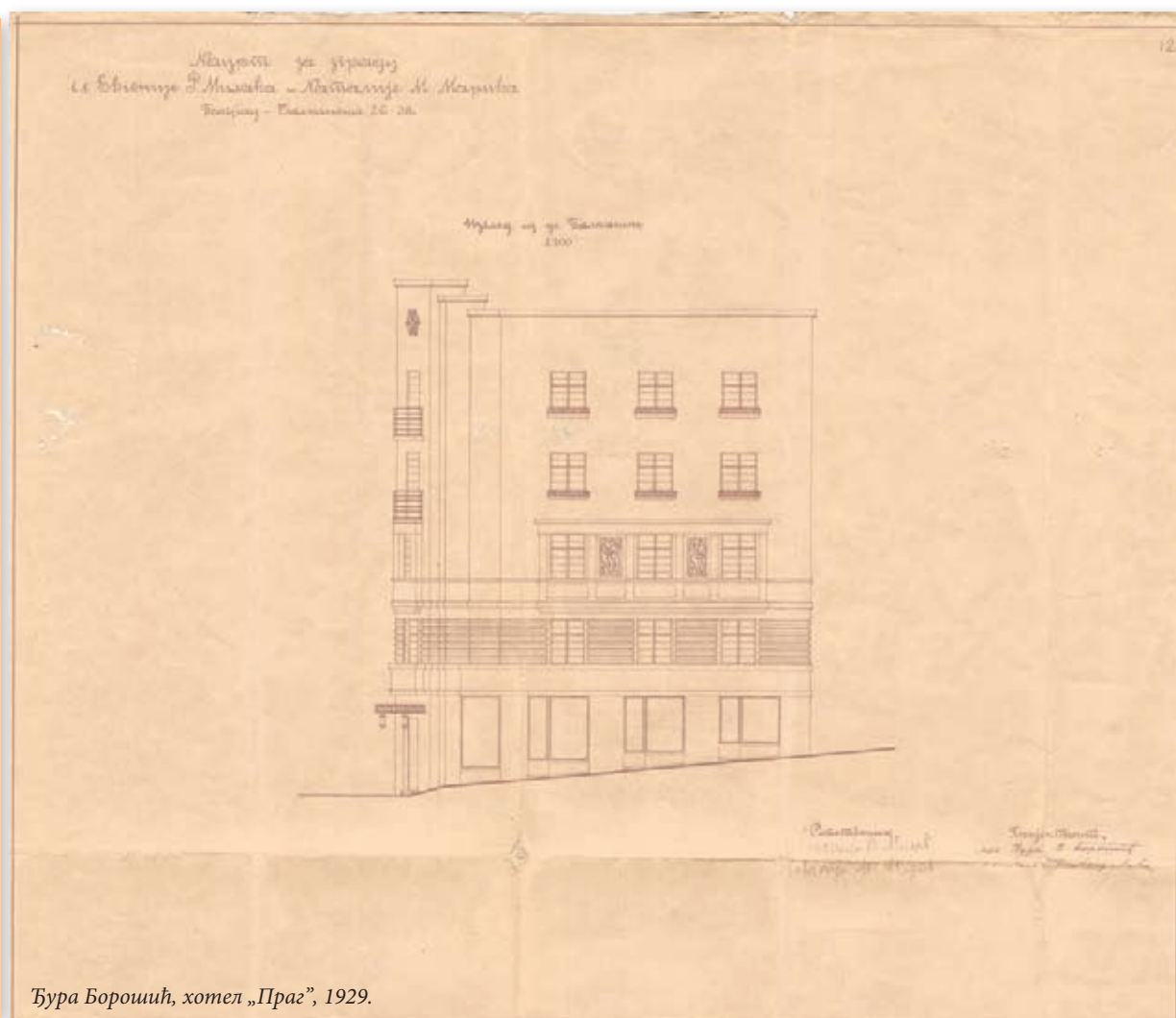
¹⁵¹ Драгутин Маслаћ (1875–1937), архитекта, утицао је на развој српског националног стила у архитектури између два светска рата. Радио је као пројектант у Министарству грађевина и један је од оснивача Удружења српских инжењера и архитеката, као и Клуба архитеката.

У периоду између два светска рата у Србији је у приватној пракси радило више од 200 овлашћених архитеката, грађевинских инжењера и техничара. Један од првих модерних архитектонских бироа основао је средином двадесетих година Ђура Борошић (Загреб, 1900 – Београд, 1965) и водио га је до Другог светског рата. Он је завршио Архитектонски одсек Техничког факултета у Београду. Био је веома продуктиван и тражен архитекта међу инвеститорима, јер је пројектовао у допадљивом декоративном модернизму. Бројне његове стамбене зграде дале су упечатљив визуелни идентитет међуратном Београду, а у његовом бироу своје каријере су започеле и значајне архитекте Јован Бјеловић и Момчило Белобрк. Бјеловић је 1934. године основао сопствени биро „Неимар”. Борошићев биро налазио се у згради банке „Златибор”, на углу Чика Љубине и Змај Јовине улице. Његово дело је и Хотел „Праг” (1929).

Hofel Prag

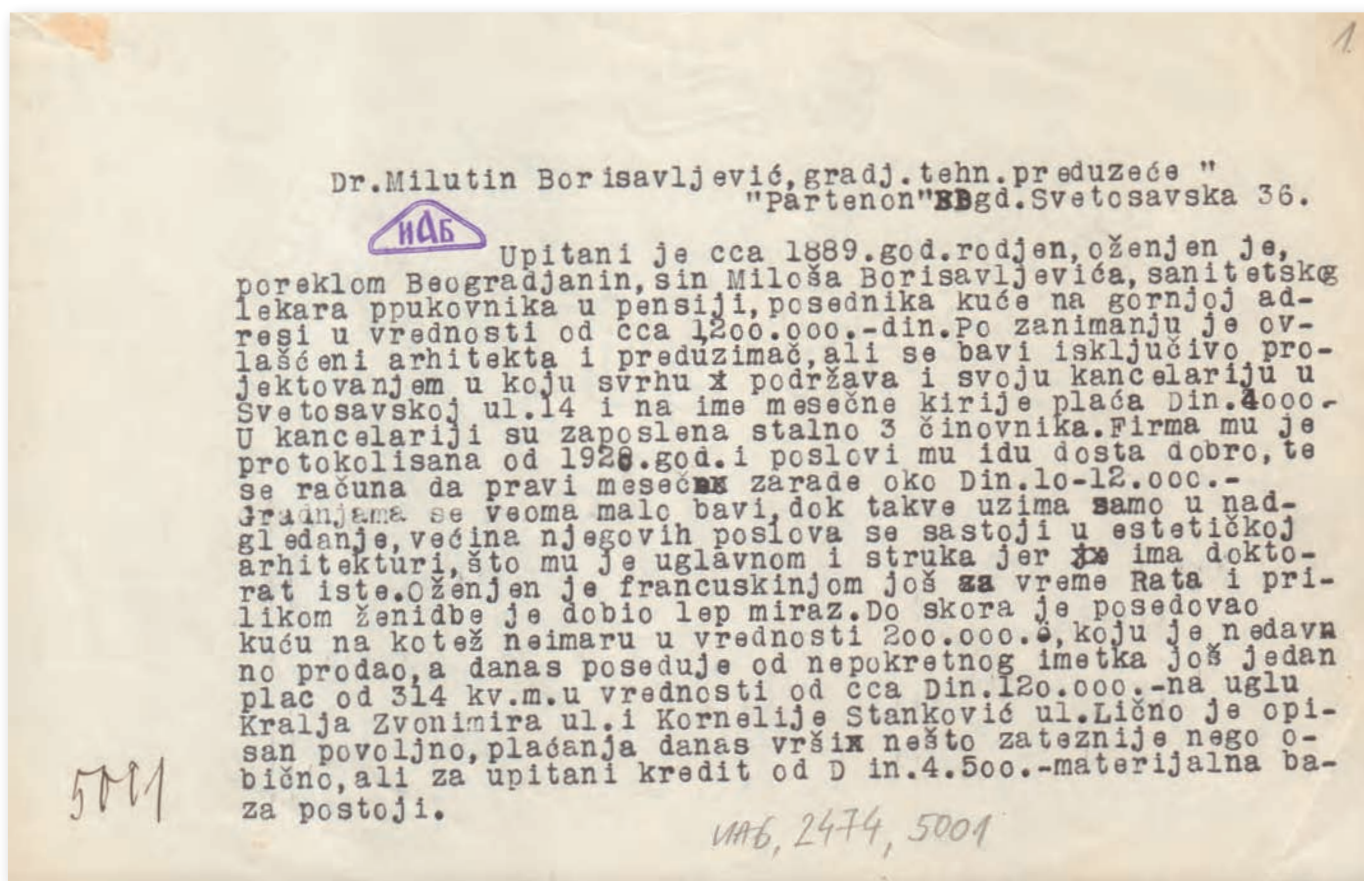

najnoviji hotel u
Beogradu na uglu
**Balkanske i Kraljice
Natalije ulice.**
Moderni
konfor-
**Vruća i
hladna
voda.**
U neposrednoj
blizini centra i že-
lezničke stanice.
Sve sobe gledaju
na ulicu. Velikan-
siven izgled na
Avalu i sremsku
ravnici.
**Cene
umerene**
Telefon br. 61-17.

Ђура Борошић, хотел „Праг”, 1929.

Посебно место међу приватним пројектантским бироима заузима „Партенон” (1927–1949), биро Милутина Борисављевића, првог српског архитекте који је докторирао естетику на Сорбони. Своје архитектонско дело реализовао је у два главна стилска правца београдске међуратне архитектуре – академизму и модернизму, повремено и у ар-деко стилу, који је упознао студирајући у Паризу (зграда у улици Мајке Јевросиме бр. 20 из 1931). Његовој естетици свакако је најближи академизам по угледу на архитектуру француске ренесансе (вила „Флашар” на Котеж Неимару, у историографији означена као интерпретација Малог Тријана, улица Корнелија Станковића бр. 16, 1932).¹⁵² У сваком случају, постизање високих естетских квалитета грађевине био је примарни циљ пројектовања Милутина Борисављевића.

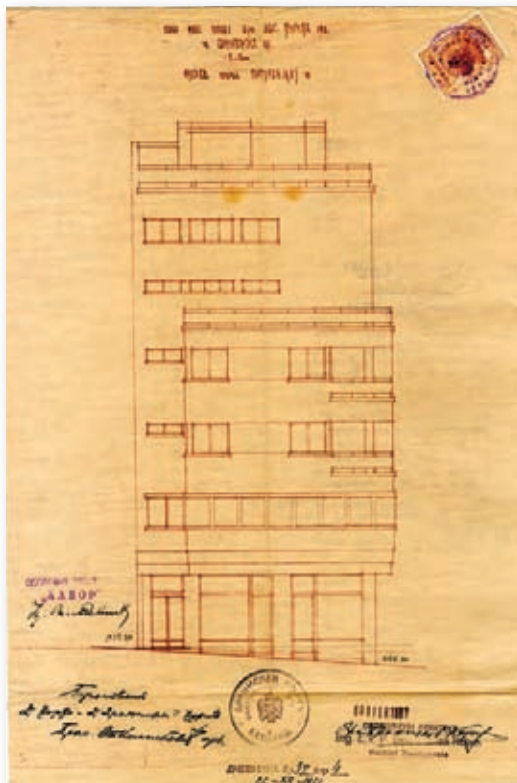
Извештај Кредит информатика о имовинском стању архитекте Милутина Борисављевића, ради одобрења траженог кредита

¹⁵² И. Ковачић, „Прилог познавању архитектонског опуса Милутина Борисављевића: породична кућа и вила”, *Наслеђе* бр. 4, Београд 2002, 90 и 99. У овом чланку налази се Каталог реализованих породичних кућа и вила по пројектима архитекте Борисављевића.

Милан Секулић,
зграда „старе“ Политике, 1921.

Бранислав Којић, зграда
др Д. Ђурића, Призренска 7, 1933.

Милан Секулић (1895, Сремска Митровица – 1970, Београд) је после студија у Будимпешти 1919. основао биро „Архитект“ са Драгишом Брашованом¹⁵³, такође будимпештанским ђаком, и инжењером М. Петровићем-Обућином. Између осталих, пројектовао је зграду „Политике“ у Македонској улици, а као предузимач био је ангажован на неким од највећих грађевинских подухвата свог времена – на комплексу Сајма и Палати „Албанија“.

Бранислав Којић је са супругом Даницом 1928. основао биро, а Александар Ђорђевић 1934. године. Заједнички биро од 1927. до 1933. године имали су париски ђаци Бранислав Маринковић и Михаило Радовановић.¹⁵⁴

Војин Симеонових (1900–1978, Београд) био је до 1932. запослен у бироу Александра Ђорђевића, а од тада до 1941. управљао сопственим архитектонским бироом. Најпознатије дело му је Дом аероклуба на углу улица Узун Миркове и Краља Петра. На неколико пројеката сарађивао је са Миладином Прљевићем, са којим је био кум.

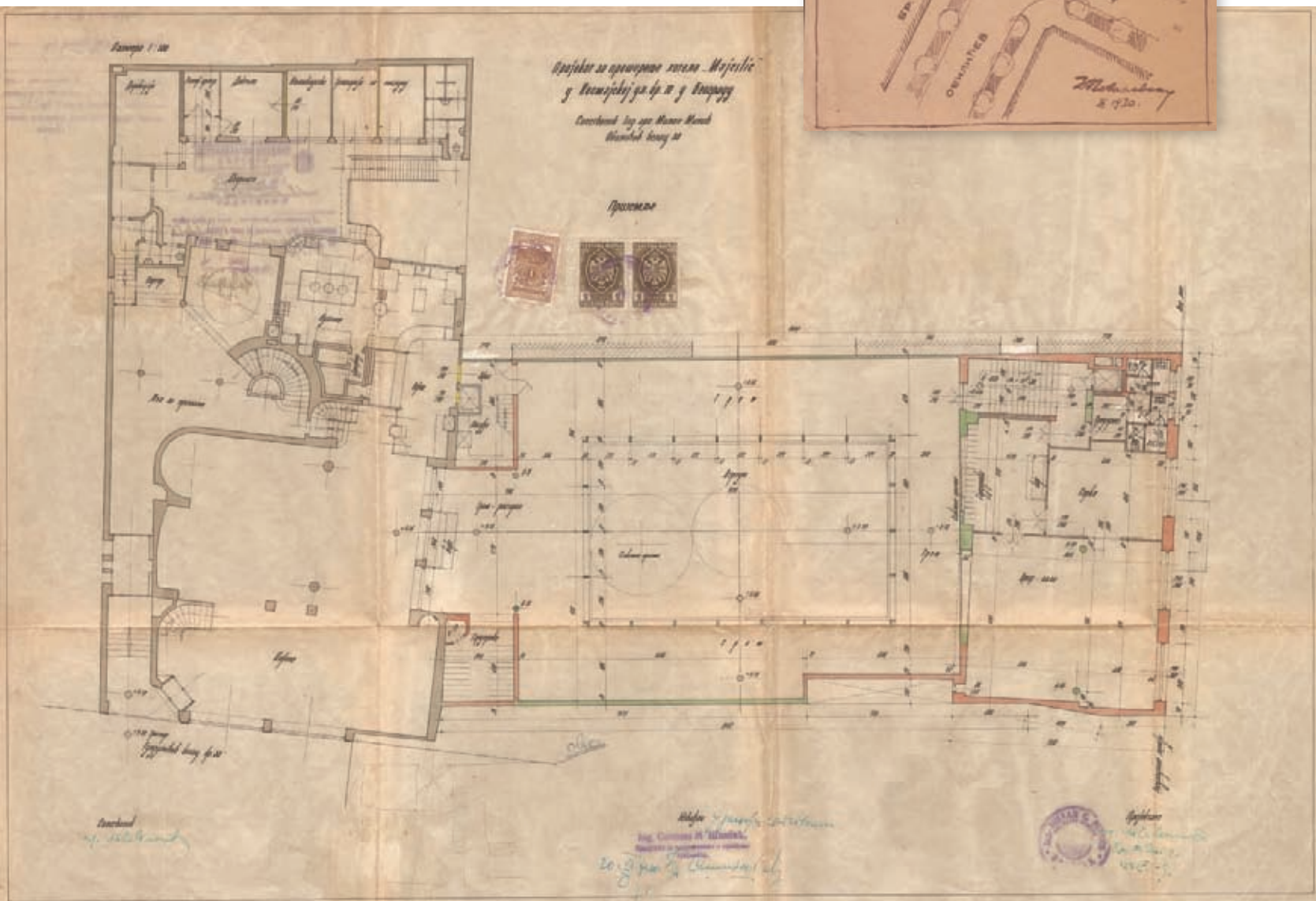
Милан Минић (1889, Пријепоље – 1961, Београд) започео је праксу самосталног пројектанта 1923. године. Његово најзначајније дело у Београду је Хотел „Мажестик“ на Обилићевом венцу бр. 28 (1935–1937). С обзиром на то да је уједно био и његов власник, Минић се овде појављује као комплетан аутор, од унутрашње организације простора, дизајна намештаја, чак и посуђа и прибора за јело, те и као сликар чијим су делима декорисане просторије хотела. Са породицом је становао на последњем, увученом шестом спрату зграде. Фасаду је обликовао у стилу модерне, а унутрашњост у маниру ар-декоа.

¹⁵³ Драгиша Брашован (1887, Вршац – 1965, Београд) дипломирао је архитектуру 1912. у Будимпешти. Радио је у Будимпешти и Зрењанину до доласка у Београд 1921. године. Прво радно место имао је у поменутом бироу „Архитект“, затим је радио са Андрејом Папковим, да би од 1925. основао свој биро. После Другог светског рата био је запослен у Министарству железница, Пројектантском заводу Србије, а 1953. основао је биро „Савремена архитектура“, у коме је радио до краја живота. Био је члан САНУ. Најзначајнија дела у Београду: Зграда Есконтне банке у Нушићевој улици (1922), вила инжењера Шкарке у Делиградској улици (1926–1927), која је добила награду за најлепшу фасаду у 1926. години, затим вила Ђорђа Генчића (1929) у Крунској улици, данас Музеј Николе Тесле, вила трговца Душана Лазића (1932) у Булевару мира, Зграда државне штампарије (1937–1940), Дом ваздухопловства у Земуну (1935). З. Маневић, *Лексикон неимара*, Београд 2008, 49–57.

¹⁵⁴ М. Покрајац, „Приватна пројектантска пракса у Србији у међуратном периоду: 1918–1941“ у: *Архитектура и визуелне уметности у југословенском контексту: 1918–1941*, Институт за историју уметности Филозофског факултета у Београду, 2021, 45–52.

Позиција хотела „Мажестик“,
скица Ђорђа Коваљевског, 1936.

Милан Минић, хотел „Мажестик“, основа приземља, 1936.

Архитекта МАТ.БЛЕХА
БЕОГРАД

Чика Љубина ул. 19. - Телефон 14-05

Препоручује се за све техничке радове: пројекте, израчунаве, процене грађевинских објеката и извршене грађевине.
Радови од армираног бетона.

ИЗВРШЕНЕ ГРАЂЕВИНЕ:

У Краљевини СХС: Палата Прашке Кредитне Банке, Штампарија Обрадовић, кућа Павловић и Станић, Фабрика Мора-вија у Београду, Фабрика шећера у Осјеку, Фабрика шећера у Београду, Парна пилара Мил. Ј. Косовљанина у Јагњини, Фа-брика шећера у Черновици, Магацин Чехословачке Републике у Новом Саду, Купалишно зграде у Бањској.

У раду: Палата Академије Наука и Уметности, Југосла-венска Банка у Београду.

У Чехословачкој: Палата: Домаћиност, Заштита, Прашке Кредитне Банке, Народне Банке, Карљашке Штедионице, Народна Држа, Политехе, Банке Уније, сав других приватних кућа. — Црква у Либену, Хумболду, Мелнику. — Школе у Крајини, Броду, Хумболду итд. — Хотеле: Златна Хуса, Аароја у Прагу. У посљедње време извршене: Фабрика шећера у Ху-лину, у Нешчици на Хави, Ороси, Теплица, Фабрика шна-ритуса у Сенци, текстилна фабрика у Либену, фабрика „Осрам“ у Прагу. — Свега тига извршене зграде и реконструкције, 156 фабрика шећера у Чехословачкој.

У Мађарској: Фабрика шећера у Сегедину, Нађураши, текстилна фабрика у Рабу итд.

У Полској: Фабрика шећера у Ходзиску, Циглане у Бро-дима, Палате Прашке Кредитне Банке у Либену и Бродима.

У Румунији: Фабрика шећера Брајла.

У Аустрији: Фабрика шећера у Бруну на Дави, наше приватних кућа у Бечу.

У Немачкој: Реконструкција фабрике шећера у Регенс-бургу, црква и манастир у Ајнсиду итд.

У Америци: Фабрика шећера у Св. Луј и Св. Томасу (Јужна Америка).

ТЕХНИЧКА ПОСЛОВНИЦА
ГРАЂЕВНО ПРЕДУЗЕЋЕ

Сунко и Јунгман

ОВЛ. ЦИВ. АРХИТЕКТ И ИНЖИНИР

ЗАГРЕБ, Маџуранчево Трг 3.
Телефон 6-30.

БЕОГРАД, Палата „Бристол“ Стан 8.
Телефон 17-76.

„АРХИТЕКТ“

ДРУШТВО ЗА ТЕХНИЧКА ПРЕДУЗЕЋА

БЕОГРАД

Кнез Милошова улица бр. 38. Телефон бр. 20-50

ТЕХНИЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ „ПРОГРЕС“

БЕОГРАД — МАКЕНЗИЈЕВА 16.

Израђује планове и изводи грађевине.

Телефон 219. Телефон 94.

ARCHITECTE SV. LAZITCH ET CIE.

ATELIER POUR ARCHITECTURE

TEL: 54-61 INTERIEUR TELEGR: „AUA“

BEOGRAD KR. ALEKSANDRA 212
JUGOSLAVIE

COMPTE COURANT
PRVA HRV. ŠTEDIONICA

POST-CHEQUE CONTO
№ 53000

1116-1121-3,5

Изградња
„Атељеа за унутрашњу архитектуру“
Светомира Лазића, 1929.

Знатан број руских архитеката радио је у приватним бироима домаћих неимара, углавном у својству помоћника-цртача, надзорника градње, испуњавајући административне обавезе према општинским службама и грађевинском законодавству. Од већ помињаних Руса то су Владимир Билински, Валерије Сташевски, Андреј Папков, Виктор Лукомски и други.¹⁵⁵ Сопствени биро имали су Валериј Сташевски и Андреја Папков. Међу Чесима најзначајнија пројектантска фирма у Београду била је биро Матије Блеха, од Хрвата тим Сунко и Јунгман, од Јевреја Најман и тим Азриел–Манојловић.

Први „Атеље за унутрашњу архитектуру” у међуратном Београду основао је чешки ђак Светомир Лазић.¹⁵⁶

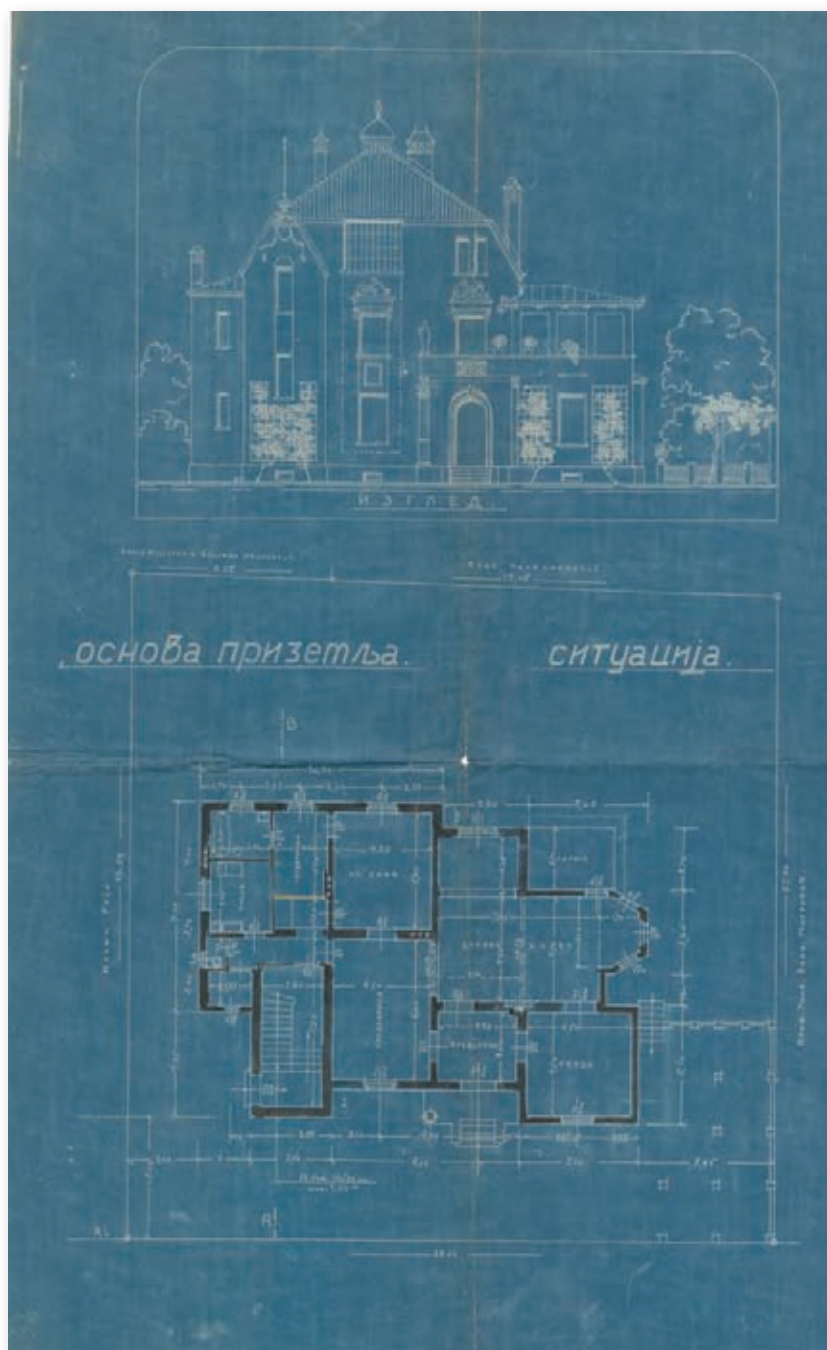
При пројектовању зграда за приватне наручиоце архитекте су биле под великим притиском инвеститора, како по питању пројектовања, тако и по питању изгледа и завршне обраде фасада. На овај проблем указивали су многи неимари, а можда најсликовитије Бранислав Којић, који у тексту из 1935. године позива наручиоце да у архитекте имају поверења попут оног које указују лекару и адвокату.¹⁵⁷ Уметничку слободу пројектанта нису ограничавала само приватна лица већ и јавна администрација као инвеститор. Којић сматра да се право стилско опредељење и могућности једног архитекте виде у његовим конкурсним радовима, али, с друге стране, истиче да ниједан јавни објекат није ни изведен по оригиналном конкурсном пројекту. Такав случај десио се и приликом изградње једног општинског објекта, интервенцијом неименованог председника општине: „Типичан је случај једног председника општине, који је поставио услов да се измени фасада једне јавне грађевине, пре него би саизволео да да пристанак да се додели градско земљиште за њено подизање. А до поднесеног му решења фасаде дошло се после јавног конкурса и у сарадњи једне високе државне уметничке установе. Иако је све то њему предочавано, он је изјавио да се њему та фасада не допада јер то 'није оно што је он виђао по свету', 'то му личи на друмску механу' итд. И тако се од једне оригиналне замисли, која је касније на другим објектима имала лепог успеха – морало одустати и направити једна обична ствар, само зато јер је силом натурено архитекту стручњаку једно грађанско мишљење.”¹⁵⁸

¹⁵⁵ А. Кадијевић, „Улога руских емиграната у београдској архитектури између два светска рата”, *ГГБ* књ. XLIX–L, Београд 2002–2003, 133–134.

¹⁵⁶ Светомир Лазић (1894–1985), архитекта, дипломирао на Одсеку за архитектуру и високоградњу Чешке политехнике, радио у Министарству грађевина Краљевине СХС, 1929. основао самостални атеље. После Другог светског рата радио је као архитекта Југословенских железница у Министарству саобраћаја и био је шеф Пројектантског завода речног саобраћаја до пензије. Дела: Гробница Бранислава Нушића на Новом гробљу у Београду, породична кућа у Шуматовачкој бр. 57, породична кућа у Београдској улици бр. 25, Атеље за унутрашњу архитектуру у улици Краља Александра и др., све у Београду.

¹⁵⁷ Б. Којић, „Архитектура, архитект и грађанин”, *Политика*, 6. 1. 1936. Наведено према: *Српска архитектура 1900–1970*, Београд 1972, 56–58.

¹⁵⁸ *Исто*, 58.

План за нову зграду Бранка Таназевића у Котеж Неимару, 1924.

КУЋЕ АРИТЕКАТА

Приликом изградње својих домова знамените српске архитекте биле су у прилици да најслободније изражавају лична стилска опредељења. То се најбоље види на сопственим кућама Бранка Таназевића, Милана Злоковића и Милутина Борисављевића у Котеж Неимару, Драгише Брашована на углу Војводе Протића и Милешевске, Богдана Несторовића у Улици Милоша Великог, Милоша Савчића на углу Поп Лукине и Топличиног венца, породичној кући Десанке Манојловић у Симићевој 8 и вили Александра Дерока на Топчидерском брду.

Александар Дероко, пасионирани истраживач српске средњовековне архитектуре, професор Архитектонског одсека на предмету Народна архитектура и уметност, као архитекта је пројектовао у српско-византијском стилу и није крио своју одбојност према функционализму интернационалног стила. Таква Дерокова схватања оличена су у сопственој кући за одмор, изграђеној 1936. године на Дедињу, инспирисаној древним народним градитељством. Пројектну документацију за кућу потписао је предузимач, овлашћени инжењер-архитекта Милорад Недић¹⁵⁹, али је у стручним круговима и литератури позната као пројекат Александра Дерока.¹⁶⁰

¹⁵⁹ ИАБ, ОГБ, ТД II – 7 – 1936.

¹⁶⁰ S. Giša Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, II, Beograd, 2005, 754. З. Манаевић, *Лексикон неимара*, Београд 2008, 92.

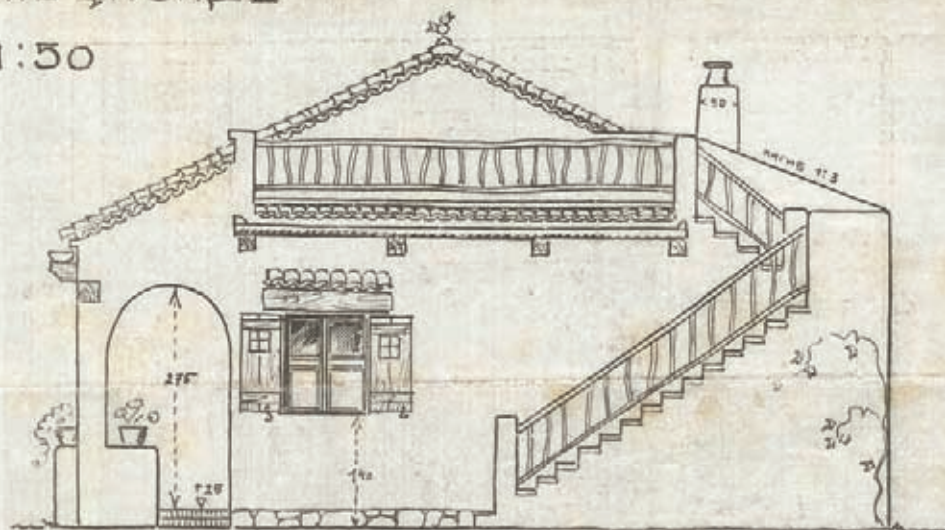
VIII

ПЛАН ВИЛЕ г. АЛЕКСАНДРА ДЕРОКА у УЛ. БР 391.

БОЧНЕ ФАСАДЕ

1:50

СОПСТВЕНИК:

Александр Дероко

Уставна,
Грађевинарска фирма
Инж. Милорада Н. Недића
Београд

Инж. М. Н. Недић
Завршено у Моск. грађевин. бироу 15.8.1935
Фебруар 1936
Београд

ПРОЈЕКТАНТ:

Инж. М. Н. Недић

План нове зграде г-ђе Довриле Б. Несторовића, доцента Универзитета, у улици

Главна фасада

Сметачница
Др. М. М. М. М.

Др. М. М. М. М.
Др. М. М. М. М.

Лева бочна фасада

у Милоша Великог бр 69, у Београду.

Фасада. Лист 2.

Фасада из зорника

Десна бочна фасада

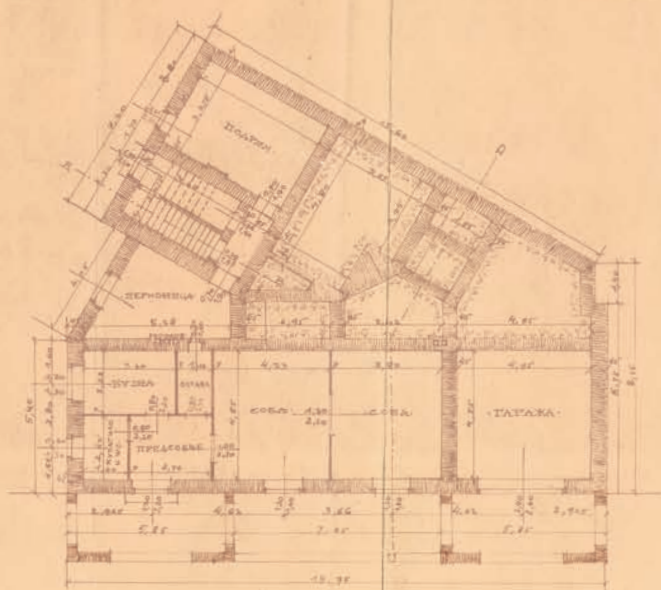
Пројектант:
Др. М. М. М. М.
Др. М. М. М. М.

МНБ, ОДБ, 72, 4-V-30-1913

ДОПУЩЕН ПЛАН ЗА НОВУ ЗГРАДУ
 АРХИТЕКТЕ МИЛАНА ЗЛОКОВИЋА
 УГАО ПРЕСТОЛОНА СЛЕДНИЦИСВЕ 66 М НОВЕ УЛИЦЕ 137
 РАМЕР 1:400

ОСНОВА СУПЕРИЈА ОДНОСНО ПРИЗЕМЉА

ПОВРШИНА ПОД ЗГРАДОМ 238,55 м²
 БАШТЕ И ДВОРИШТЕ 196,00 м²
 УКУПНО 434,55 м²

ВРЕДНОСТ ДОПУШТЕ 434,55 м²

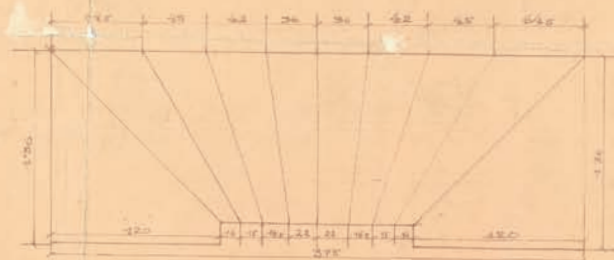
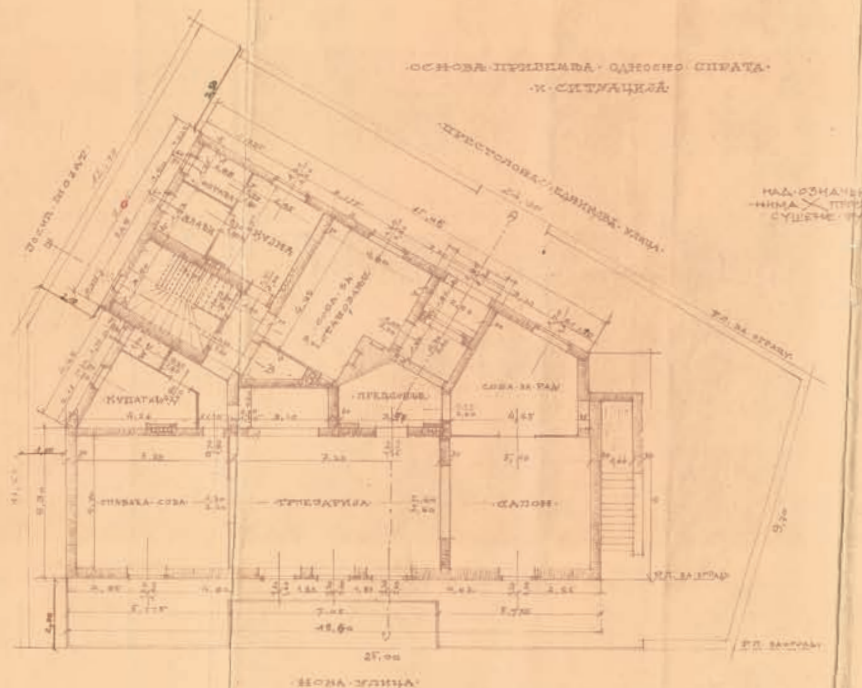
ПРОЈЕКА ИЗ ПРЕДНАСТАВЉА НЕ УЛИЦЕ

СОПСТВЕНИК И ПОСРЕДНИК
 Милан Злоковић
 Архитект

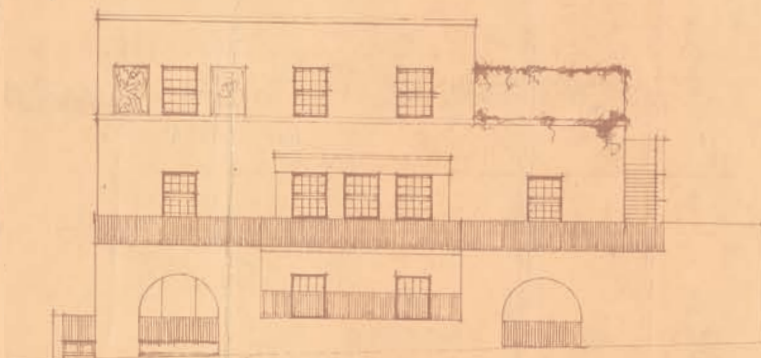
План за нову зграду Милана Злоковића у Котеж Неимару, 1927.

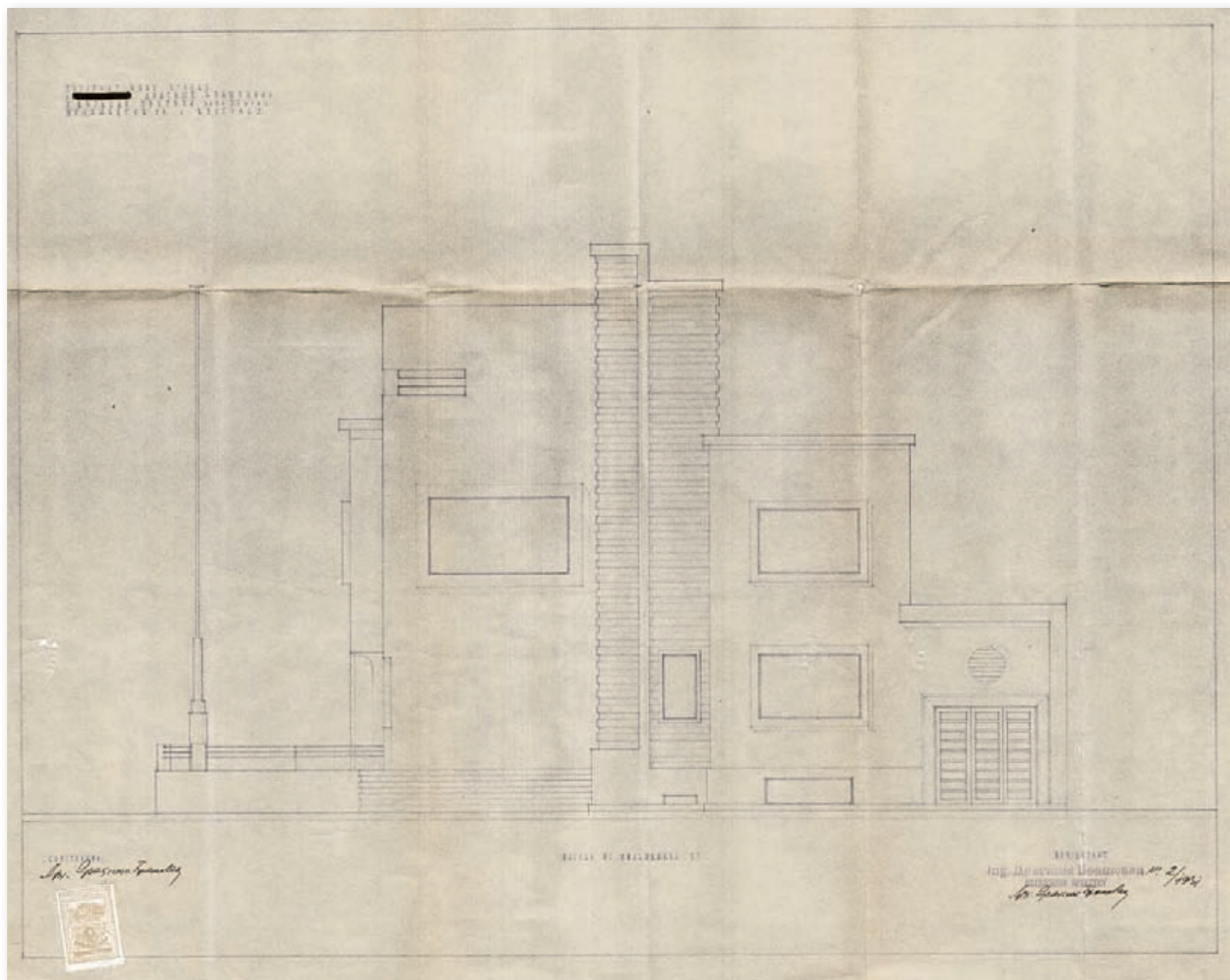
ОСНОВА ПЕРСПЕКТИВА ОДНОСНО СНАТА И СИТУАЦИЈА

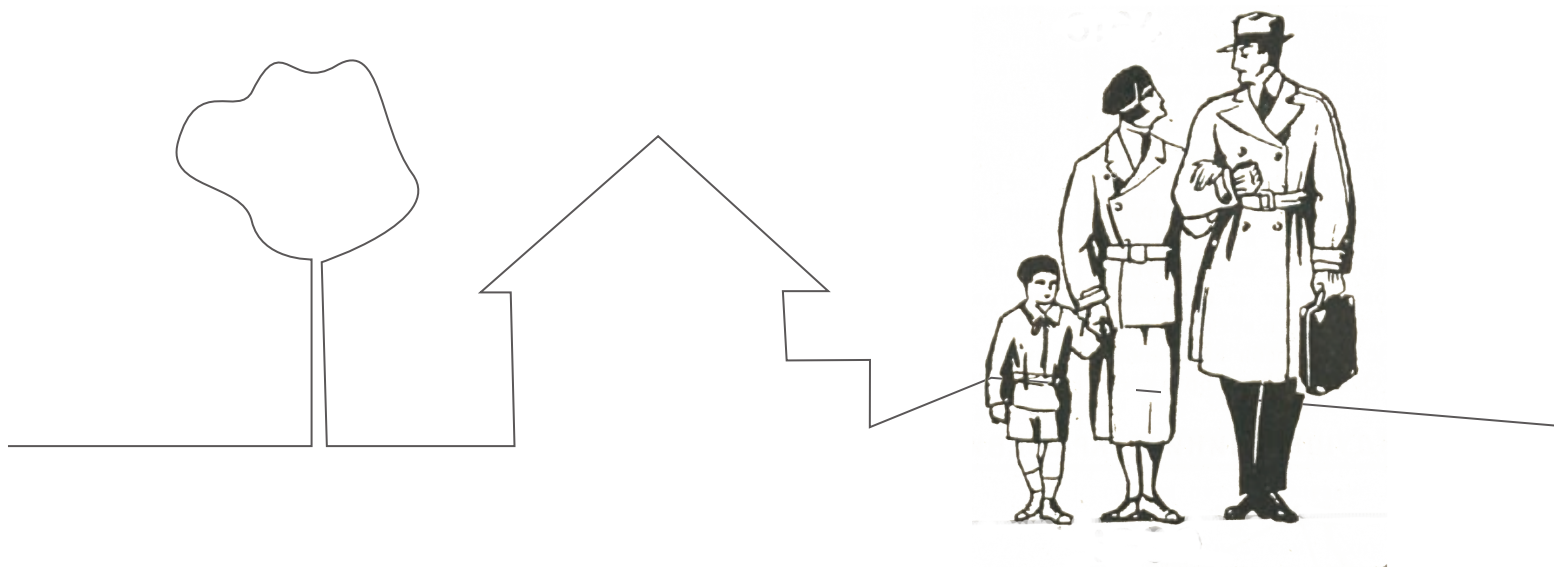
АКТАР СТРЕПЕРИЈА 1:20

ПРОЈЕКА ИЗ НОВЕ УЛИЦЕ

Пројекат нове зграде Драгише Брашована на углу Војводе Протића и Милешевске, фасада из Милешевске улице, 1931.

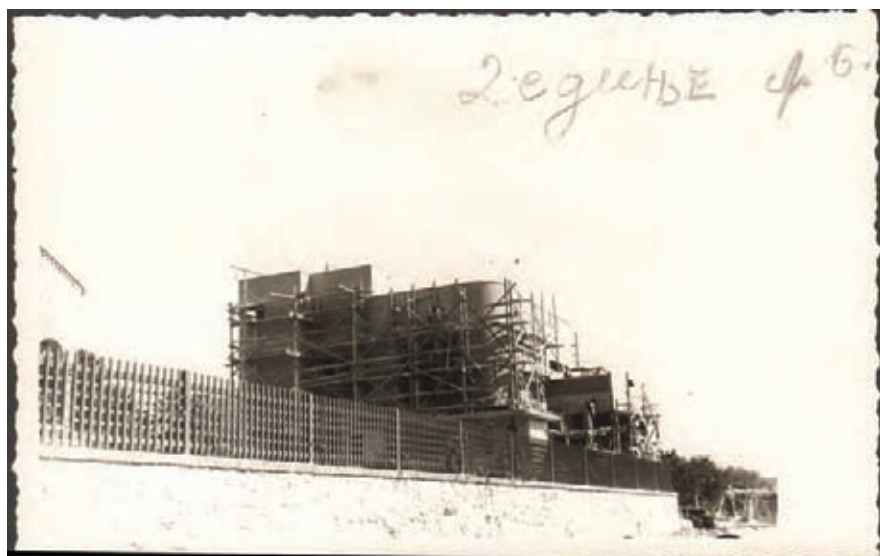
ПОРОДИЧНЕ КУЋЕ И ВИЛЕ

У периоду између два светска рата у Београду су се интензивно градиле породичне куће и виле. Постоји више разлога зашто је породична кућа била веома заступљен начин становања. Архитекта професор Богдан Несторовић разлог ове појаве налази у навици, традиционалном начину породичног живота, али и у недостатку стамбених вишеспратница.¹⁶¹ Он наводи податак да је у међуратном периоду у Београду подигнуто око 3.000 породичних кућа. Већином су то приземна или спратна здања скромне декорације, грађена у духу академизма. Средња грађанска класа градила је виле у Котеж Неимару и Професорској колонији. Неретко су их пројектовале угледне београдске архитекте које су постизале високе архитектонске домете, али то су биле урбане виле мањих габарита. За разлику од њих, виле на Топчидерском брду и Дедињу, тадашњој периферији града, градиле су се као потпуно самосталне целине, међусобно независних стилова и облика, окружене пространим баштама и вртовима. До тада ненасељени простор дозвољавао је њихове монументалне размере, стилску разноврсност и очување богатог природног амбијента.¹⁶² За разлику од урбаних породичних кућа, само ове слободностојеће виле на Топчидеру и Дедињу одговарају енциклопедијском појму виле. Њих су пројектовале многе значајне београдске архитекте, а инвеститори су припадали најбогатијем грађанском друштву – били су то трговци, банкари, индустријалци и министри.

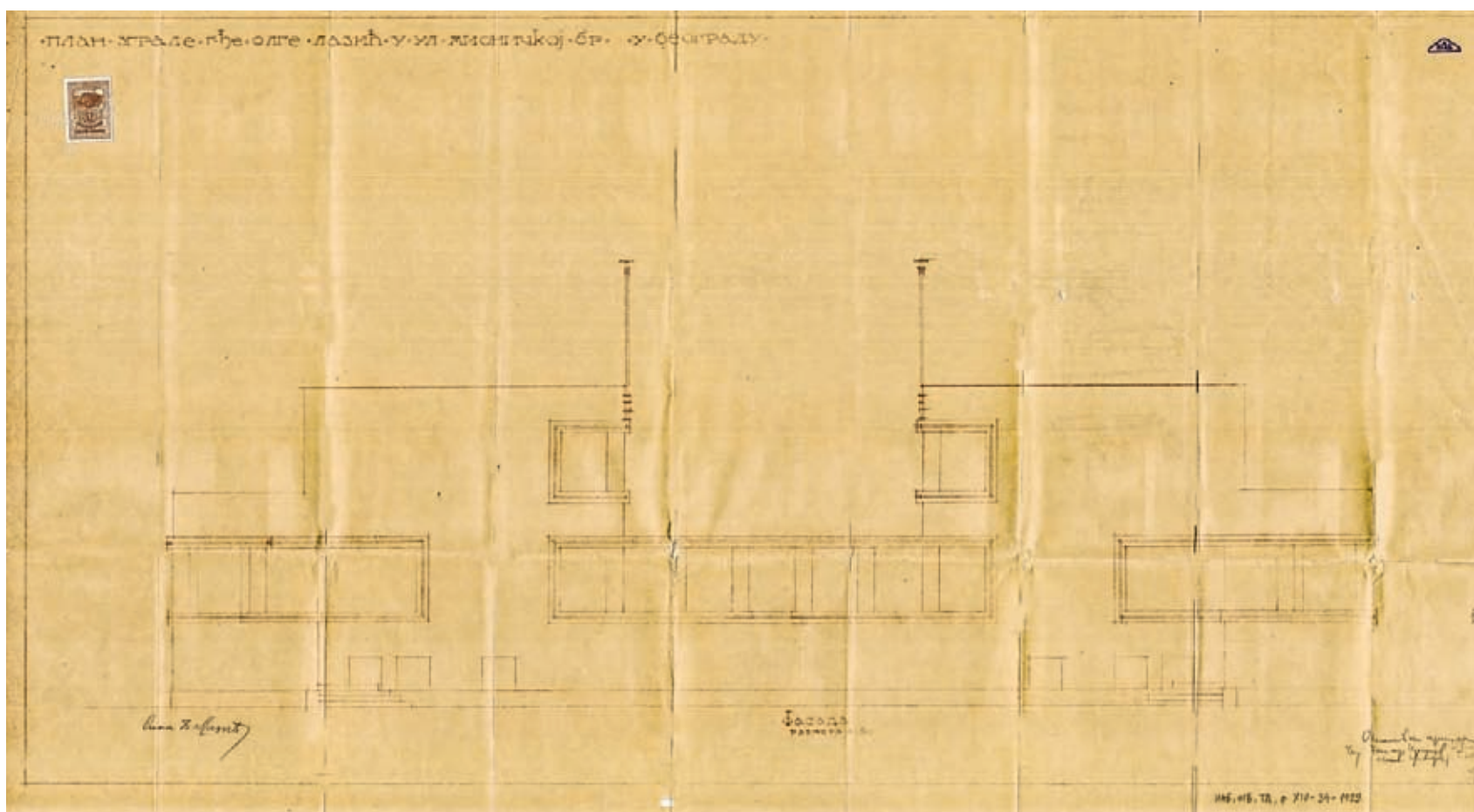
¹⁶¹ Б. Несторовић, „Еволуција београдског стана”, ГГБ II, Београд 1955, 247–266.

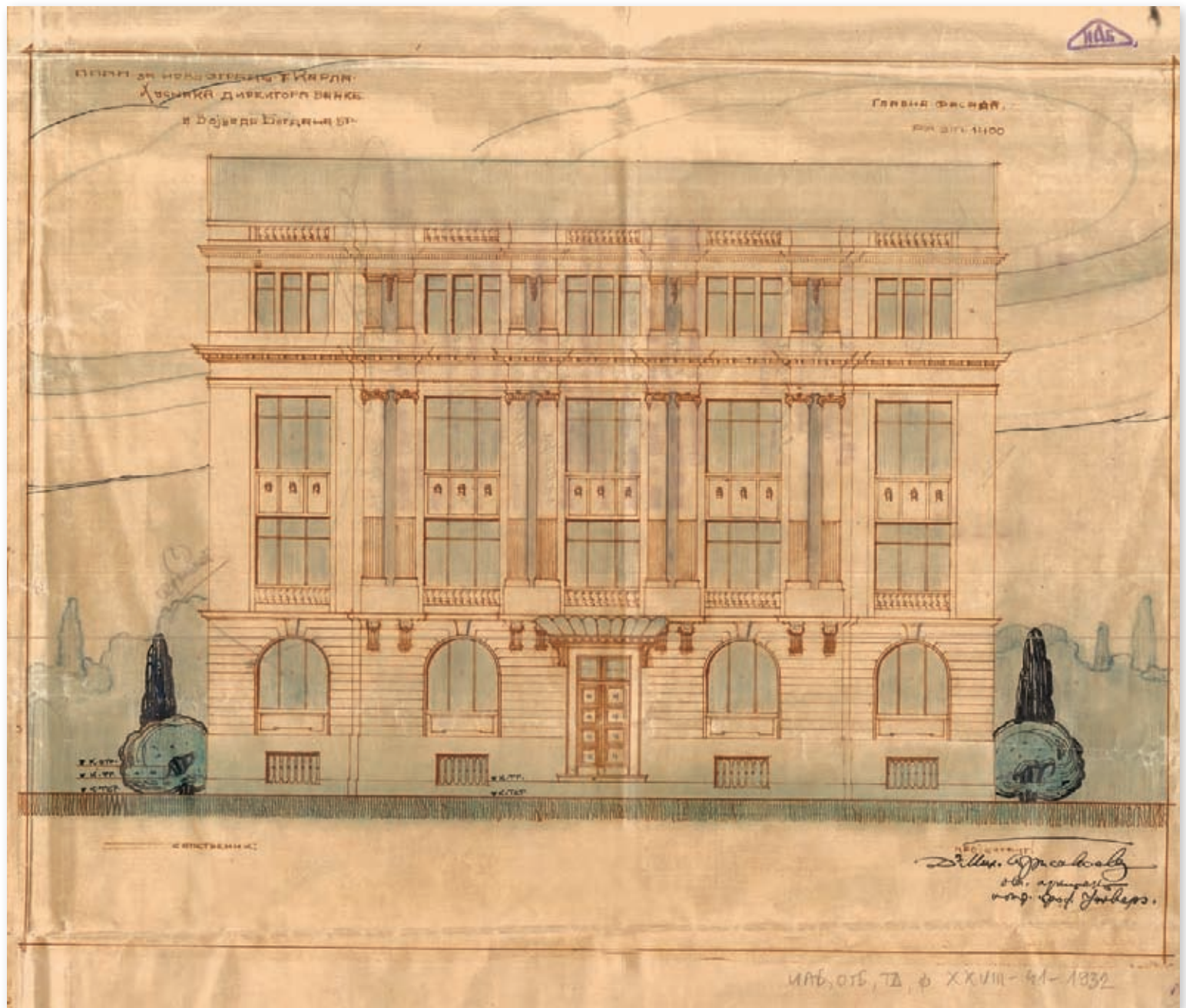
¹⁶² И. Ковачић, „Прилог познавању архитектонског опуса Милутина Борисављевића: породична кућа и вила”, *Наслеђе* бр. 4, Београд 2002, 91.

Изградња виле Олге Мос на Дедињу,
улица Толстојева бр. 6,
по пројекту архитекте
Светомира Лазића, око 1938.

Вила Лазића и Митровића на Сењаку, архитекте Петар и Бранко Крстић, 1929.

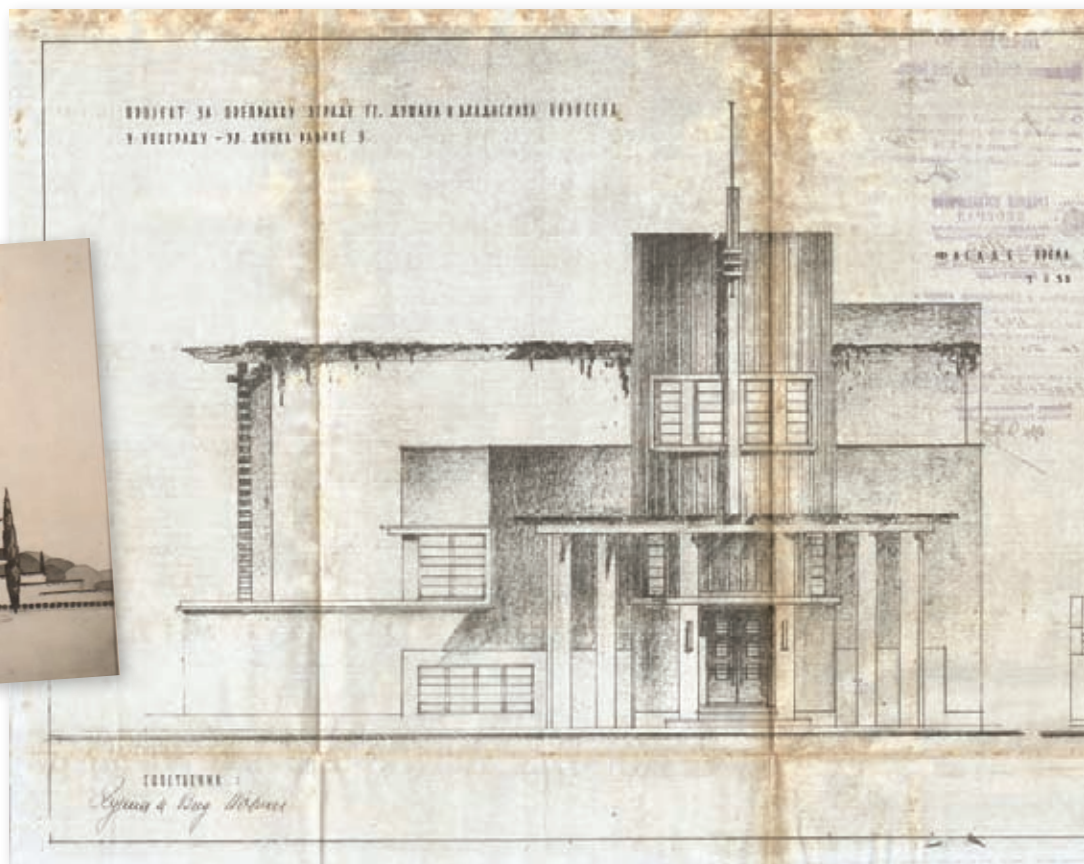

Зграда Карла Хусњица, директора Прашке банке, улица Војводе Богдана бр. 3. Пројекат виле урадио је архитекта Милутин Борисављевић, гараже архитекта Јарослав Прхал за фирму Матије Блеха и архитекта Јан Дубови ограде имања, 1932.

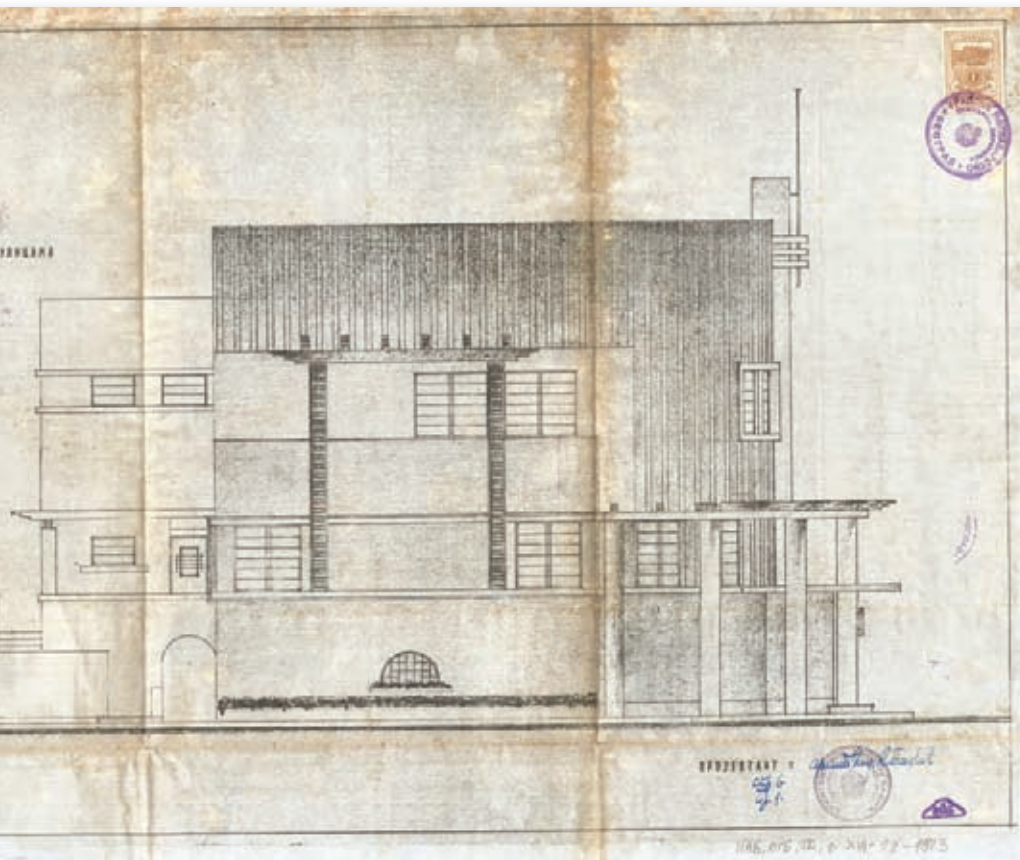
Душан Бабић, Вила браће Новосел
у улици Динка Рањине бр 9
(данас др Милутина Ивковића), 1936.

Један од оснивача ГАМП-а, архитекта Душан Бабић (1894, Бањалука – око 1948, Београд) завршио је Високу техничку школу у Бечу школске 1919/1920. године, након чега је радио у Грађевинској дирекцији Сарајева, па у Архитектонском одељењу Министарства грађевина у Београду. Државну службу напустио је крајем 1929. и почео приватну праксу овлашћеног цивилног архитекта. У честим променама београдских адреса, Бабић је у периоду од маја 1929. до краја 1933. са својим сарадником техничаром Миланом Богдановићем живео у кући архитекте Злоковића у улици Интернационалних бригада на Неимару, где им се налазио и атеље.¹⁶³ Неколико месеци, од 12. августа 1937. до 3. марта 1938, Душан Бабић је био запослен у Техничкој дирекцији ОГБ. Ту је у Грађевинском одељењу са групом младих колега (Богданом Игњатовићем, Ружицом Илић, Милицом Штерић, Јованком Јефтановић, Милошем Лазаревићем и другима) радио на разради Регулационог плана Београда.¹⁶⁴

¹⁶³ И. Р. Марковић, М. Миловановић, Архитект Душан Бабић – реконструкција идентитета, *Наслеђе* бр. 21, Београд 2020, 61–79.

¹⁶⁴ Душан Бабић, ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 15/9. На предлог Техничке дирекције Градско поглаварство Београда донело је одлуку да се више архитеката, два апсолвента Техничког факултета и један геометар (укупно 14 лица) поставе за хонорарне службенике ТД, „с тим да се у општинској служби задрже само осам месеци и да раде искључиво на изради регулационог плана”.

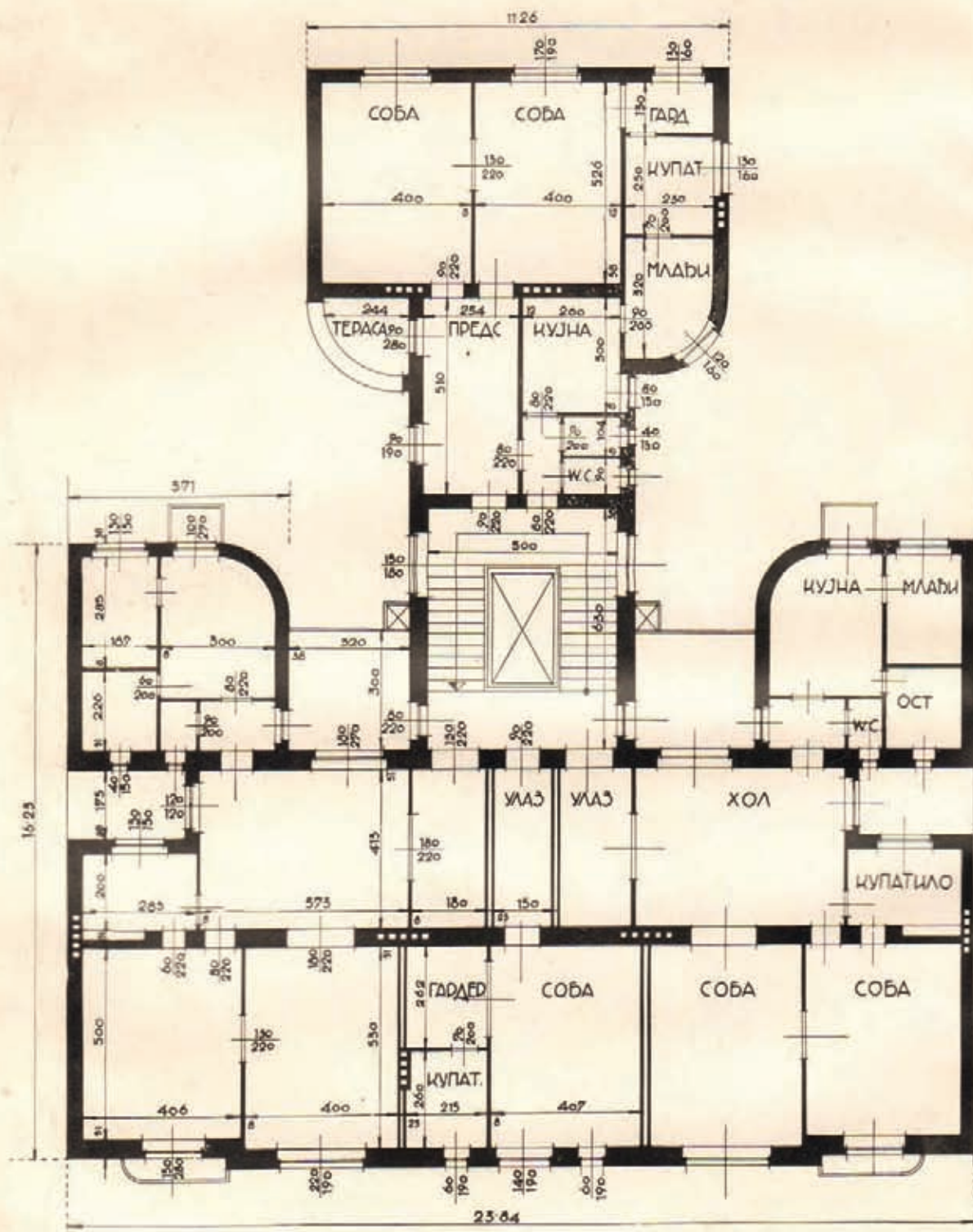

Своја врхунска дела остварио је у стамбеној архитектури Београда. Међу антологијским примерима модерне архитектуре Београда најпознатија је вила „Рајх” из 1931, која је 2013. године проглашена за споменик културе.

Остала значајна дела Душана Бабића нису имала исту судбину. Међу девастираним и порушеним објектима налази се и вила браће Новосел у Улици Динка Рањине (данас Др Милутина Ивковића бр. 9), пројектована 1936. године. У смелој модернистичкој преправци затечене породичне куће Бабић отвара грађевину великим терасама према башти и неспутаним визурама Сењака. Вила је срушена деведесетих година прошлог века због изградње низа стамбених објеката, тако да о њој данас, уз фотографије, сведочи само досије из ТД ОГБ.¹⁶⁵

¹⁶⁵ ИАБ, ОГБ, ТД, ф XVI – 22 – 1923.

Миладин Прљевећ, Студија осове стпрате за збирку "Београдске стамбене зграде 1920-1940."

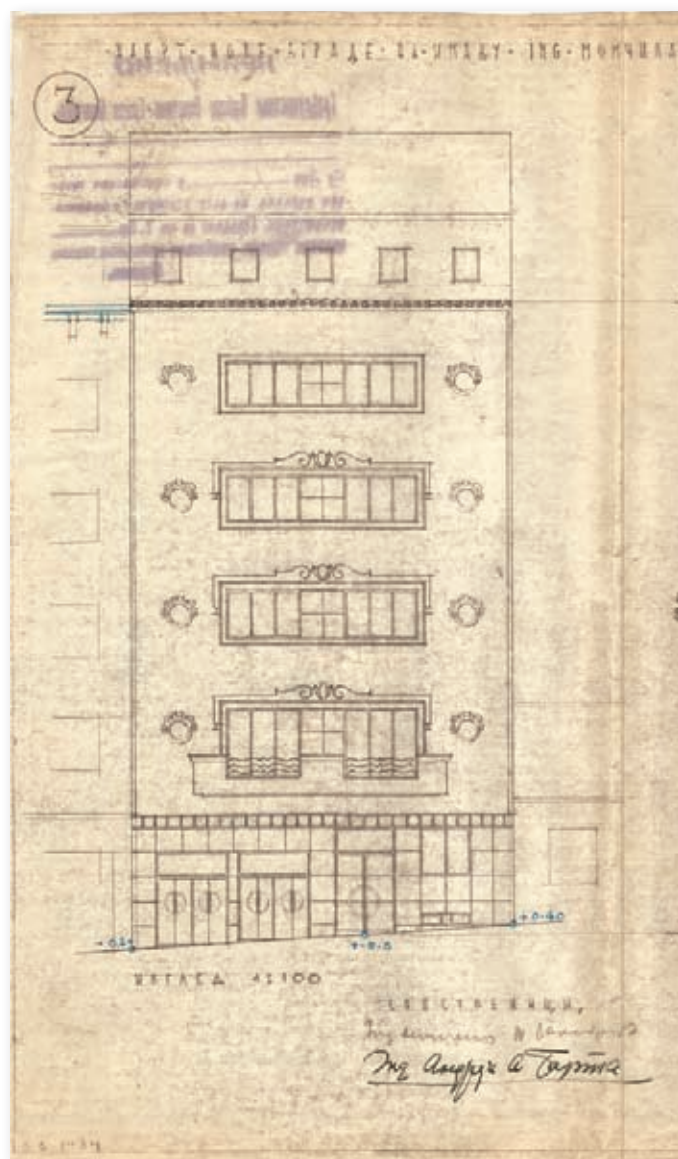
ВИШЕСПРАТНИЦЕ ЗА РЕНТИРАЊЕ

Вишеспратне стамбене зграде зидане су у оквиру затворених стамбених блокова, на регулацији улице између две суседне зграде, у низу, или као угловнице, тако да су имале једно или два репрезентативна прочеља ка улици и скромније дворишне фасаде. Репрезентативни стан власника зграде налазио се на првом спрату, а на осталима исти или мањи станови које су закупљивали припадници средњег staleжа. После Првог светског рата честе су биле адаптације и доградње већ постојећих зграда. У међуратном Београду изграђено је око 2.000 вишеспратница. Пословно-стамбене зграде налазиле су се у најзначајнијим централним улицама – на Теразијама, у Кнез Михаиловој, Васиной и Краља Петра, на Обилићевом венцу, али и у новом пословном и трговачком делу на Сави, у Карађорђевој и околним улицама. Стамбене зграде су грађене у споредним улицама центра града и на његовом ободу. Најчешћи тип су биле троспратне зграде са високим приземљем. Четвороспратнице и петоспратнице са мезанином и мансардном етажом грађене су на крају овог периода, у трећој и четвртој деценији XX века.¹⁶⁶

У међуратном Београду популарна је била изградња зграда за рентирање, издавање станова онима који нису имали новца за сопствену градњу. Најпрестижније, вишеспратне стамбене палате са салонским становима зидане су у центру града. Бројни велики рентијери чинили су класу за себе и били су организовани у „Удружење власника зграда”. Неки од познатијих били су: Лука Ћеловић, Персида Р. Миленковић, Босиљка Јанић, Милорад Стефановић, Ђераси Алкан, Бошко В. Радуловић, Тома Цинцар-Јанковић, Јован и Теодота Панђела и многи други. Процењује се да их је крајем двадестих година у Београду било преко 1.800. Ови економски јаки грађани били су власници великих стамбених палата у центру Београда, са луксузним становима.¹⁶⁷ По Генералном урбанистичком плану само у центру је и било предвиђено зидање вишеспратница, док су удаљеније локације заузеле породичне стамбене куће и виле, стамбена насеља и зелени појас око градског рејона. Инвеститори зграда за рентирање били су богати појединци, а често и разна удружења која су на тај начин попуњавала буџет својих сталешких и других организација.

¹⁶⁶ М. Ротер Благојевић, Љ. Ђукановић, „Модернизација стамбене изградње прве половине 20. века у Београду – трансформација просторног концепта, конструкције и материјализације вишеспратних вишепородичних зграда”, *Архитектура и урбанизам* бр. 51, Београд 2020, 46–71.

¹⁶⁷ З. Вуксановић Мацура, „Рентијерски станови за сиромашне Београђане, 1919–1941”, *Зборник Музеја примењене уметности* 8, Београд 2012, 77–78.

Зграда М. Белобрка и А. Барте у улици Проте Матеје бр. 33, архитект Момчило Белобрк, 1939.

ЗГРАДЕ УДРУЖЕЊА

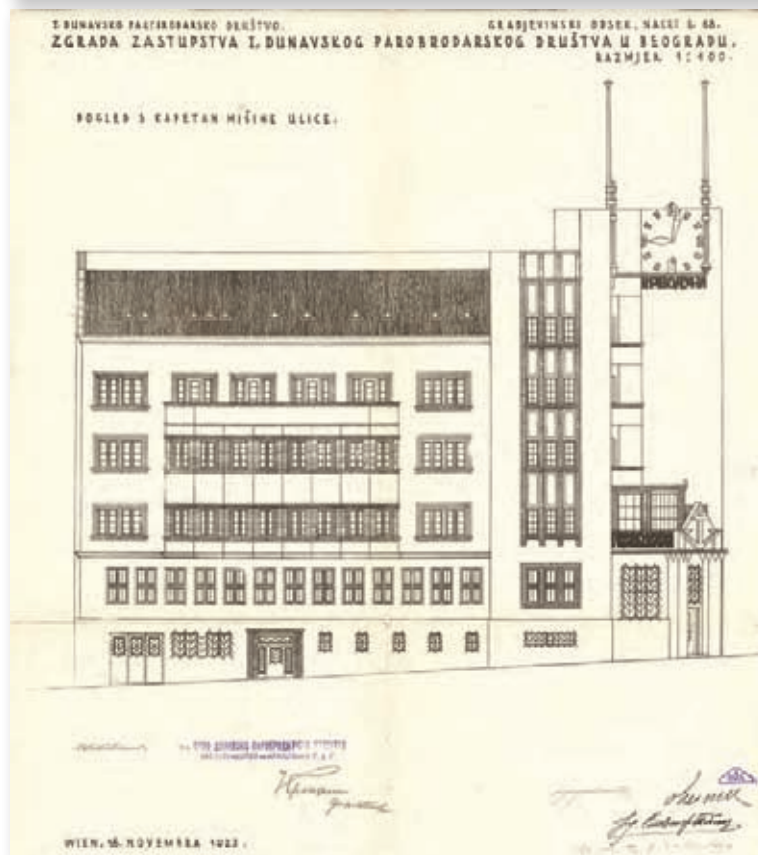
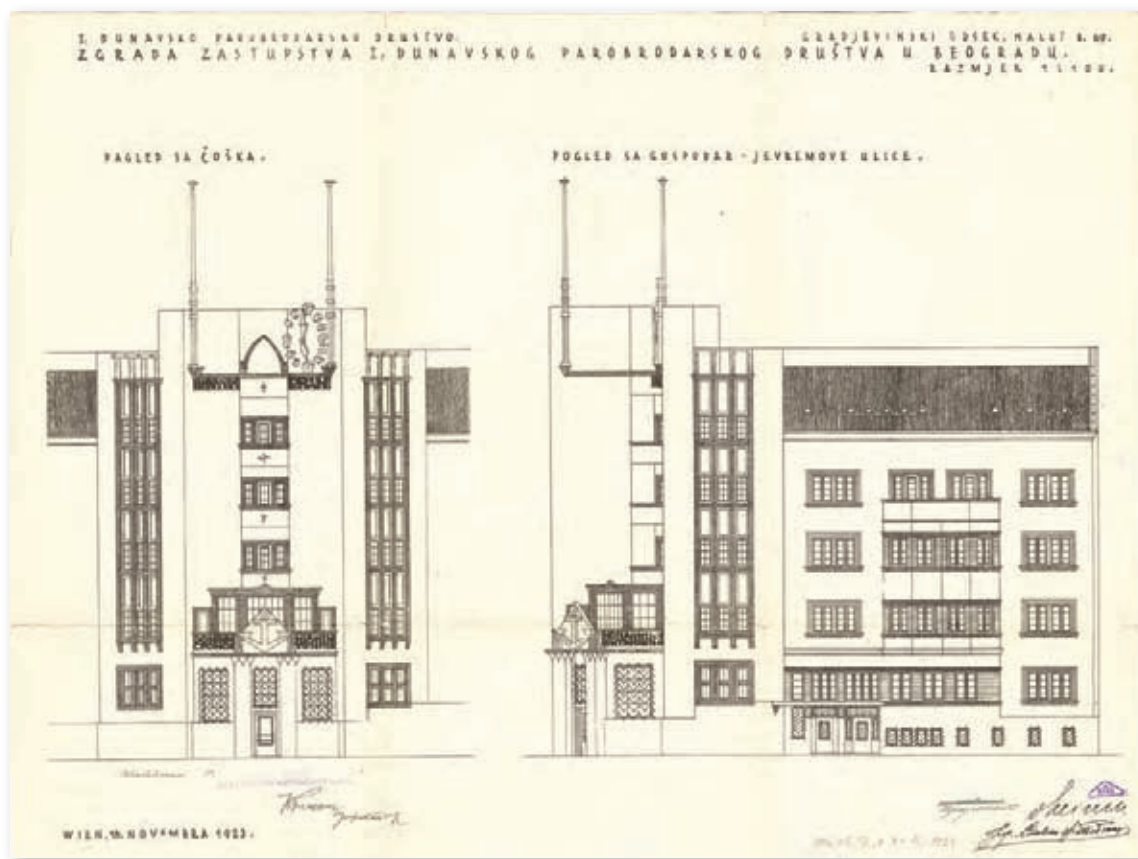
Бројна удружења и привредна друштва подизала су своје домове и представништва у центру Београда.

Добру илустрацију ове појаве представља стамбени фонд Удружења глумаца, које свакако није спадало у најбогатије и најпрестижније инвеститоре, а у међуратном Београду располагало је са три зграде и неколико плацева у центру града.

Богати инвеститор Прво дунавско паробродско друштво подигло је зграду свог представништва за Краљевину СХС на углу улица Капетан Мишине и Господар Јевремове већ 1924–1926. године. Пројекат Александра Попа, асистента чувеног немачког архитекте и професора Петера Беренса, послат је у Београд Стевану Тоболару на разраду. Ова упечатљива и необична зграда, данас установа културе „Пароброд“, тек је у новије време предмет детаљнијих анализа.¹⁶⁸ Истраживање ове зграде такође упућује на значај фонда Техничке дирекције ОГБ, јер се најпотпуније и поуздане информације о њој могу наћи у пројектној документацији коју чува ИАБ.¹⁶⁹ Угаона троспратница садржи пословни део, стан за директора и 12 стана за чиновнике. Њена јединствена архитектура

¹⁶⁸ Марија Дрљевић, „О архитектури зграде Представништва Првог дунавског паробродског друштва у Београду“, *Архитектура и урбанизам* 20-21, Београд 2007, 127-133; Милан Просен, *Ар деко у српској архитектури*, докторска дисертација 2014, 169–170, на: <http://eteze.bg.ac.rs/> (2. априла 2021); Вања Х. Панић, *Начела Модерне у архитектури јавних објеката у Београду, период 1918-1941*, докторска дисертација (у рукопису), Београд 2013, 105-108; Маре Јанакова Грујић, „Београдски опус архитекте Стевана Тоболара (1888–1943)“, *Наслеђе* бр. 7, Београд 2006, 151–166.

¹⁶⁹ З. Маневић, „Непознати аутор: Зграда дунавског паробродског друштва“, *Комуникације* 60, Београд 1987, 11-12. У време када је чланак написан, још није био познат аутор пројекта.

Зграда представништва
Првог дунавског паробродског
друштва у Београду,
архитекта Александар Поп, 1924.

стигла је у Београд директно из Беча, од аутора који је учествовао у стварању нових схватања у архитектури. Зграда паробродског друштва, уз модерну конструкцију, носи одјеке монументалности Ота Вагнера, елементе чешког кубизма, експресионизма и француског ар-декоа. То је први, рани реализовани пример модерне архитектуре у Београду и први успешан ангажман страног архитекте у реализацији јавног објекта у Београду.

Пословично конзервативни, богати инвеститори из финансијског сектора имали су специфичан архитектонски укус склон академизму, богатој декорацији и солидној занатској обради, тешко прихватајући постулате модерне безорнаменталне и интернационалне архитектуре. Зграде иностраних и домаћих банки, штедионица, осигуравајућих друштава и фондова, богатих индустријалаца, трговаца и рентијера више су одражавале укус инвеститора него самих архитеката.

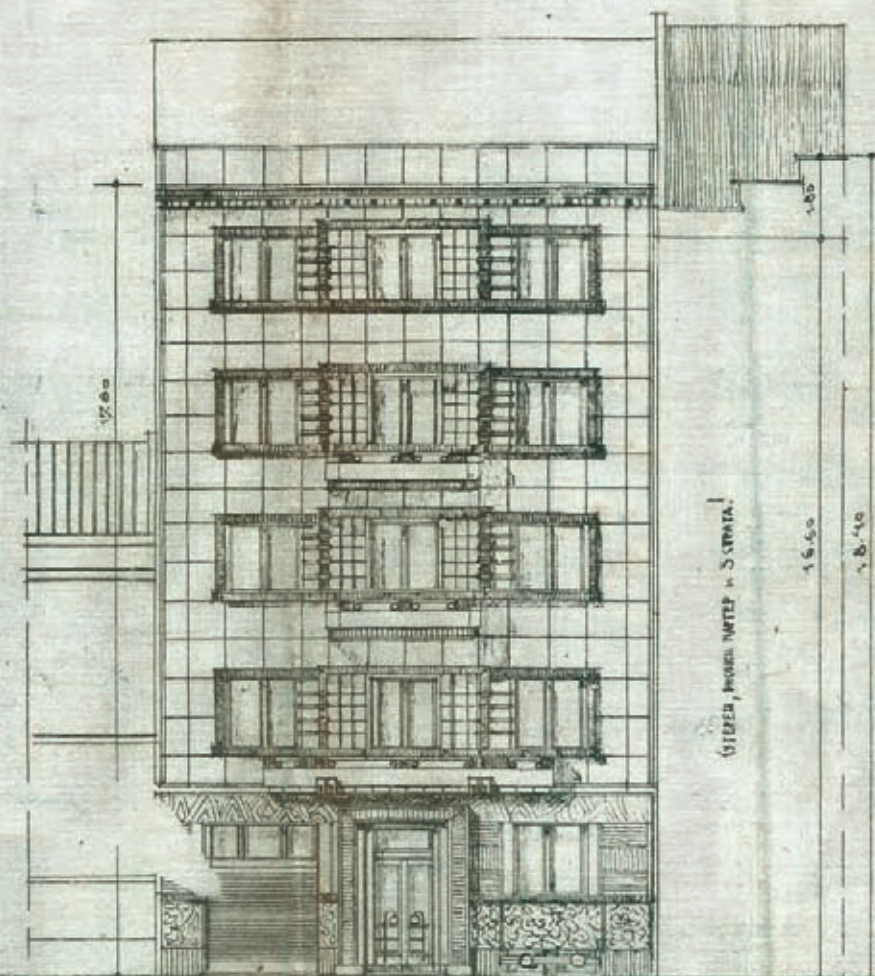
Представник богатих инвеститора је Милош Савчић (1865, Свилајнац – 1941, Београд), знаменити српски инжењер, привредник и политичар. Школован на Високој техничкој школи у Минхену (1889), где је и радио две године након дипломирања, стекао је искуство у напредним грађевинским и инжењерским техникама, које је по повратку у Србију и примењивао. Од познатих домаћих архитеката највише је сарађивао са Данилом Владисављевићем. Уз Јована Смедеревца и Милана Антоновића, отворио је једну од првих инжењерско-архитектонских канцеларија у Београду 1893. године. Двадестих година XX века канцеларија је прерасла у предузеће „Лабор“, које су преузели његов син Владета и зет Александар Ацовић, грађевински инжењери. Милош Савчић се окренуо политици, привреди и банкарству. Био је народни посланик у два мандата, министар грађевина (1908), председник београдске општине (1929–1930), председник и директор Прометне банке и Врачарске штедионице, Беочинске фабрике цемента, оснивач неколико предузећа Прометне банке и др. Успешно се бавио пројектовањем индустријских (комплекс Београдске кланице 1897, са Д. Владисављевићем, стругара Прометне банке 1903. и друге) и стамбено-пословних зграда, претежно обликованих у стилу академизма са елементима сецесије. Истакао се као конструктор угаоних палата Класне лутрије, Врачарске штедионице и Прометне банке и двеју властитих кућа. У Београду је подигао низ кућа за себе и своју породицу, од којих су најпознатије угаоне стамбено-пословне палате на Топличином венцу бр. 14 и у Улици краља Милана (данас Андрићев венац бр. 2, у сарадњи са Евгенијем Гулином) из 1924–1926. године.¹⁷⁰

Зграда на углу Поп Лукине и Топличиног венца бр. 14 саграђена је 1901, а дозидана за два спрата 1921. године. Потписник планова је Савчићев дугогодишњи сарадник архитекта Данило Владисављевић. Међутим, Савчић је за себе задржавао

¹⁷⁰ А. Кадиевић, „Палата Милоша Савчића (1924–1926) – нетипична београдска угаона зграда“, *Наслеђе* бр. 17, Београд 2016, 37–51.

Разм. 1:100

ИЗГЛЕД

ТЕХНИЧКИ ОПИС

Зграда се подиже с лица нивна постојећег у улици Јо. Зорке 8 и садржи подрум, приземље и 4 спрате и мансарду.

Материјал на кога се има подићи зграда предвиђа се следећи:

Стопе темеља су од набијеног и арм. бетона. Зидови су у кречном пројекцији од бетона, остали делови зидова су од опеке. Кровни покривач је дрвени, а сам кров дрвени рипови је дрвени; кровни покривач је дрвени, а сам кров дрвени рипови је дрвени; кровни покривач је дрвени, а сам кров дрвени рипови је дрвени.

Глед зграде с лица (фасада) има се израдити од домаћег теракота од вештачког камена. Целокупна зграда предвиђена је с отајивањем а распоред и димензије просторија израђено је с према малим сопственицима. Све вентилационе просторије израђено је с та у отајивањем просторија директно и са улаза или на та док код спољних одељена (купатиле отајиве и одлично т светлосна чиме су димензије према Г. Правилнику. Када имама или н инсталација елементарног осветљења израђено је према прописима димензија. Зидови ће бити с али кречним малтером на плафонима су типичне розете и дамо у једном току. Столица ће се такође израђивати у краћем пута. Подови у собама и предсобима су од краћег мата а у осталим одељенима од тераца. У улазу долази керамичких плочица и неколико степеница од природног зидовима од гипса. У купатилу се предвиђају каде пећ пола и дамадо. Пећ долази у алима собама и то од н

Целокупна вредност грађевине (без канализације)

предвиђа се око дин. 700.000.-

Пројектант и сопственик

ар. Јован Бјеловић

Сопственик

15-1-1936

Београд

Техн. димензи. 1936 г. стр. 2

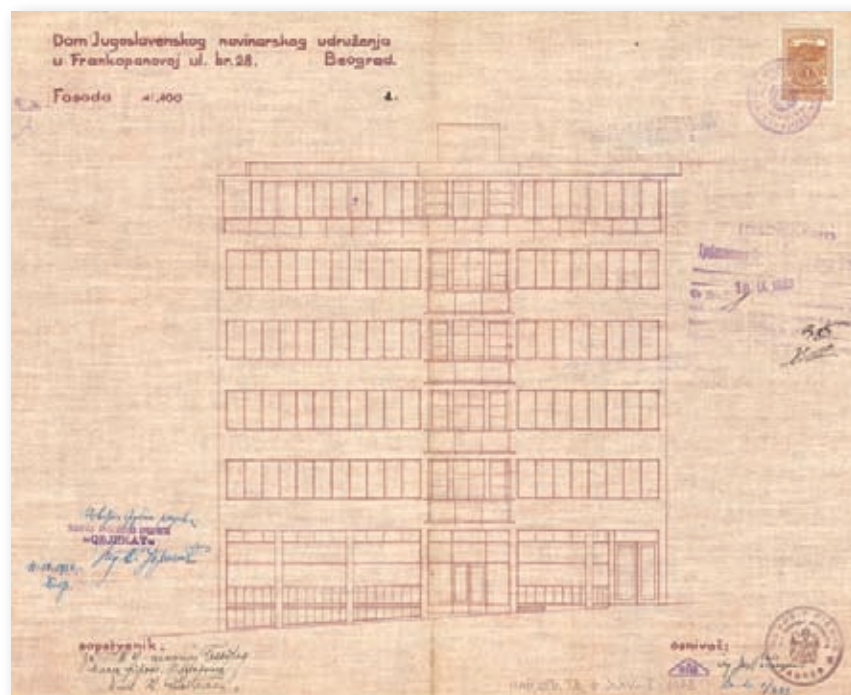
ПРОЕКТАНТ

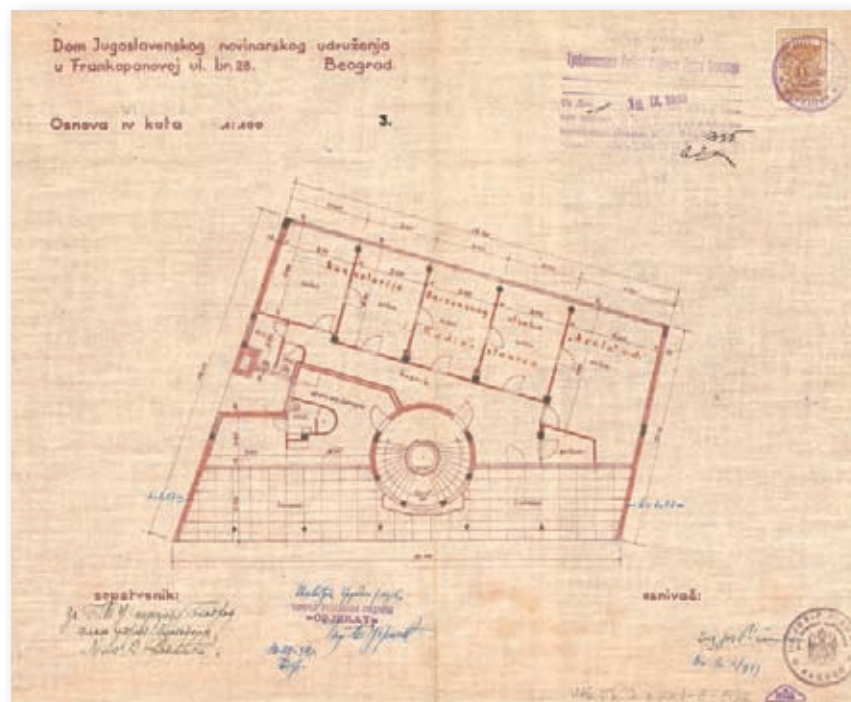
Јован Бјеловић, зграда Централног пензионог фонда Удружења глумаца Краљевине Југославије, 1936-38.

право израде идејног пројекта и обраде конструктивног система, а колегама је препуштао разраду основа и обликовања спољашње архитектуре.¹⁷¹ На овој згради, у којој се налазила његова инжењерско-архитектонска канцеларија, први пут је у Србији приликом њене надоградње 1921. примењен међусpratни монтажни армиранобетонски конструктивни систем *хербст*.¹⁷²

Новинарски дом у Ресавској улици бр. 28 саграђен је 1935. године по пројекту хрватског архитекта Ернеста Вајсмана.¹⁷³ У историографији је више пута оцењен као једно од најрепрезентативнијих остварења модерне архитектуре у Београду између два светска рата и најчистији пример београдске ране функционалистичке архитектуре.¹⁷⁴ Хрватске архитекте

Ернест Вајсман, Новинарски дом, Франкопанова 28 (Ресавска), фасада и основа завршног спрата са терасом, 1932.

¹⁷¹ S. Giša Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, II, Beograd, 2005, 1076–1078.

¹⁷² 50 година рада инжењера Милоша Савчића 1889–1939, Београд 1939, 22.

¹⁷³ А. Кадијевић, „Новинарски дом – значајно остварење хрватских архитеката у Београду”, *Наслеђе* бр. XII, Београд 2011, 117–127. У Техничкој документацији ИАБ као аутор пројекта потписан је Јосип Пичман, а као сарадници Ернест Вајсман и Бранко Максимовић. Аутор чланка приписује пројекат Ернесту Вајсману – видети напомену бр. 16 у наведеном тексту.

¹⁷⁴ U. Martinović, *Moderna Beograda*, Beograd, 1973, 54; Z. Manević, *Pojava moderne arhitekture u Srbiji* (rukopis doktorske disertacije na Odeljenju za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta), Beograd 1979, 211–212; S. Giša Bogunović, „Vajsman Ernst” u: *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, II, 1122–1123.

Зоне изградње по висини објекта

- I зона - висина зграда: приземље + 3 спр.
- II зона - висина зграда: приземље + 2 спр.
- III зона - висина зграда: приземље + 1 спр.
- IV зона - висина зграда: без ограничења

радионице, фабрика

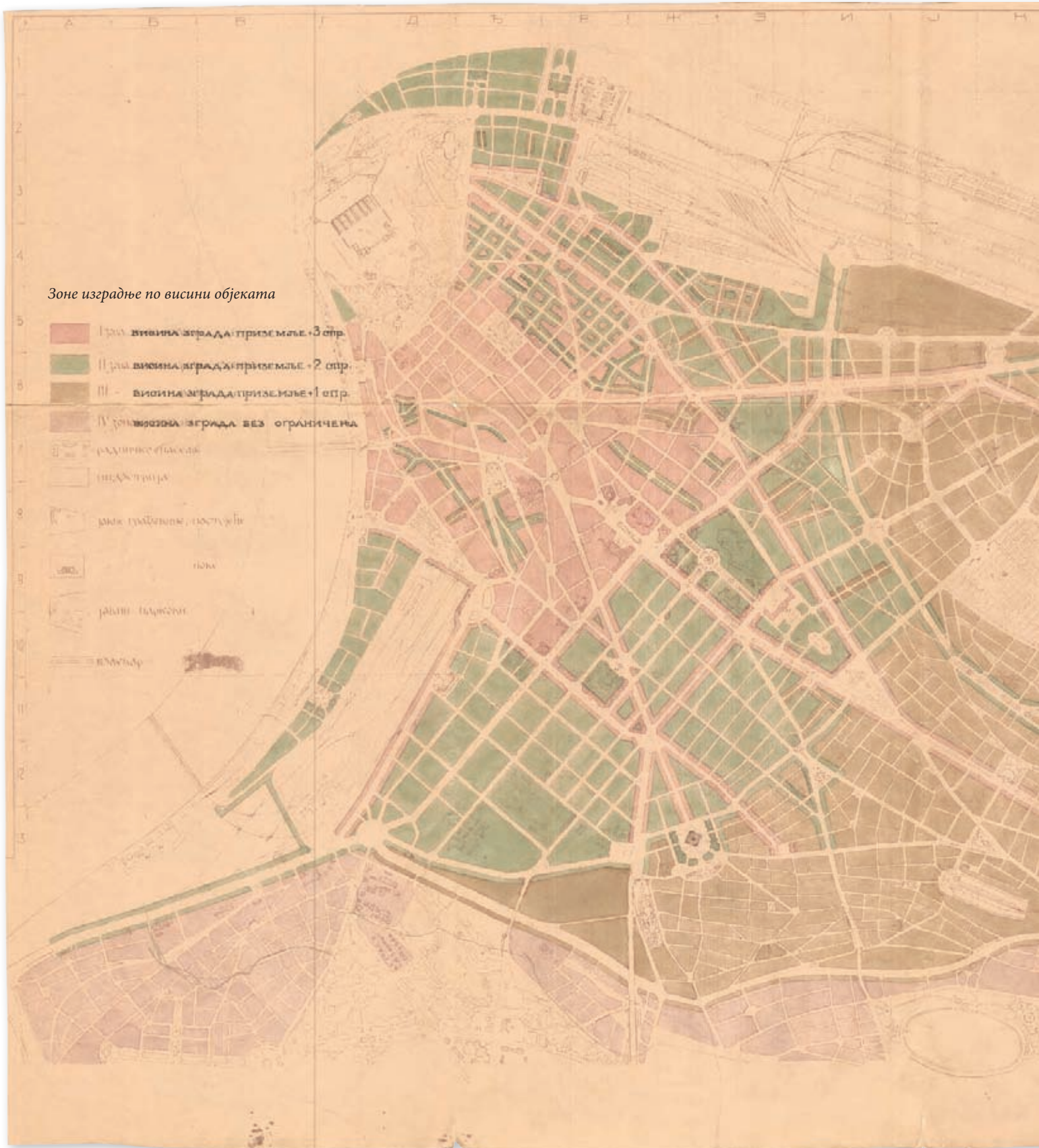
индустрија

зона градњених постројења

парк

рајони паркова

вештачки

су током међуратног периода редовно учествовале на јавним конкурсима за објекте у централној зони Београда. Иако је мали број њихових пројеката реализован, оставили су значајан траг у престоничкој архитектури: Прва хрватска штедионица, Земаљска банка, Чиновничка задруга, Завод за осигурање радника, Југословенска удружена банка, кућа Петра Палавичинија, Пошта I и Новинарски дом. На плацу који је београдска општина поклонила Југословенском новинарском удружењу (секција Београд), за девет месеци изграђена је зграда са сутереном, приземљем, мезанином и пет спратова. Ово пословно-стамбено здање има безорнаменталне фасаде и транспарентни конструктивни склоп. У београдску архитектуру унео је дух бескомпромисног интернационалног стила свог аутора Вајсмана, сарадника у атељеима Лоса и Ле Корбизијеа, доследног борца против „реакционарног” академизма.

г. Д-р Владимира Борбенић, инжењер
улаз Матањине ул. бр. 5. и Балканске бр. 50-52.
у Београду

Перспективни изглед

Милутин Јовановић,
 Гранд хотел „Београд“,
 перспективни изглед, 1936.

Сопственик
 Д-р Владимир Борбенић

Вредност, stage. № 2 180000.

извршено у међ. сф.
 у међ. сф.
 13-11-1936 г. проф. Јовановић

Пројектант
 Јовановић
 15.2.1936. г. Дел. бр. 4/36. г.

ХОТЕЛИ

Први хотел у Београду, „Код јелена“, касније „Старо здање“, сазидан је 1843. године на углу улица Краља Петра и Грачаничке. У међуратном периоду реновирају се стари и подижу нови хотели, у складу са потребама све бројнијих и захтевнијих посетилаца Београда. У периоду између два светска рата у Београду је подигнуто 14 хотела.¹⁷⁵ Престижни хотели у Београду били су: „Српски краљ“, „Палас“, „Унион“, „Петроград“, „Бристол“, „Москва“, „Ексцелзиор“, „Ројал“, „Лондон“, „Париз“, „Империјал“, „Славија“. Првобитни „Балкан“, из шездесетих година XIX века, дело Андрије Вуковића, срушен је 1935, да би наредне године на истом месту био подигнут савремени хотел по пројекту Александра Јанковића и Андреја Папкова.

Александар Јанковић и Андреј Папков, нови хотел „Балкан“, 1936.

Архитектура хотела усклађивана је са водећим стилским правцима у београдској архитектури. Све до тридесетих година прошлог века она остаје у оквирима академизма, са елементима неокласицизма и необарока, уз ретке реминисценције на сецесију. Хотел „Унион“, један од два хотелска објекта истакнутог српског архитекте старије генерације Данила Владисављевића, обликован је у академском маниру. Хотел „Праг“ Ђуре Борошића из 1929. године представља спону између старијих међуратних београдских хотела грађених у стилу академизма и хотела из друге половине тридесетих година, попут „Мажестика“, Гранд хотела „Београд“ и „Асторије“, који су представници модерне. Од четврте деценије XX века осећа се снажан продор модернизма у унутрашњој организацији простора и на фасадама хотелских здања.

Проглашење Београда за туристичко место 1936. године, а нарочито отварање Београдског сајма, поставило је питање смештаја бројних посетилаца. Градске власти очекивале су преко 100.000 посетилаца Првог београдског сајма, а забележено их је више од 250.000. Београдски хотели располагали су у том тренутку само са неких 2.000 постеља, па је Стални градски туристички одбор, у сарадњи са друштвом „Путник“, организовао преноћиште

¹⁷⁵ С. Ркаловић, *Хотели у Београду 1843–2013*, Београд 2013.

Иван Савковић, хотел „Асторија“, фасада, 1937.

по приватним становима, као и скупна преноћишта у већим јавним зградама (Дому студенткиња, Гостионичарском дому, у соколани Соколског друштва бр. II). Отварање Сајма подстакло је изградњу нових хотела – само у току прве године постојања ове манифестације Београд је добио два нова хотела.

Струковно Удружење хотелијера, ресторатера, гостионичара, кафеџија, власника пансиона и свратишта за град Београд, заступањем својих сталешких права, вршило је одлучујући утицај на развој туризма у Београду.

У Београду се реновирају постојећи и граде нови, модерно опремљени хотели, међу којима се посебно истичу Гранд хотел „Београд“ Милутина Јовановића, „Мажестик“ Милана Минића, оба из 1936. и „Асторија“ Ивана Савковића из 1937. године.

Најмодернији међу њима био је хотел „Мажестик“ (1936) Милана Минића.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Видети више на страни 124.

Архитекта Драгиша Брашован на градилишту Државне штампарије, 1939/40.

УОЧИ РАТА

*Албум изградње БИИЗ-а (Државне штампарије),
по пројекту архитекте Драгише Брашована, 1939-1940.*

ПРЕД ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ

У годинама уочи Другог светског рата, док је модерна архитектура у Европи већ улазила у кризу која је кулминирала на петом конгресу CIAM-а¹⁷⁷ у Паризу 1937, у Србији долази до коначног тријумфа модерне. У Београду већ делују архитекте које су двадесетих и тридесетих година радили у Ле Корбизијеовом атељеу у Паризу: Ернест Вајсман, Јурај Најдхарт и Милорад Пантовић. Новинарски дом у Ресавској улици изграђен је 1935. године по Вајсмановом пројекту у изразито корбизијанском духу и модерној армирано-бетонској конструкцији. Најдхарт и Пантовић раде урбанистичке студије у концепту функционалног града, али оне остају нереализовани пројекти.¹⁷⁸

Од оснивања ГАМП-а јача утицај модерне архитектуре у Србији, да би од тридесетих година она постала и доминантан стил у Београду. Најмаркантније објекте пројектовали су Милан Злоковић и Драгиша Брашован (Дечја универзитетска клиника у Тиршовој, зграда Државне штампарије).

Тих година у Београду се одиграло више значајних архитектонских догађаја: међународни конкурс за уређење Теразија, конкурс за зграду Хипотекарне банке Трговачког фонда (Палату „Албанија”), за зграду ПРИЗАД-а (Привилегованог извозног акционарског друштва), отварање Београдског сајма, међународни конкурс за зграду државне опере на локацији парка Мањез.

У циљу регулисања ширења града и обуздавања дивље градње у појединим рубним деловима Београда, као што је већ речено, крајем тридесетих година (1937–1939) архитекте Техничке дирекције Даница Томић Милосављевић и Ђорђе Коваљевски радили су на новом Генералном плану Београда, који није усвојен до почетка Другог светског рата. Његов циљ био је да повеже постојећу хетерогену изградњу у јединствен урбани систем. У оквиру новог регулационог плана рађене су и студије решавања саобраћајног питања Београда и његових водотокова. Комисија за израду Програма међународног натечаја за уређење проширеног Београда са решењем железничког, речног и путног саобраћаја састајала се редовно у сали Техничке дирекције, у присуству делегата из Министарства саобраћаја, Министарства грађевина и Општине града Београда. Осмој седници, одржаној 21. марта 1939, председавао је председник општине Влада Илић. На њој су, између осталог, инжењери Техничке дирекције Ђорђе Коваљевски и Хуго Ружић поднели извештај о свом путу у Будимпешту, где

¹⁷⁷ *Congrès Internationale d'architecture moderne*, међународна организација основана 1928. а уташена 1959, са циљем популаризације идеја модерног покрета у архитектури.

¹⁷⁸ Лј. Благојевић, „Moderna arhitektura Beograda u osvit Drugog svetskog rata: sajam, stadion, logor”, *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek*, 2 tom, Realizmi i modernizmi oko Hladnog rata, Beograd 2012, 119.

Миладин Пећинар,
елаборат Уређење водених токова код Београда, 1939.

су послати да се упознају са тамошњим урбанистичким уређењем пристаништа.¹⁷⁹ Делегати ОГБ нису увек у истом саставу присуствовали седницама Комисије, а најчешће су то били: инжењери Милан Нешић, Ранисав Аврамовић, Миладин Пећинар, Марјан Вујовић, Хуго Ружић и Ђорђе Коваљевски, као и архитекте Милутин Борисављевић, Драгољуб Миленковић, Драгомир Поповић, Јосиф Михајловић и Даница Томић.

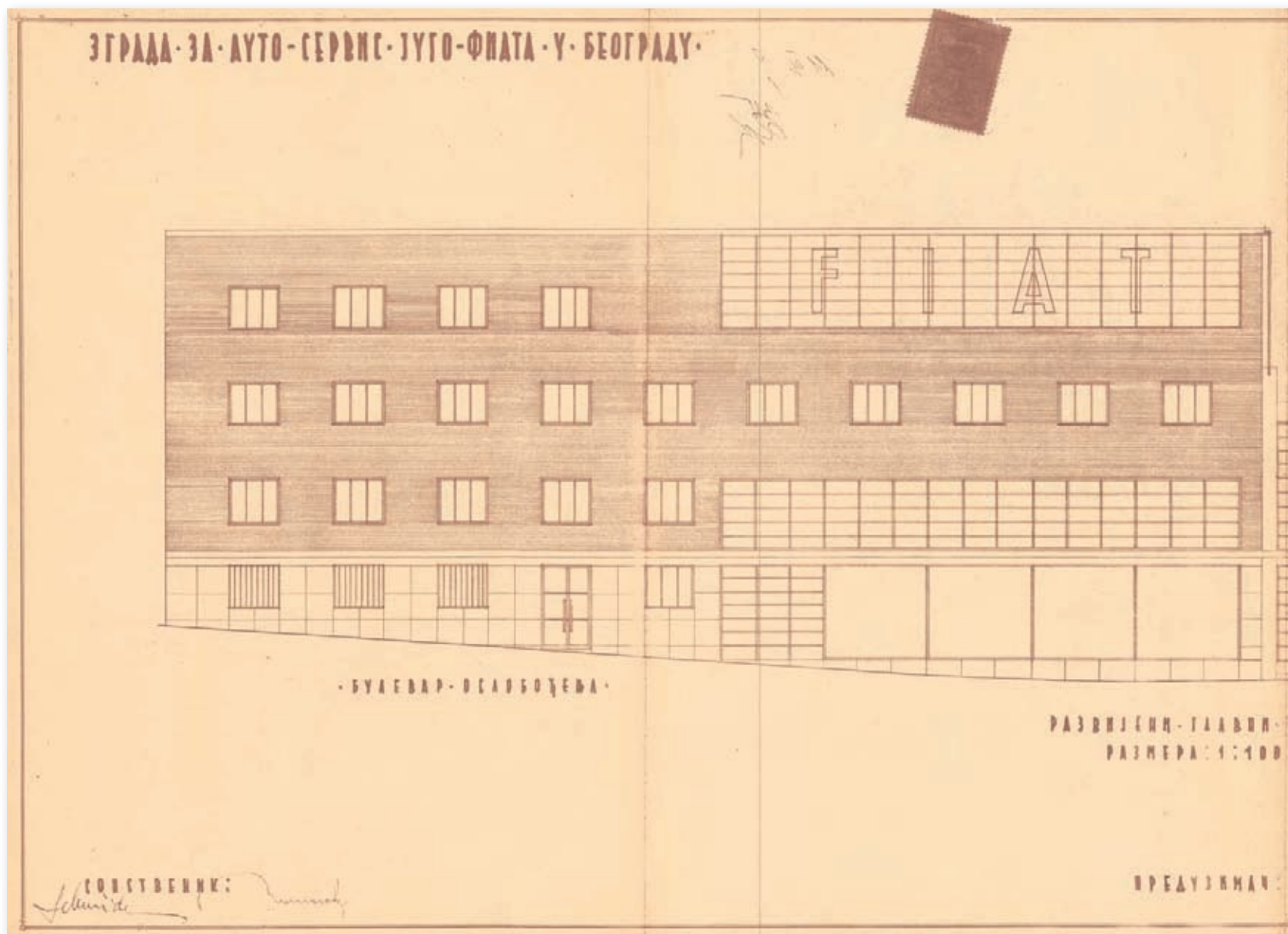
Програм међународног натечаја, донет крајем 1939. године, садржи систематизоване податке о Београду уочи Другог светског рата који се односе на географске, хидрографске, геолошке, статистичке, привредне, економске, социјалне, податке о водоводу, канализацији, електричној енергији итд. За нашу тему посебно су значајна поглавља „Структура и подела града”, „Главни тргови и улице”, „Паркови” и „Уобичајени начин грађења”.

У време доношења *Програма* територија Београда се по грађевинском значају делила на ужи и шири грађевински рејон и заштитни појас. Ужи грађевински рејон делио се на три зоне: у првој зони био је трговачки део са средиштем на Теразијама, изграђен по затвореном систему вишеспратних зграда; друга, старија зона, била је већ скоро изграђена, са зградама по затвореном систему висине од три до четири спрата; трећа зона била је искључиво стамбена, са грађевинама од један и два спрата. Шири рејон чинила су тада удаљена предграђа, која су представљала потпуно засебна насеља: Бањица, Дедиње, Вождовац, Душановац, Пашино брдо, Баново брдо, Насеље кнеза Павла, Раковица, део око Новог гробља, лева обала Саве до Земунa и део од Панчевачког моста с леве стране Дунава до Панчева. Те 1939. године овај део је био делимично изграђен приземним и једноспратним зградама по отвореном систему. Земун и Панчево представљали су крајње тачке престонице Београда. Шири територија, по пројекту регулационог плана, била је предвиђена у целини за зелене површине. Такође је планирано да се центар прошири на обале Саве и Дунава као трговачки део са економским зградама и лакшом индустријом, пољопривредним силосима и модерно уређеним стовариштима.

Београд је у ужем центру имао пет главних тргова: Престолонаследников трг (Теразије), Кнежев споменик, Славију, Вилсонов трг (испред главне железничке станице) и Трг бранилаца Београда (код Мостара). Као једно од најважнијих постављало се питање паркова и скверова, јер је установљено да је број тада постојећих јавних паркова у центру града (Калемегдан, Карађорђев парк, Универзитетски парк и Топчидер) недовољан.

Крајем 1937. године у Београду је било 19.385 зграда, од тога 19.013 приватних, 262 државних и 110 општинских. Поређења ради, 1919. године било је свега 12.199 зграда, што значи да је у том периоду подигнуто 6.609 нових приватних зграда. По педантним и прецизним извештајима општинских служби, „све ове зграде зидане су по грађевинској дозволи од солидног материјала (камен, бетон и цигла). Архитектонска обрада прилагођена је највише укусу новијег доба... Груписање зграда по намени није у довољној мери спроведено.

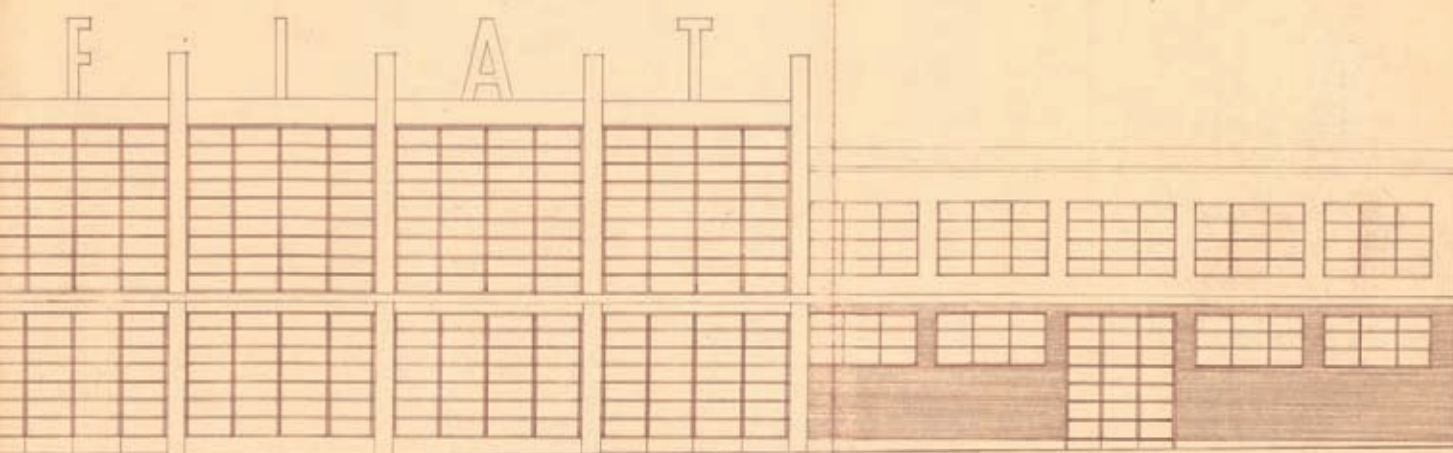
¹⁷⁹ ИАБ, ОГБ, ТД к 481. Прва седница одржана је 15. јула 1938. године. Услед ратних збивања у Европи, почев од 1939, чланови Комисије повремено су мењали мишљење о карактеру расписаног конкурса – да ли треба да буде југословенског или међународног карактера.

Милан Злоковић, изглед пословне зграде Југоауто Фиат на углу Булеvara ослобођења и Рудничке улице, 1940.

УГАО · БУЛЕВ · ОСЛОБОЂЕЊА · Н · РУДИНЧКЕ · УЛ ·

ПАРЦЕЛА · БР · 4121

· РУДИНЧКА · УЛИЦА ·

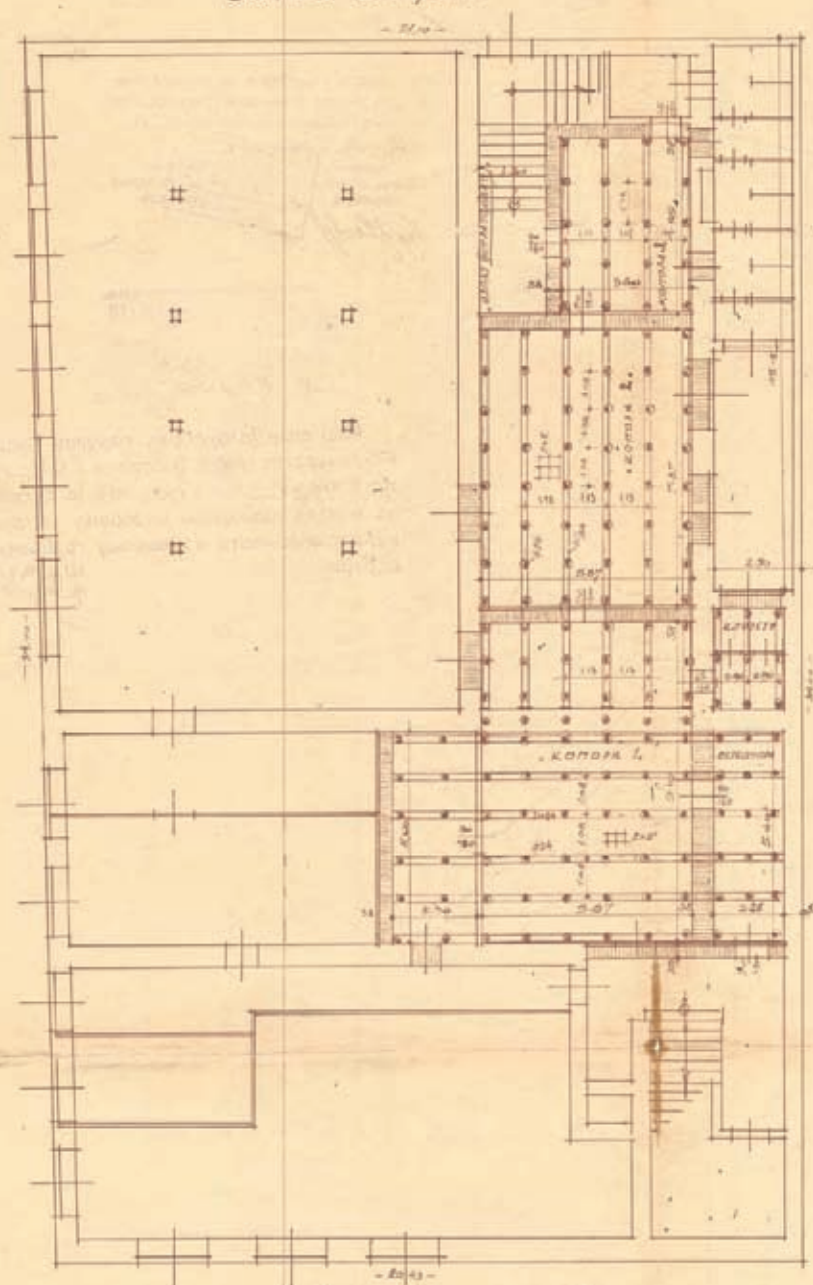
УГАО ·

ПРОЈЕКТАНТ: *Ing. Armand Zrelinskiy*
Profesor, Fakultet građevinstva
SSR Jugoslavije
 Др. бр. 1 од 22-2-1940.

ИДБ, ОДБ, ТД, ф IV - 10 - 1940

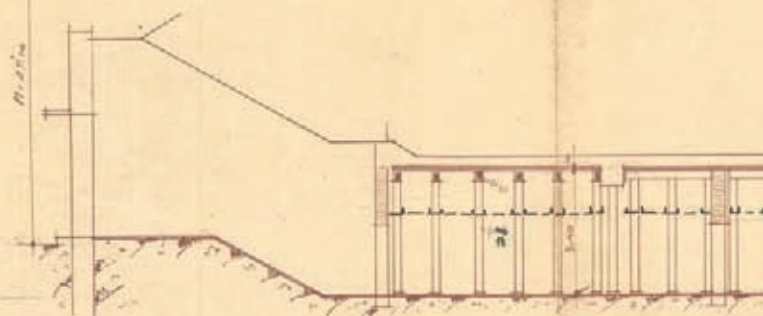

Основа сутерена

Ул. Краља Фердинанда бр 7.

Пресек

Технички опис

Пројектовано склоништа има запремину од 378 m^3 и може примити 126 осова.
 Таваница изнад склоништа као и осталих летовалишта су армиране бетонске плоче, плоче.
 Таваница изнад склоништа појачана се са дуплом облогом уна-
 крај постављених чатовах тавила од $2''$, укупне дебелине 10 cm .
 Ова облога се ослања на греде $24/64$, а ове на стубове $12/12$.
 Поди издани су од опеке у цементном малтеру са две стране
 малтерисани кречним малтером.
 Врата и прозори се херметичким затварачима.

Површина и запремина склоништа

$$\begin{aligned} 7,17 \times 5,17 &= 37,17 \\ 8,10 \times 5,17 &= 41,88 \\ 2,30 \times 5,60 &= 12,88 \end{aligned}$$

$$U = 109,55 \times 3,45 = 378 \text{ m}^3 \quad (126 \times 3 = 378 \text{ m}^3)$$

Пројекат склоништа од напада из ваздуха
 инжењера Ђорђа Лазаревића
 за Дом Удружења југословенских инжењера и архитеката
 у улици Краља Фердинанда бр. 7 (данас Кнеза Милоша), 1940.

Од група зграда могла би се споменути министарства у Немањиној улици, универзитетске зграде у улици Краља Александра, комплекс болница и клиника између улица Милоша Великог и Зринског, Пастерове и булевар Ослобођења, војне зграде у Топчидеру и на Дедињу.”¹⁸⁰

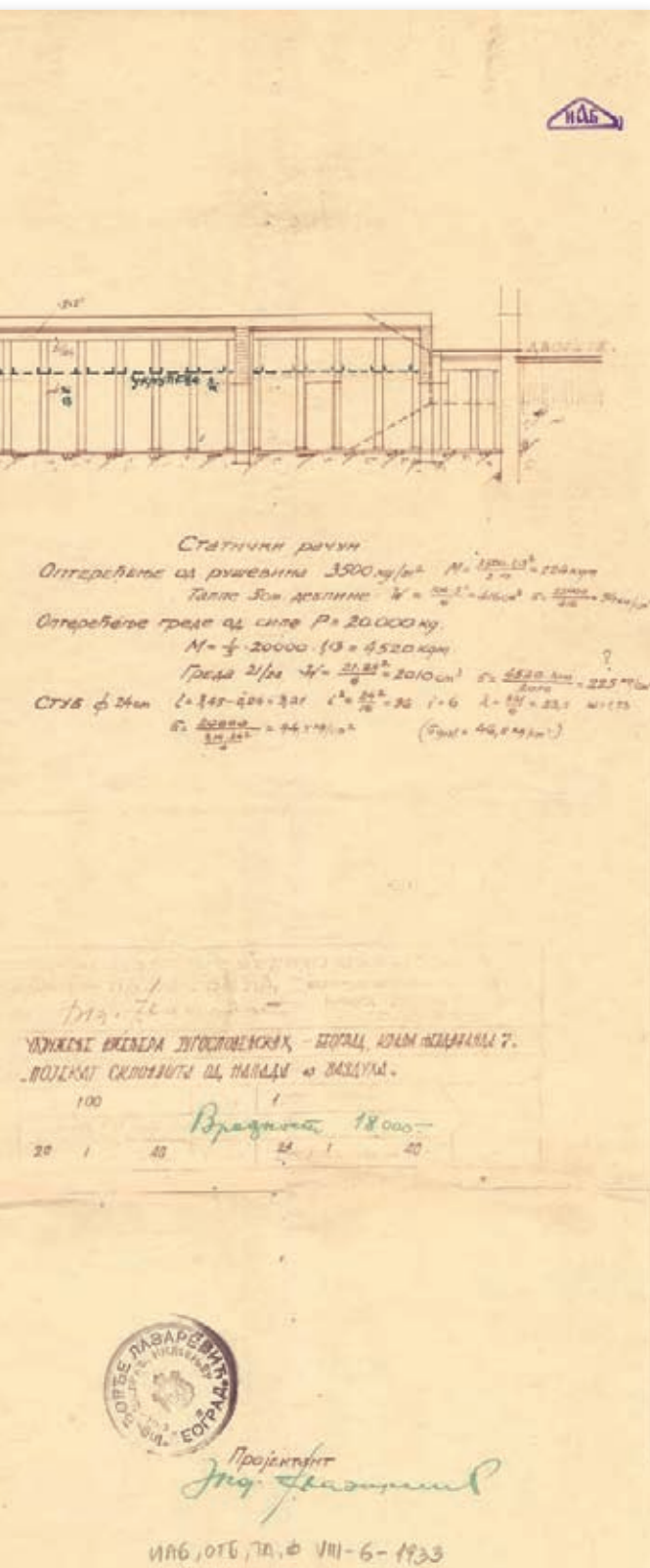
Елаборат *Уређење водених токова код Београда* урадио је инжењер хидротехнике, професор Грађевинског факултета Миладин Пећинар.¹⁸¹

Пролазак олимпијске бакље кроз Београд на путу за Берлин 1936. пробудио је амбиције југословенске престонице да се кандидује за домаћина Олимпијских игара 1948. године. Дух нацистичке Немачке полако се приближавао Београду. На позив председника владе Милана Стојадиновића, у Београд маја 1938. стиже Вернер Марх, градитељ Олимпијског комплекса у Берлину, који је до 1940. урадио предлог изградње спортског комплекса на Калемегдану и комплетне реконструкције тврђаве. Те 1940. године у немачком павиљону на Сајму постављена је изложба „Нова немачка уметност грађења”, која је приказала архитектуру Трећег рајха, визије Алберта Шпера за реконструкцију Берлина и планове за Олимпијски стадион у Београду Вернера Марха.¹⁸² Олимпијски стадион требало је да буде изграђен до лета 1941, али реализација пројекта није ни започела. Овој идеји снажно се супротставио београдски Клуб архитеката и његов председник Бранко Максимовић. Београдски сајам као централно место модерности, привредног и техничког напретка, само неколико година по отварању, током Другог светског рата, постаје логор Сајмиште.

¹⁸⁰ ИАБ, ОГБ, ТД к 481.

¹⁸¹ Исто.

¹⁸² Lj. Blagojević, „Moderna arhitektura Beograda u osvit Drugog svetskog rata: sajam, stadion, logor”, *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek*, 2 том, Realizmi i modernizmi oko hladnog rata, Beograd 2012, 119.

МЕЂУНАРОДНИ КОНКУРС ЗА УРЕЂЕЊЕ БЕОГРАДА ИЗ 1939.

ТОК РАДА НА ПРИПРЕМИ МЕЂУНАРОДНОГ НАТЕЧАЈА ЗА РЕШЕЊЕ САОБРАЋАЈНИХ ПИТАЊА У БЕОГРАДУ.

1. У јулу 1936 год. израђен је у Техничкој Дирекцији /Одељак за регулациони план/ у сарадњи са Грађевинским одбором програм за израду уређајних основа Београда. Пошто је овај програм излазио више пута пред Технички одбор по чијим је инструкцијама допуњен, коначно је одобрен у Градском већу на дан 27-II-1937 год.
2. У мају 1937 Министарство грађевина под Бр.15137 усвојило је Програм за израду уређајних основа града Београда којим је предвиђен Конкурс за регулацију Саве и Дунава, решење железничког чвора, пројекат пристаништа и регулацију празних приобалних земљишта.
3. У септембру 1937 год. послата је Министарству грађевина на преглед Идејна скица са нацртом Уредбе који су израђени по предњем програму и Министарство је том приликом ставило као прву примедбу захтев да се горе поменута питања реше међународним конкурсом /М.Г.Бр.40531 од 20-XI-1937./
4. Техничка дирекција спремила је 21-XII-1937 год. реферат по овоме питању и предлог за образовање мешовите комисије који је Технички одбор усвојио.
5. У вези са предњим предлогом, умољени су Министар саобраћаја и Министар грађевина да одреде своје пуноважне представнике у комисији.
6. Пошто су оба Министра одредили своје представнике и Техничка дирекција је актом Т.Д.Бр.4428 од 8-II-1938 год. предложило да и Општина одреди представнике, Технички одбор је овај предлог усвојио с тим да Техничка дирекција спреми предходни програм.
7. Овај програм је одређена комисија /арх.Миленковић, арх.Генић, арх.Томић и Инж.Коваљевски/ изградила и Технички одбор га усвојио 16-VI-1938 године.
8. Одлуком Претседника Општине Т.Д.Бр.33277 од 9 јула 1938 год. одређени су и представници Општине у мешовитој комисији.
9. Комисија је одржала прву седницу на дан 15 јула 1938 год. када су чланови комисије добили на пручавање спремљени предходни нацрт програма.
10. Друга седница комисије одржана је 8 септембра 1938 год., када су се чланови поделили у три стручне секције: урбанистичку, хидротехничку и железничку.
11. Рад комисије настављен је 23 новембра 1938 године и завршен је 21 марта 1939 године, када је Претседнику општине Г. Влади Илићу предат готов програм.

12. У априлу 1938 године послат је овај програм на мишљење Инжињерском удружењу, Министарству војске и морнарице /Ђенералиштабу/ и Инспекцији Земаљске Одбране.
После више поновљене ургенције од Инспекције Земаљске Одбране добијен је одговор 27- XII-1939 год. а од Ђенералиштаба 8-II-1940 год.
13. Услед насталих изванредних прилика у Европи, Претседник Општине се 7-XI-1939 год. обратио Министру саобраћаја и Министру грађевина за сагласност да се намеравају међународни конкурс претвори у југословенски.
14. Министар саобраћаја одговорио је 25 новембра да пристаје на југословенски конкурс, у колико се истакнута питања базирају на чисто урбанистичким и комуналним проблемима из компетенције Општине.
Али истовремено извештава да је у међувремену Одељење за грађење железница са своје стране студирало ово питање и поднело му предлог који је од 29 октобра 1939 године одобрио.
15. Сагласност Министра грађевина добијена је 9-XII-1939 год. (дописано руком М.Гр.Бр 54128/39)
16. Мешовита комисија састала се 15- XII-1939 год. (дописано руком М.Гр.Бр 5919/39) у циљу да израђени програм прегледа и евентуално преправи га за унутрашњи југословенски конкурс.
17. Рад комисије настављен је и завршен 19 марта 1940 године када је усвојен дефинитиван текст програма и редиговано писмо чланова комисије упућено Господину Председнику Општине.
18. Овај програм је још накнадно допуњен новим подацима из Привредно-финансијске дирекције, из Дирекције трамваја и осветлења и накнадно прикупљеним коригованим подацима о поршинама општинских атара у ширем подручју.
Тако је дефинитиван Програм откуцан, од чланова комисије потписан и предат заједно са писмом за Господина Претседника на дан 15 маја 1940 године.

12-VI-1940
Београд
(дописано руком)

Референт
Арх Дан Томић
(дописано руком)

ИАБ, ОГБ, ТД, К481

СТАЊЕ ЗГРАДЕ ТЕХНИЧКЕ ДИРЕКЦИЈЕ ПОСЛЕ БОМБАРДОВАЊА 1941.

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО

БЕОГРАД

Техничка дирекција 19-IX-1941. год.

у Београду

На терет зајма од 250.000.000.

А нгажовано дин. 3.000.000.-

из веће резервисане суме од 3.500.000.-

(Картон 87)

22- IX-1941. Год.

Београд

Шеф главног књиговодства

Чирјаковић, с.р.

ГОСПОДИНУ ПРЕДСЕДНИКУ ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА,

Приликом бомбардовања изгорео је један део зграде Техничке дирекције из Југовићеве улице а зграда Катастра из Симине улице изгорела је до темеља. Овим су поједини отсеци Техничке дирекције разбацани по другима међусобно доста удаљеним општинским зградама док су неки смештени у сачуваном и оправљеном делу зграде. Како у оправљеном делу зграде Техничка дирекција тако и у осталим зградама нема довољан број просторија за смештај појединих отсека, то је нормално отправљање послова јако отежано.

Да би се ови недостатци и теškoће у раду административне и техничке службе Техничке дирекције отклонили, Архитектонски Отсек израдио је пројекат и модел изграђивања блока између улице Књегиње Љубице, Југовићеве, Нове и Симине, на коме се налази и садашња зграда Техничке дирекције.

Пројекат је изграђен према новој регулацији и захтевима појединих отсека Техничке дирекције и управе водовода. У њој би се могли комотно сместити ови отсеци Техничке дирекције, што ће неоспорно допринети продуктивности, упрошћавању и колаборацији њиховог рада, као и створити велку згуду београђанима, а сама зграда била би украс вароши. Зграда је пројектована тако да сачувани део зграде Техничке дирекције улази у њен састав готово без икаквих већих преправака.

(....)

ИАБ, ОГБ, ТД, К502

У Техничкој дирекцији ОГБ припремали су се за неминовност предстојећег рата. Крајем 1939. године основан је Одељак за склоништа. Исте године донет је *Правилник о заштити од ваздушних напада*, којим је уведена обавеза изградње склоништа у свакој грађевини или у њеној непосредној близини, те да их морају имати све веће нове зграде.

Почетак Другог светског рата довео је до разарања Београда. Према подацима Техничке дирекције Општине града Београда, на основу пописа извршеног маја 1941. године од укупно 19.641 регистроване зграде готово половина је била оштећена или уништена, и то: 714 зграда потпуно уништено, 1.888 зграда тешко оштећено, па је знатан број требало накнадно рушити, док је 6.615 зграда са 22.831 станом било лакше оштећено.¹⁸³

Међу многим зградама страдалим у бомбардовању 1941. године била је и зграда Техничке дирекције, тада на адреси Књегиње Љубице бр. 21. Општина је планирала изградњу монументалног новог здања у које би била инкорпорирана постојећа зграда. Изградња по плановима архитекте Богдана Стојкова није реализована, већ је само до октобра 1943. завршен посао оправке старе зграде. Данас се у тој згради, у Улици кнегиње Љубице бр. 5, налази Завод за заштиту интелектуалне својине.

¹⁸³ ИАБ, ОГБ, ТД, бр. 3388; Објављено у: М. Kreso, *Njemačka okupaciona uprava u Beogradu 1941-1944*, Beograd 1979, 115.

СПИСК

ОДОБРЕНИХ ПЛАНОВА ЗИДАЊА ОД 10. ОКТОБРА ДО 24. ОКТОБРА 1929.

ПРЕЗИМЕ И ИМЕ СОПСТВЕНИКА	Улица и број имања	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ ПРОЈЕКТАНТА	Каква је зграда	Примедба
Благојевић Зорка	угао Захумске и Мраовићеве	Стојановић Мих.		дозифић.
Ћатовић Александар	Качаничка 43	Матејић Никола		препр. и дозиф.
Милошевић Драга	угао Милешевске и Лозничке	Пауновић Влад.	приземна	вешерница
Ивковић Божана	Андрејевачка 14	Стојковић Влајко	приземна	
Ђорђевић Никола	Мајаанска 57	Дубови Јан	са 1 спр. и манс.	
Крстић Војислав	Матошева 4	Петровић Јордан	са 1 спратом	
Гроздановић Недељко	угао Душанове и Скадарске	Дингарац Душан	са 2 спрата	
Николић Голуб	Хајдук Вељков Венац 38	Маклур Хуго		преправке
Ристић Војислав	Копачица 19	Сташевски Вал.		препр. и дозиф.
Бракић Драг.	Милешевска 57	Бракић Драг.		" " "
Јанковић Милан и Љубица	Приштинска 78	Дингарац Душан		преправке
Каролија Душан	Миријевски пут и Нова ул.	Гранић Дујам	приземна	
Протић Мих. Бранислав	угао Далматинске 73 и Љубе Дидића	Мијушковић Момчило		дозифић.
Маса Давида Хајима	угао Страх. Бана 16 и Риге од Фере	Стаменковић Радивоје		дозифић.
Предић Марија	Битољска 29	Несторовић Никола	приземна	дозифић.
Антић Рада	Страх. Бана 4	Живадиновић Б.		дозифић.
Стаменковић Димитрије	Кн. Михајлова 16	Урбан Фрања	приземна	дозифић.
Маса бивше Радикалне странке	Дечанска 20	Швабић Симиша		дозифић.
Сомборски Исидор	Нова (Смедерев.) парц. 64	Билински Влад.	са 1 спратом	
Павлићевић Ружа	Нова ул.	Прапорчетовић Никола	приземна	
Бухвалд Анушка	Кланичка 16	Анђелковић Цветко		надзиф. спрата
Савез Поштанско Телеф. Телеграф. Службеника	Браничевска 7	Јовановић Милутин	са 3 спрата	
Јовановић Јован	Булбурдер. Булевар 143	Урбан Фрања	приземна	
Радовановић Ружица	Штротсмајерова 120	Живановић Тома	приземна	
Караџић Којадин	Душанова 108	Алексић П.		
Великић Љубица	Војвођанска 34	Каповић Ст.		
Радовић Марија	Молерова 92	Радовић	2 спр. и мансарт	
Николај Јаковљев	Дравска 16	Др. Борисављевић М.	приземна	
Милица Милошевић	Браће Рибникара 48	Милошевић Вел.	приземна	
Трипковић Видоје	Петроградска 5	Трипковић В.		дозифић.
Поповић Живко	Космајска 24	Мијушковић М.		подиже гаранту
Лазаревић Јелена	Цара Уроша 63	Мисирлић Ј.		дозифић.
Микић Ида и Сава	Тузланска 38	Ђурић Здравко	са 1 спратом	
Штампарија „Време“	Поенкареова 4-6	Талви Леон		надзифић.
Јовановић К. Дана	Приједорска	Дубови Јан	приземна	
Јеремић Владимир и Јула	Римска 5	Талви Леон	са 1 спратом	
Тринић и Гајин	Облаковска 15	Пауновић Влад.	приземна	
Ивковић Радивоје	Граховска 21	Петровић Ј.	приземна	
Арамбашић Драг.	Војв. Путника 43	Др. Борисављевић М.	приземна	привр. атеље

Из Одсека Контроле Зиданја

Миладин Прљевић, Стамбена зграда Милисави Ђировића, Милоша Великог бр. 66, 1932.

КАТАЛОШКИ ПОПИС И ЛИТЕРАТУРА

КАТАЛОШКИ ПОПИС

ПАНО I ТЕХНИЧКА ДИРЕКЦИЈА

- I 1. Зграда Техничке дирекције, главна фасада из Улице кнегиње Љубице, цртеж из 1930, урађен за потребе легализације постојеће зграде. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXIII-7-30
- I 2. Зграда Техничке дирекције снимљена из Улице кнегиње Љубице. МГБ Ур – 9317
- I 3. Панорама Београда из тридесетих година прошлог века. МГБ Ур – 13663
- I 4. Распоред послова техничког особља у Архитектонском одсеку, 1934. ИАБ, ОГБ, ТД, К483
- I 5. Статистика новоподигнутих зграда у Београду 1919–1936. ИАБ, ОГБ, ТД, ф I-1-1937
- I 6. Извештај Данице Томић о законима и уредбама примењиваним при подизању нових зграда у Београду из 1931. ИАБ, ОГБ, ТД, ф I-4-1931
- I 7-8. Зграда Техничке дирекције, 1928. Колекција Милоша Јуришића

ПАНО II ПЛАН БЕОГРАДА ИЗ 1932. ГОДИНЕ

- II 1. План Београда (Н. Кусаковић) са прегледом радова Архитектонског одсека по кредитима и деловима вароши из 1932. ИАБ, ОГБ, ТД, К483

ПАНО III ТЕХНИЧКА ДИРЕКЦИЈА

- III 1. Бројно стање стручног особља Архитектонског одсека Техничке дирекције за период од 1927. до 1934. године, 25. фебруар 1935. ИАБ, ОГБ, ТД, К483
- III 2. Спискови особља Реферата за грађевински одбор и контролу зидања и Архитектонског одсека Општине града Београда (ОГБ) из 1931. ИАБ, ОГБ, К156
- III 3. Преглед одобрених зграда у Београду 1931. ИАБ, ОГБ, ТД, ф I-4-1931
- III 4. Табеларни преглед зграда подигнутих у 1932. години у Београду, 1. јануар 1933. ИАБ, ОГБ, ТД, К483
- III 5. Теразијска тераса. ИАБ, 2156, К8-6-144
- III 6. Радови на изградњи Теразијске терасе, 1930. ИАБ, 2156, К8-6-87

- III 7. Изградња Техничког факултета. ИАБ, 2156, К8-6-38
- III 8. Стари и нови Београд, угао Скадарске и Зетске улице. ИАБ, 2156, К8-6-142
- III 9. Изградња трга пред железничком станицом. ИАБ, 2156, К8-6-119
- III 10. Рушење старих зграда због регулације, кућа на углу Поп Лукине и Црногорске улице. ИАБ, 2156, К8-6-115
- III 11. Зидање Занатског дома. ИАБ, 2156, К8-6-104

ПАНО IV ЗАПОСЛЕНИ У ТЕХНИЧКОЈ ДИРЕКЦИЈИ

- IV 1. Одлука о постављењу Светозара Генића за шефа Архитектонског одсека Техничке дирекције, 3. јул 1930. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 41
- IV 2. Пројекат сопствене зграде архитекте Техничке дирекције Светозара Генића у Дринчићевој бр. 13. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XVI-29-1923
- IV 3. Даница Томић, фотографија из службеничког досијеа, 1931. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 282/5
- IV 4. План архитекте Данице Томић за сопствену кућу у Професорској колонији из 1926. године. ИАБ, ОГБ, ТД, ф X-9-1926
- IV 5. Рајко Татић, фотографија из службеничког досијеа, 1928. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 279/23
- IV 6. Миливоје Тричковић, фотографија из службеничког досијеа, 1933. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 287/19
- IV 7. Бранко Максимовић, фотографија из службеничког досијеа, 1926. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 175/36
- IV 8. Налог за претрес стана и хапшење Бранка Максимовића, издат од Специјалне полиције 6. 11. 1941. ИАБ, УГБ, СП IV-42/13 К273/8
- IV 9. Извештај Штаба српске добровољачке команде о Бранку Максимовићу, упућен Одељењу специјалне полиције, за кога сматрају да је скривени комуниста. ИАБ, УГБ, СП IV-42/13 К273/8
- IV 10. Драгомир Поповић, фотографија из службеничког досијеа, 1932. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 315/54
- IV 11. Препис дипломе Техничког факултета Универзитета у Београду на име Драгомира Поповића, 16. октобар 1926. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 192/21

- IV 12. Лични документ на име Драгомира Поповића, издат од Београдске општине за боравак на специјализацији у Паризу, језик француски, 24. септембар 1929. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 192/21
- IV 13. Уверење на име Драгомира Поповића да је радио у архитектонском бироу Армана Алтмана у Паризу, 18. јул 1930. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 192/21
- IV 14. Уверење о завршеним студијама урбанизма на Сорбони на име Драгомира Поповића, 11. јул 1930, језик француски. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 192/21
- IV 15. Игњат Поповић, фотографија из публикације Владимира Дуловића и Милана Миловановића *Архитектура за комисије*, Београд 2017.
- IV 16. Андреја Катеринић, фотографија из службеничког досијеа, 1948, 1 лист. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 122/36

ПАНО V ЗАПОСЛЕНИ У ТЕХНИЧКОЈ ДИРЕКЦИЈИ – ЋОРЂЕ КОВАЉЕВСКИ (1888–1957)

- V 1. Дом Њ. В. Краља Александра I за студенте Београдског универзитета у Парку Ћирила и Методија у Београду, пројекат Ћорђа Коваљевског: изглед из улица Краља Александра, Ратарске, из парка и ситуациони план. ИАБ, ОГБ, ТД, ф V-54-1926
- V 2. Цртеж Ћорђа Коваљевског. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXVIII-29-1935
- V 3. Ћорђе Коваљевски, шеф Одсека за израду генералног плана Београда, 1933, решење о личном дохотку. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 314/94
- V 4. Техничка дирекција извештава Градско поглаварство да је инжењер Коваљевски напустио Београд, 20. септембар 1944. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 314/94

ПАНО VI ЗАПОСЛЕНИ У ТЕХНИЧКОЈ ДИРЕКЦИЈИ – ЈАН ДУБОВИ (1892–1969)

- VI 1. Молба са биографијом Јана Дубовог за место хонорарног архитекте у Одељењу за уређивање града и предграђа од 12. октобра 1926. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 52/25

- VI 2. Картон житеља за Јана Дубовог. ИАБ, УГБ, Централна пријавница – картотека грађана пријављених у Београду
- VI 3. Вила Драгољуба Гошића, пројекат Јана Дубовог. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XIV-4-1927
- VI 4. Нереализовани пројекат Јана Дубовог за привремени Друштвени објекат на Теразијској тераси са јавном читаоницом, новинарским клубом и градским музејом, 1928. ИАБ, ОГБ, ТД, K1153
- VI 5. Указ о одликовању Јана Дубовог Орденом Југословенске круне, 1936. *Службени војни лист*, 14. 12. 1936, 2568
- VI 6-7. Изградња Опсерваторије на Звездари. Колекција Милоша Јуришића
- VI 8. Пројекат Астрономске опсерваторије Универзитета на Звездари, архитекта Јан Дубови. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XLI-2-1931: Главни улаз; Административна зграда, главни изглед; Административна зграда, основа приземља; Мали рефрактор; Стан астронома; Велики рефрактор
- VI 9. „Београд добија овог лета опсерваторију”, *Време*, 3. април 1930, 4.

ПАНО VII КОТЕЖ НЕИМАР

- VII 1. Котеж Неимар. ИАБ-ЗФ-А-2-29
- VII 2. Ситуациони, регулациони и парцелациони план Котеж Неимара, аутори Емил Хопе и Ото Шентал, 1921. ИАБ, ОГБ, K271
- VII 3. Перспективни приказ Котеж Неимара, аутори Емил Хопе и Ото Шентал, 1921. ИАБ, ОГБ, K271
- VII 4. Услови за продају плацева и зидање вила у Котеж Неимару са бланко уговором о куповини и продаји, 1921. ИАБ, ОГБ, K271
- VII 5. Ситуациони план Котеж Неимара са означеним бројевима улица, блокова и парцела, 1922. ИАБ, ОГБ, K271
- VII 6. Писмо архитекте Милутина Борисављевића Техничкој дирекцији у коме се жали на друштво „Неимар” које није уклонило грађевински материјал испред његове куће, са фотографијама, 20. фебруар 1933. ИАБ, ОГБ, K271
- VII 7. Пројекат за нову вилу Милутина Борисављевића на углу Краља Звонимира и Корнелија Станковића, 1932. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXII-11-1932

- VII 8. План за надзиђивање виле Милутина Борисављевића након промене власника, познате као вила Флашар, 1936. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXII-11-1932

ПАНО VIII ПРОФЕСОРСКА КОЛОНИЈА

- VIII 1. Професорска колонија. ИАБ-ЗФ-А-2-31
 VIII 2. Иван Белић, Пројекат за нову зграду гђе Анђелије Предић у Професорској колонији, у улици Новој бр. 32, у продужетку Гундулићеве улице. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XII-14-1925
 VIII 3. Милан Злоковић, Вила Прендић, Османа Ђикића бр. 20. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XX-8-1932

ПАНО IX ЧИНОВНИЧКА КОЛОНИЈА

- IX 1. План Задруге државних и самоуправних службеника за подизање станова у „Насељу Вождовац“, Ђорђе Ковалеvски, 1929. ИАБ, ОГБ, ТД 18389/1930, K478
 IX 2. Меморандум предузећа за израду чиновничког насеља на Вождовцу, Хуго А. Кун и Комп. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXVI-30-1931
 IX 3. Молба Задруге државних и самоуправних службеника за подизање станова, упућена Грађевинском одбору за подизање кућа у Чиновничкој колонији, према поднетим нацртима. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XX-1-1929
 IX 4. Извод из предмера и предрачуна типова зграда за Чиновничко насеље на Вождовцу – пројектанти Михаило Радовановић и Милан Злоковић. ИАБ, ОГБ, ТД 18389/1930, K478
 IX 5. Михаило Радовановић и Милан Злоковић, План кућа за Чиновничко насеље тип 2–6. ИАБ, ОГБ, ТД 18389/1930, K478
 IX 6. Валериј Сташевски, План виле Живојина Белопаvлића у Чиновничкој колонији, у Улици Јове Илића. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXIII-12-1931
 IX 7. Фото-албум *Градња Авалског пута*, 1939–1941, поклон ИАБ гђе Љиљане Бајић, ћерке инжењера Драгутина Шићанског
 IX 8. Уговори које је Задруга државних и самоуправних службеника за подизање станова у Београду закључила са: 1) Општином београдском; 2) Предузећем архитекте Хуга А. Куна и Компаније – Београд; 3) Техничким

бироом архитеката Сташевског и Баумгартена – Београд, Београд 1931. ИАБ, Б II-156

ПАНО X ШКОЛЕ И УСТАНОВЕ ЗА ЗАШТИТУ ДЕЦЕ

- X 1. Десанка Манојловић, Основна школа „Краљица Марија” на Вождовцу, изглед из Шумадијске улице. ИАБ, ОГБ, ТД, ф X-42-1933
 X 2. Рајко Татић, Дечје прихватилиште у Звечанској улици, главна фасада. ИАБ, ОГБ, ТД, ф III-53-1933
 X 3. Списак обданишта и дечјих домова у Београду са годином изградње. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XII-110-1930
 X 4. Ђорђе Ковалеvски, Дечје обданиште бр. 3. ИАБ, ОГБ, ТД, ф X-3-1930

ПАНО XI ОПШТИНСКЕ УСТАНОВЕ СОЦИЈАЛНЕ И ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ

- XI 1. Бранислав Којић, Хируршко одељење Опште државне болнице. ИАБ-ЗФ-А-2-77
 XI 2. Игњат Поповић, Градска болница у Београду, 1933. Публикација *Привредни летопис задужбине Николе Спасића*, књ. I, 1936, 130.
 XI 3. Ђорђе Лукић, Општинско купатило на Сави. ИАБ, 1165, А II 14
 XI 4. Јан Дубови, Женско радничко склониште у Кнез Милетиној улици, око 1935. ИАБ-ЗФ-А-4-0019
 XI 5. Јан Дубови, Зграда Јавне берзе рада и Радничког склоништа у Штросмајеровој (Савској) улици, око 1935. ИАБ-ЗФ-А-4-21
 XI 6. Кухиња за незапослене раднике, 1932. ИАБ, 2156, K8-6-75

ПАНО XII РАДНИЧКИ СТАНОВИ I

- XII 1. Бранко Максимовић, Нови општински станови у Хумској улици, главна фасада и пресек кроз степениште. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXIII-7-1930
 XII 2. Фабрика вунених тканина „Коста Илић и синови”, ситуациони план. ИАБ, ОГБ, ТД, ф V-9-1939
 XII 3. Никола Ђ. Матејић, Пројекат за зидање радничких станова на имању Живка Димитријевића у Вишњичкој улици, 1940. ИАБ, ОГБ, ТД, K1153
 XII 4. Раднички станови. ИАБ, 2156, K8-6-28
 XII 5. „Станови” у Ломиној улици. ИАБ, 2156, K8-6-57
 XII 6. Раднички станови у Скадарској бр. 2. ИАБ, 2156, K8-6-51

ПАНО XIII РАДНИЧКИ СТАНОВИ 2

- XIII 1. Добротворка Персида Миленковић тражи од Општине града Београда земљиште на ком би сазидала станове за београдску сиротињу о свом трошку. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXXIII-24-1939
- XIII 2. Милан Секулић, План за нову зграду задужбине госпође Персиде Миленковић – раднички станови у Табановачкој улици. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXXIII-24-1939
- XIII 3. Технички опис радничких станова у Табановачкој улици. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXXIII-24-1939
- XIII 4. Селидба 1929. године. ИАБ, 2156, К8-6-74
- XIII 5. Избачене ствари оних који нису имали средстава да плате кирију, 1929. ИАБ, 2156, К8-6-54

ПАНО XIV ЈАТАГАН И ПИШТОЉ МАЛА

- XIV 1. Попис поводом бесправно изграђених објеката у Пиштољ мали из 1934. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXVIII-23-1934
- XIV 2. Ситуациони план Јатаган мале. ИАБ, ОГБ, ТД К481
- XIV 3. Јатаган мала. ИАБ, 2156, К8-121
- XIV 4. Јатаган мала. ИАБ-3Ф-А-1-104
- XIV 5. Јатаган мала. ИАБ-3Ф-А-1-103
- XIV 6. Пиштољ мала 1928. ИАБ, 2156, К8-6-68

ПАНО XV ИНДУСТРИЈСКИ ОБЈЕКТИ

- XV 1. Кланица и сточни трг. ИАБ-3Ф-А-4-66
- XV 2. Фабрика Владе Илића. ИАБ-3Ф-А-4-22
- XV 3. Циглана „Пионир” (1932), која ће бити претворена у пећ за сагоревање ђубрива. ИАБ, 2156, К8-6-106
- XV 4. Поглед на Дунав, индустрија, у даљини се види електрична централа „Снага и светлост”. ИАБ, 2156, К8-6-109
- XV 5. Електрична централа „Снага и светлост”. ИАБ-3Ф-А-1-131

ПАНО XVI ЗГРАДЕ ВАТРОГАСНЕ КОМАНДЕ (ПОЖАРНЕ ЦЕНТРАЛЕ) И ПОЖАРНЕ ЧЕТЕ

- XVI 1. Добривоје Петровић, Зграда пожарне команде Ташмајдан. ИАБ-3Ф-А-2-35
- XVI 2. Добривоје Петровић, Зграда ватрогасне чете у улици Краља Александра. ИАБ-3Ф-А-4-24

ПАНО XVII ПИЈАЦЕ

- XVII 1. Перспективни изглед Бајлонове пијаце, 1940. ИАБ, ОГБ, ТД, К1153
- XVII 2. Пијаца Зелени венац. ИАБ-3Ф-А-2-32
- XVII 3. Јованова пијаца, у Господар Јовановој улици. ИАБ-3Ф-А-2-24
- XVII 4. Атмосфера са једне од београдских пијаца, 1930. ИАБ, 2156, К8-6-1

ПАНО XVIII САЈАМ

- XVIII 1. Ситуациони план Београдског сајма. ЛЗ НС К1/II, 23
- XVIII 2–4. Фотографије из албума *Грађење београдског сајма 1936–1937*. ИАБ, ЛЗ НС
- XVIII 5–6. Перспективни изглед Сајма и Спасићевог павиљона. Публикација *Привредни летопис задужбине Николе Спасића*, књ. II, 1937, 21. и 25.

ПАНО XIX МОДЕРНИСТИЧКА ЦЕЛИНА ЗЕМУНА

- XIX 1. Ђорђе Коваљевски, Скица регулације водоплавног терена у Земуну, 1931. ИАБ, Градско поглаварство у Земуну, инв. бр. 636
- XIX 2. Ђорђе Коваљевски, Трг испред железничке станице Земун, 1933. ИАБ, Градско поглаварство у Земуну, инв. бр. 669
- XIX 3. Светомир Лазић, Кућа Михајла Градојевића, Тиршова бр. 14, Земун, 1935. ИАБ, 1121, К22, 6.64
- XIX 4. Преглед градње у Земуну 1919–1939. ИАБ, ОГБ, ТД, ф IV-26-1939
- XIX 5. Модернистичка целина Земуна. Фотографија Завода за заштиту споменика културе града Београда

ПАНО XX ПРИВАТНА АРХИТЕКТОНСКА ПРАКСА

- XX 1. Списак овлашћених цивилних инжењера и архитеката у Београду који су закључно са 13. априлом 1925. положили заклетву на дужност. ИАБ, УГБ, 2825, 668, 1925
- XX 2. Седница бироа „Лабор”, 50 година рада инжењера Милоша Савчића 1889–1939. ИАБ, Б IV – 3508
- XX 3. Визиткарта архитекте Светомира Лазића. ИАБ, 1121, 3, 5.
- XX 4. Изградња *Атељеа за унутрашњу архитектуру* Светомира Лазића. ИАБ, 1121, К8, 6.37

- XX 5. Извештај Кредит информатика о имовинском стању архитекте Милутина Борисављевића, ради одобрења траженог кредита. ИАБ, 2474, 5001
- XX 6. Заклетва на дужност архитекте Веселина Трипковића. ИАБ, УГБ, 1927, 2838-1919
- XX 7. Овлашћење Београдске инжењерске коморе за обављање приватне инжењерске праксе на име архитекте Ника Петровића. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXIV-34-1931
- XX 8. Миладин Прљевић, Студија основе спрата за збирку „Београдске стамбене зграде 1920–1940”. ИАБ, 2005, К1

ПАНО ХХІ КУЋЕ АРХИТЕКАТА

- XXI 1. План за нову зграду Бранка Таназевића у Котеж Неимару. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XII-42-1924
- XXI 2. План за нову зграду Милана Злоковића у Котеж Неимару. ИАБ, ОГБ, ТД, ф VI-31-1927
- XXI 3. Пројекат нове зграде Драгише Брашована на углу Војводе Протића и Милешевске, фасада из Милешевске улице. ИАБ, ОГБ, ТД, ф X-6-1931
- XXI 4. Кућа архитекте Богдана Несторовића у Улици Милоша Великог бр. 69. ИАБ, ОГБ, ТД, ф V-30-1933
- XXI 5. План за вилу Александра Дерока на Топчидерском брду. ИАБ, ОГБ, ТД, ф II-7-1936
- XXI 6. Кућа архитекте Десанке Манојловић у Јанка Вукотића бр. 8 (данас Симићева). ИАБ, ОГБ, ТД, ф IV-13-1935

ПАНО ХХІІ ЗОНЕ ИЗГРАДЊЕ ПО ВИСИНИ ОБЈЕКАТА

- XXII 1. Зоне изградње по висини објеката према Генералном урбанистичком плану Београда из 1923. ИАБ, ОГБ, ТД, К490
- XXII 2. Панорама Београда. МГБ Ур – 12604

ПАНО ХХІІІ СТАМБЕНО-ПОСЛОВНЕ ЗГРАДЕ 1

- XXIII 1. Кућа Милоша Савчића, угао Поп Лукине и Топличиног венца 14, план за надзиђивање зграде, изглед из Топличиног венца, Поп Лукине и угао, архитекта Данило Владисављевић. ИАБ, ОГБ, ТД, ф IV-8-1922
- XXIII 2. Јарослав Прхал, Прашка кредитна банка. ИАБ-3Ф-А-2-6

- XXIII 3. Зграда представништва Првог дунавског паробродског друштва у Београду: изглед из улица Капетан-Мишине, са угла и из Господар Јевремове, архитекта Александар Поп. ИАБ, ОГБ, ТД, ф X-14-1924
- XXIII 4. Милан Секулић, Зграда „старе” Политике. ИАБ, 2156, К8-6-182
- XXIII 5. Зграда друштва за осигурање „Унион”, изглед из улица Кнез Михаилове и Кнегиње Љубице, пројекат потписала Персида Тричковић Змајић. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XIX-186-1937
- XXIII 6. Зграда М. Белобрка и А. Барте у Улици Проте Матеје бр. 33, архитекта Момчило Белобрк. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XIV-4-1939
- XXIII 7. Бранислав Којић, Стамбена зграда др Д. Ђурића, Призренска бр. 7. ИАБ, ОГБ, ТД, ф I-98-1933

ПАНО ХХІV СТАМБЕНО-ПОСЛОВНЕ ЗГРАДЕ 2

- XXIV 1. Александар Ђорђевић, Београдска берза, угао Узун Миркове и Краљевог (данас Студентског) трга, главна фасада. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXXV-10-1932
- XXIV 2. Јован Бјеловић, Зграда Централног пензионог фонда Удружења глумаца Краљевине Југославије, Улица кнегиње Зорке бр. 8, план и технички опис. ИАБ, ОГБ, ТД, ф IV-18-1936
- XXIV 3. Пројектантски тим Миша Манојловић и Исак Азриел, Дом Удружења југословенских инжењера и архитеката у Улици краља Фердинанда бр. 7 (данас Кнеза Милоша), изглед главног прочеља и бочне фасаде. ИАБ, ОГБ, ТД, ф VIII-6-1933
- XXIV 4. Ернест Вајсман, Новинарски дом, Франкопанова бр. 28 (данас Ресавска), фасада и основа завршног спрата са терасом. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXV-8-1932
- XXIV 5. Миладин Прљевић, Стамбена зграда Милисава Ћировића, Милоша Великог бр. 66 (данас Кнеза Милоша), награђена као најлепша фасада Београда, 1932. ИАБ, 2005, К1, 6

ПАНО ХХV ХОТЕЛИ

- XXV 1. Александар Јанковић и Андреј Папков, нови Хотел „Балкан”, 1936. ИАБ, 3Ф-А-3-27
- XXV 2. Списак хотела, пансиона и коначишта у Београду. *Општинске новине*, 20. јануар 1940, година 58, број 1–3, 13.

- XXV 3. Позиција Хотела „Мажестик”, скица Ђорђа Коваљевског. ИАБ, ОГБ, ТД ф II-26-1936
- XXV 4. Милан Минић, Хотел „Мажестик”, основа приземља. ИАБ, ОГБ, ТД ф II-26-1936
- XXV 5. Иван Савковић, Хотел „Асторија”, фасада. ИАБ, ОГБ, ТД ф XVII-2-1937
- XXV 6. Ђура Борошић, Хотел „Праг”, фасада. ИАБ, ОГБ, ТД ф XIV-30-1929
- XXV 7. Реклама за Хотел „Праг”. Б, П 11/I 1930
- XXV 8. Реклама за Хотел „Унион” архитекте Данила Владисављевића. Б, П II-1
- XXV 9. Милутин Јовановић, Гранд хотел „Београд”, перспективни изглед. ИАБ, ОГБ, ТД ф II-9-1936

ПАНО XXVI ВИЛЕ

- XXVI 1. Вила Лазића и Митровића на Сењаку, архитекте Петар и Бранко Крстић. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XIV-34-1929
- XXVI 2. Вила „Вукосава” проф. Душана Томића у Румунској бр. 16 (данас Ужичка бр. 8), пројекат Петра и Бранка Крстића. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXVI-22-1930
- XXVI 3–6. Зграда Карла Хусњика, директора Прашке банке, Улица Војводе Богдана бр. 3; пројекат виле архитекта Милутин Борисављевић, гараже Јарослав Прхал за фирму Матије Блеха, оградe имања Јан Дубови. ИАБ, ОГБ, ТД, ф XXVIII-41-1932
- XXVI 7–8. Изградња виле Олге Мос на Дедињу, Улица Толстојева бр. 6, по пројекту архитекте Светомира Лазића, око 1938. ИАБ, 1121, К8

ПАНО XXVII ВИЛА БРАЋЕ НОВОСЕЛ

- XXVII 1. Душан Бабић, Вила браће Новосел у Улици Динка Рањине бр. 9 (данас др Милутина Ивковића). ИАБ, ОГБ, ТД, ф XVI-22-1923
- XXVII 2. Душан Бабић, службенички досије са фотографијом, 1937. ИАБ, ОГБ, персонална досијеа 151/15/9

ПАНО XXVIII УОЧИ РАТА 1

- XXVIII 1. Теразије са Палатом „Албанија” архитекте Миладина Прљевића, у изградњи, око 1939. ИАБ-3Ф-А-1-15

- XXVIII 2. *Албум изградње БИГЗ-а* (Државне штампарије) архитекте Драгише Брашована. ИАБ, 1165, Ал 005
- XXVIII 3. Дом Удружења југословенских инжењера и архитеката у Улици краља Фердинанда бр. 7 (данас Кнеза Милоша); пројекат склоништа од напада из ваздуха инжењера Ђорђа Лазаревића (1940). ИАБ, ОГБ, ТД, ф VIII-6-1933
- XXVIII 4. Изглед пословне зграде Југоауто „Фијат” на углу Булевара ослобођења и Рудничке улице, пројекат Милана Злоковића. ИАБ, ОГБ, ТД, ф IV-10-1940
- XXVIII 5. М. Мар, „Београдска општина подиже модерну палату за Техничку дирекцију”, *Ново Време*, 25. фебруар 1942. ИАБ, ОГБ, ТД, К502

ПАНО XXIX УОЧИ РАТА 2

- XXIX 1–2. Миладин Пећинар, елаборат *Уређење водених токова код Београда*. ИАБ, ОГБ, ТД, К481

ЛИТЕРАТУРА

ВИТРИНЕ

Статут Општине Града Београда, Београд 1929. ИАБ, Б II-152

Годишњи извештај о раду Удружења југословенских инжењера и архитектата секције Београд у 1939. години, Београд 1940. ИАБ, Б II-211

Грађевински закон од 7. јуна 1931 – III год., Београд 1931. ИАБ, Б II-7112

Уговори које је Задруга државних и самоуправних службеника за подизање станова у Београду закључила са:

- 1) Општином београдском
- 2) Предузећем архитекте Хуга А. Куна и компаније – Београд
- 3) Техничким бироом архитектата Сташевског и Баумгартена – Београд, Београд 1931. ИАБ, Б II-156

Регистар запослених у Техничкој дирекцији. ИАБ, ОГБ, књ. 403

Београдске општинске новине бр. 12, 1932.

Програм стечаја за израду Генералног плана о уређењу и проширењу Београда, Општина града Београда, 1921. ИАБ, ОГБ, ТД, К481

Извештај о Генералном плану за град Београд, који је израдила комисија састављена решењем Одбора и Суда Општине београдске од 29. маја 1922. године, 1923. ИАБ, ОГБ, ТД, К481

Извештај о извршеним радовима Архитектонског одсека Техничке дирекције ОГБ у 1932. години. ИАБ, ОГБ, ТД, К483

Извештај о раду Одељка за грађевински одбор и контролу зидања од 1. јануара 1934. ИАБ, ОГБ, ТД, К483

50 година рада инжењера Милоша Савчића 1889–1939, Београд 1939.

Анђић, Јово. „Чиновничка колонија од настајања до нестајања”, ГГБ књ. LII, Београд 2005.

Архитектура и визуелне уметности у југословенском контексту: 1918–1941, Институт за историју уметности Филозофског факултета у Београду, 2021.

Банковић, Ангелина; **Вуксановић-Мацура**, Злата. *Стварање модерног Београда од 1815. до 1964. из Збирке Музеја града Београда*, Београд 2019.

Београдске пијаце, „Видовдан 1934”, БОН бр. 1–3, Београд 1934.

Blagojević, Ljiljana. „Moderna arhitektura Beograda u osvit Drugog svetskog rata: sajam, stadion, logor”, *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek*, 2 tom, *Realizmi i modernizmi oko hladnog rata*, Beograd 2012.

Blagojević, Ljiljana. *Moderna kuća u Beogradu (1920–1941)*, Beograd 2000.

Благојевић Ротер, Мирјана; Ђукановић, Љиљана. „Модернизација стамбене изградње прве половине 20. века у Београду – трансформација просторног концепта, конструкције и материјализације вишеспратних вишепородичних зграда”, *Архитектура и урбанизам* бр. 51, Београд 2020.

Bogunović, Slobodan Giša, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, II, Beograd 2005.

Бојанић, Бојан. „Да ли је нарушен концепт Вртног града – урбанизам и архитектура у Професорској колонији”, *Архитектура и урбанизам* бр. 36, Београд 2012.

Вејиновић, Славко. „Персида Миленковић велика српска задужбинарка”, *Даница*, 2011, Београд 2010.

Видаковић, Слободан Ж. „Један судбоносан проблем: резултат анкете о радничким становима”, БОН 7-8, Београд 1933.

Видаковић, Слободан Ж. *Наши социјални проблеми*, издавачка књижница Геца Кон, Београд 1932.

Видаковић, Слободан Ж. „Предлози за решења питања изградње малих станова у Београду и рушење Јатаган мале”, БОН 9, Београд 1935.

Видаковић, Слободан Ж. *Стамбена беда као узрок друштвене дегенерације*, Београд 1935.

Вуксановић Мацура, Злата. „Јатаган-мала – настанак, развој и нестанак једног од најпознатијих београдских сиротињских насеља”, *ГГБ* књ. LVII, Београд 2010.

Вуксановић Мацура, Злата. „Пиштољ-мала: најзаосталије нехигијенско насеље међуратног Београда”, *ГГБ* књ. LIX, 2012.

Вуксановић Мацура, Злата. „План Емила Хопеа и Ота Шентала за Котеж Неимар”, *Наслеђе* XIII, 2012.

Вуксановић Мацура, Злата. „Рентијерски станови за сиромашне Београђане, 1919–1941”, *Зборник Музеја примењене уметности* 8, Београд 2012.

Вуксановић Мацура, Злата. „Социјални станови Београда у првој половини 20. века”, *Наслеђе* XII, Београд 2011.

Вуксановић Мацура, Злата. „Стамбена архитектура Ђорђа Павловића Коваљевског у Београду”, *Архитектура и урбанизам* бр. 43, Београд 2016.

Vuksanović-Macura, Zlata. *Život na ivici stanovanje sirotinje u Beogradu 1919–1941*, Beograd 2012.

Gašić, Ranka. „Problemi teritorijalnog širenja Beograda između dva svetska rata”, *Istorija 20. veka*, 3/2010, Beograd 2010.

Годишњи извештај о раду Удружења југословенских инжењера и архитеката секције Београд у 1939. години, Београд 1940.

Gašić, Ranka. „Urbanizacija međuratnog Beograda. Primer naselja 'Kotež Neimar'”, *Istorija 20. veka*, 2/2009, Beograd 2009.

Главинић, Добрила. „Прва Српкиња инжењер била је г-ђа Јелисавета Начић”, *Време*, 26. мај 1940.

Грујић Јанакова, Маре. „Београдски опус архитекте Стевана Тоболара (1888–1943)”, *Наслеђе* бр. 7, Београд 2006.

Група аутора, *Педесет година Историјског архива Београда*, Београд 1995.

Група аутора, *75 година Историјског архива Београда*, Београд 2020.

Дабижић, Александра М. „Модернистичка целина Земун”, *Наслеђе* бр. 8, Београд 2007.

Димић, Мирослава. Професорска колонија – изградња и њени оснивачи, *ГГБ* књ. XLV–XLVI, 1998–1999.

Дрљевић, Марија. „О архитектури зграде Представништва Првог дунавског паробродског друштва у Београду”, *Архитектура и урбанизам* 20–21, Београд 2007.

Ђурђевић, Марина. „Прилог проучавању делатности архитекте Валерија Владимировича Сташевског у Београду”, *ГГБ* XLV–XLVI, Beograd, 1998–1999.

Ђурђевић, Марина. „Урбанистичко-архитектонска делатност Ђорђа Павловића Коваљевског у Србији”, *Годишњак града Београда (ГГБ)* књ. XLIX–L, Београд 2002–2003.

Ђурић Замоло, Дивна. „Грађа за проучавање дела жена архитеката са Београдског универзитета, генерације 1896–1940. године”, *ПИНУС Записи* 5, Београд 1996.

Ђурић Замоло, Дивна; Недић Светлана. „Стамбени делови Београда и њихови називи до 1941. године”, *ГГБ* XL/XLI, Београд 1993/1994.

Đurić, Milan, **Antešević**, Nebojša. „Arhitektonska profesija u Kraljevini SHS/Jugoslaviji: zakonodavni okvir i objektivna praksa”, *Međunarodna naučna konferencija Arhitektonske ustanove i udruženja, umetničke grupe i časopisi u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (1918–1941)*, Institut za istoriju umetnosti Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2019.

Ђуровић, Ђура. „Помагање социјално слабих грађана у 1933 години”, *БОН* 1–3, јун 1934.

Игњатовић, Александар. „Дом удружења југословенских инжењера и архитеката у Београду”, *Наслеђе* бр. VII, Београд 2006.

Историја Београда 3, САНУ, уредник Васа Чубриловић, Београд 1974.

Кадиевић, Александар. *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средица XIX – средица XX века)*, Београд 1997.

Кадиевић, Александар; **Марковић**, Срђан. *Милан Минић архитект и сликар*, Пријеполје 2003.

Кадиевић, Александар. „Палата Милоша Савчића (1924–1926) – нетипична београдска угаона зграда”, *Наслеђе* бр. 17, Београд 2016.

Кадиевић, Александар. „Новинарски дом – значајно остварење хрватских архитеката у Београду”, *Наслеђе* бр. XII, Београд 2011.

Kadijević, Aleksandar. „Srpska arhitektura u 1926. godini – između kontinuiteta i reforme”, *Zbornik seminara za studije moderne umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu* 12, Београд 2016.

- Кадиевић**, Александар. „Улога руских емиграната у београдској архитектури између два светска рата”, *ГГБ* књ. XLIX–L, Београд 2002–2003.
- Ковачић**, Ивана. „Прилог познавању архитектонског опуса Милутина Борисављевића: породична кућа и вила”, *Наслеђе* бр. 4, Београд 2002.
- Којић**, Бранислав. *Друштвени услови развика архитектонске струке у Београду 1930–1940. године*, Београд, 1979.
- Kreso**, Muharem. *Njemačka okupaciona uprava u Beogradu 1941–1944*, Beograd 1979.
- Крстић**, Жарко К. „Школске зграде за основну наставу у Београду”, *БОН* бр. 16, 16. август 1931.
- Максимовић**, Бранко. „Развој урбанистичко-грађевинског законодавства Београда од 1867. до новијег времена” у: *Историја Београда* 3, САНУ, уредник Васа Чубриловић, Београд, 1974.
- Маневић**, Зоран. *Лексикон неимара*, Београд 2008
- Маневић**, Зоран. „Непознати аутор: Зграда дунавског паробродског друштва”, *Комуникације* 60, Београд 1987.
- Maneвић**, Zoran. „Pojava moderne arhitekture u Srbiji”, Beograd 1979, (рукопис докторске дисертације).
- Марковић**, Иван Р; **Боровњак**, Ђурђија; **Путник**, Владана. *Чешко-српске везе у архитектури Београда 1863–1941*, Београд 2014.
- Марковић**, Иван Р; **Миловановић**, Милан. „Архитект Душан Бабић – реконструкција идентитета”, *Наслеђе* бр. 21, Београд 2020.
- Martinović**, Uroš. *Moderna Beograda*, Beograd 1973.
- Милашиновић Марић**, Дијана. *Архитекта Јан Дубови*, Београд 2001.
- Миленковић**, Милица; **Миленковић**, Тома. *Запошљавање у Србији од зачетка до ослобођења земље 1944*, књига I, Београд 2002.
- Милосављевић Томић**, Даница. „Грађевинска делатност у Београду”, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 1927.
- Милосављевић Томић**, Даница. „О изграђивању Београда”, *Савремена општина* 12, Београд 1927.
- Минић**, Оливер. „Развој Београда и његова архитектура између два рата”, *ГМГБ* I, 1954
- Михајлов**, Саша. „Настанак и развој индустријске зоне на десној обали Дунава у Београду од краја 19. до средине 20. века”, *Наслеђе* бр. XII, Београд 2011.
- Михајлов**, Саша. *Рајко М. Татић 1900–1970*, Београд 2013.
- Несторовић**, Богдан. „Еволуција београдског стана”, *ГГБ* II, Београд 1955.
- Николић, Зоран Љ.; **Радоњић**, Мирко. *Тајна Новог Београда*, Београд 2012.
- Панић**, Вања Х. „Начела Модерне у архитектури јавних објеката у Београду, период 1918–1941”, докторска дисертација (у рукопису), Београд 2013.
- Покрајац**, Марија. „Приватна пројектантска пракса у Србији у међуратном периоду: 1918–1941” у: *Архитектура и визуелне уметности у југословенском контексту: 1918–1941*, Институт за историју уметности Филозофског факултета у Београду, 2021.
- Покрајац**, Марија. „Београдски архитекта Миливоје Тричковић (1895–1981)”, *Наслеђе* XXII, 2021, Београд, 37–58.
- Поповић**, Драгомир М. „Техничка дирекција”, *БОН* 12, 1938.
- Просен**, Милан. „Ар деко у српској архитектури”, докторска дисертација 2014, <http://eteze.bg.ac.rs/>
- Просен**, Милан. „О архитектури виле професора Душана Томића на Дедињу”, *ГГБ* LVIII, Београд 2011.
- Putnik Prica**, Vladana. „Modernizam i obrazovanje: usvajanje savremenih principa projektovanja škola u Beogradu (1930–1943)”, *Zbornik seminara za studije moderne umetnosi Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, 2021.
- Путник Прица**, Владана. „Подизање три основне школе у Београду 1928. године као прекретница у развоју архитектуре школских зграда”, *Наслеђе* XIX, Београд 2018.
- Путник Прица**, Владана, *Стамбена архитектура Београда 1918–1941.*, Београд, 2021.
- Рамзин**, Сергије. „Стамбено питање и асанација Београда”, *БОН* 11, Београд 1931.
- Ркаловић**, Симонида, *Хотели у Београду 1843–2013*, Београд 2013.
- Савић**, Ж. М. „Београдске народне школе (Рад Школског одбора)”, *БОН* 1–3, јун 1934.
- Статут Општине Града Београда*, Београд 1929.
- Српска архитектура 1900–1970*, Београд 1972.

Стефановић, Светислав, „Дирекција за социјално и здравствено старање Општине града Београда”, *БОН* 1–3, јун 1934.

Тимофејев, Алексеј; Живановић, Милана; Мандић, Слободан. *Руска емиграција у Београду од 1920-их до 1950-их*, Београд 2021.

Тошева, Снежана, *Градитељство у служби државе. Делатност и остварења Архитектонског одељења Министарства грађевина у српској архитектури 1918–1941*, Београд 2018.

Ђуваковић, Мишко i saradnici, *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek*, Beograd 2012.

ЧАСОПИСИ

Архитектура и урбанизам
Даница
Годишњак града Београда (ГГБ)
Годишњак музеја града Београда (ГМГБ)
Зборник Музеја примењене уметности
Zbornik seminara za studije moderne umetnosti
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
„Arhitektonska profesija u Kraljevini SHS/Jugoslaviji: zakonodavni okvir i objektivna praksa”, *Međunarodna naučna konferencija Arhitektonske ustanove i udruženja, umetničke grupe i časopisi u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (1918–1941)*, Institut za istoriju umetnosti, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2019.
Istorija 20. veka
Комуникације 60
Наслеђе
ПИНУС Записи

ПЕРИОДИКА

Београдске општинске новине (БОН)
Време
Даница
Политика
Савремена општина

АРХИВСКА ГРАЂА

Историјски архив Београда (ИАБ)

Општина града Београда (ОГБ)
Општина града Београда (ОГБ), Персонална досијеа
Општина града Београда (ОГБ), Техничка дирекција
Кредит информ

Лични фонд Светомира Лазића
Лични фонд Михаила С. Петровића
Лични фонд Недељка Савића
Управа града Београда (УГБ), централна пријавница –
картотека грађана пријављених у Београду
Библиотечки фонд

СКРАЋЕНИЦЕ

ИАБ – Историјски архив Београда
ТД – Техничка дирекција
ОГБ – Општина града Београда
УЈИА – Удружење југословенских инжењера и
архитеката
ГАМП – Група архитектата модерног правца
БОН – *Београдске општинске новине*
СИАМ – Congrès Internationale d'architecture moderne
МГБ – Музеј града Београда
ЗЗСКГБ – Завод за заштиту споменика културе града
Београда
САНУ – Српска академија наука и уметности

ИЗВОР ИЛУСТРАЦИЈА

Илустрације потичу из различитих фондова и збирки ИАБ, а њихов списак са сигнатурама дат је у Каталогском попису. Фотографије зграде Техничке дирекције и панораме Београда (МГБ Ур-9317, 13663 и 12604) уступили су нам за потребе ове изложбе Музеј града Београда, Одељење за урбанизам и архитектуру, као и колега Милош Јуришић из личне колекције. Завод за заштиту споменика културе града Београда уступио нам је фотографију модернистичке целине Земуна. Илустративни материјал за пано и текст каталога о архитекти Јану Дубовом, поред фондова Архива, допуњен је илустрацијама из монографије мр Дијане Милашиновић Марић, *Архитекта Јан Дубови*, коју је издавач Задужбина Андрејевић, уз још неколико публикација, поклонила библиотеци ИАБ. Владимир Дуловић, коаутор публикације *Архитектура за комишије*, уступио је фотографију архитекте Игњата Поповића.

ПРОЈЕКАНТ,
у. Радивојковић

ПРОЈЕКАНТ,
у. Радивојковић
бр. 426

ПРОЈЕКАНТ:

ПРОЈЕКАНТ,
Др. Р. Вујић-Белић
арх.

Ing. МИЛАН ЗЛОКОВИЋ - БЕОГРАД
асистент Универзитета
овлашћени архитекта
Бр. 1932-г.

ПРОЈЕКАНТ:
Др. Р. Вујић-Белић
арх.

ПРОЈЕКАНТ И СОПСТВЕНИК
ар. Јовановић-Белић

ПРОЈЕКАНТ:
арх. Јовановић-Белић
бр. 432

ПРОЈЕКАНТ:
Др. Р. Вујић-Белић
арх.

Овлашћени архитекта
Ing. Е. С. Р. Бранислав Којић
асистент Универзитета

ПРОЈЕКАНТ:
Др. Р. Вујић-Белић
арх.

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО
АРХИТЕКТОНСКИ ОДБОР
Земун, 24-III-1932-г.
Градски технички секретар

АРХИТЕКТА МАТ-БЕХА
Београд
Мат-Беха

ПРОЈЕКАНТ
Ing. Јовановић-Белић
арх.

Грађевинар - градитељ
извођач,
АРХИТЕКТА МАТ-БЕХА
Београд

Директор и извр. архитект
Др. Јовановић-Белић
27-III-1932-г.

Учла Власека за Контролу Зиданја
Секретар Грађевинског Одбора

ПРОЈЕКАНТ:
Др. Р. Вујић-Белић
арх.

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО БЕОГРАД
ГРАЂЕВИНСКИ ОДБОР ТЕХНИЧКИ ДИРЕКТОР
Г. О. Бр. 1140
Београд, 1932-г.
У БЕОГРАДУ

ПРОЈЕКАНТ:

Ing. Милан Секулић
Овлашћени архитекта

Сопственик и ПРОЈЕКАНТ
Др. М. Секулић

УДРУЖЕЊЕ
ГРАДИТЕЉА (ГРАЂЕВИНАРА)
за Управно Посељено
Београд, Земун и Сремски
Сиднеј

Директор и извр. архитект
Др. Јовановић-Белић
27-III-1932-г.

ПРОЈЕКАНТ:
Др. Р. Вујић-Белић
арх.

Сопственик и ПРОЈЕКАНТ

Др. М. Секулић

ИЗ РЕЦЕНЗИЈЕ...

Сваким новим прегледом приређених изложбених паноа и каталога ове изложбе на којима су приказане структурно јасне теме, наилазимо на педантност рада и научног истраживања приказане грађе. Поред важне историјске улоге у модернизацијским токовима града Београда као престонице новоформиране државе Краљевине СХС, а потом и Краљевине Југославије између два светска рата, акцендоваћемо двосмерно велики значај који је оставио богат фондус Техничке документације у фонду Општине града Београда (ОГБ), као један од подфондова по којима је Историјски архив Београда (ИАБ) препознат као научноистраживачка, културно-историјска и издавачка институција. Поред тога, он је и веома савремен у свом деловању кроз савремене процесе, првенствено дигитализацију вредне архивске грађе, сарадње са стручним установама и колегама у земљи и иностранству. Све ово чини да је Историјски архив Београда већ више од пола века један од најмоћнијих чинилаца у научном истраживању међу архитектама, грађевинским инжењерима, историчарима архитектуре и у осталој стручној јавности када је у питању богат фонд грађевинских пројеката, аката, нацрта, аутентичне фото-документације, урбанистичких планова, топографских карти на и у којима спознајемо Београд какав је био, како је грађен, планиран, прошириван и уопште модернизован.

Ауторке нас на ово фантастично путовање кроз међуратни Београд воде прво преко упознавања публике са основном историографском грађом и фактима о развоју града у том периоду, затим нам приближавају законе и правилнике којим су били дефинисани услови и начини како су се одобравали пројекти и планови архитектата и урбаниста. Важан је акценат на присуству и деловању приватних клијената, наручилаца индивидуалних

кућа, вила и резиденција, које ће се показати као изузетно важне у појави и израживању модернистичког покрета у нашој архитектури двадесетих и тридесетих година XX века (пројекти кућа архитеката Милана Злоковића, Душана Бабића, Јана Дубовија, Светомира Лазића, Душана Томића, Александра Дерока...)

Надаље, приказан је опсежан пресек историјата деловања Техничке дирекције, запослених актера у архитектонском и грађевинском одсеку који су компетентно и визионарски давали зелено светло да се Београд гради, урбанизује и шири. Не мања компетентност и визија како град треба да изгледа је засигурно заслуга архитеката, инжењера и планера које сусрећемо кроз документа која показују њихово школовање, сазревање кроз пројектантске праксе, као и приказ струковних удружења која су била важна у афирмацији архитектонске струке и градитељске праксе тог доба, тако да кроз најважнију карику изложбе сусрећемо широки спектар архитектонских реализација које и данас гледамо у Београду, али и оне које су, нажалост, срушене или које је тек требало реализовати. Финим одабиром и поделом на функционалне типологије објеката, ауторке нам кроз архивску пројектну и фото-документацију откривају нека од здања које имамо прилике и премијерно да видимо у стручној и научној јавности. Међутим, оне се првенствено мултидисциплинарно баве изградњом објеката у контексту политичких, културно-уметничких и социјалних пракси тог периода (градња радничких домова, тј. установа социјалне заштите, радничких станова, рентијерских станова за сиромашне), које бацају ново светло на бригу о друштвеној маргини тадашњег Београда, а као контраст су приказана и нехигијенска насеља – Јатаган и Пиштољ мала као урбосоциолошки феномени и ратни рецидиви.

Посебна пажња је посвећена је развоју нових насеља којим се град развијао и ширио и која су постала парадигме будућег развоја и појаве средње и више класе, интелектуалне и освешћене елите која је мирила традиционално и модерно у сваком смислу. У првом реду приказана су насеља која су мењала пејзаж и морфологију града – како ауторке примећују, на постулатима Вртног града планирају се и граде Котеж Неимар, Професорска и Чиновничка колонија, који и данас представљају здраво урбано ткиво града, препознатљиво у својој архитектури, урбанистичким параметрима, бонитету и амбијенталности. Посебан осврт дат је на модернистичку целину града Земунa, који се поред своје културолошке аутохтоности и историјских околности развоја најзад спаја саобраћајно и физички са Београдом трамвајском линијом преко новотовреног моста краља Александра 1934. године.

Значај модернизацијских процеса приказан је градњом комплекса Старог сајмишта.

Градња индустријских постројења и погона који су генерисали привредни развој београдске општине, део су ширег привредног, друштвеног и културног идентитета града, којег ауторке успешно спајају у временски контекст пројектовања и градње маестралних објеката српског модернизма...

Оно што је такође веома актуелно и што данашња стручна јавност има прилике да види на паноима и каталогу ове изложбе, јесу пажљиво одабрани акти о правима и моралним обавезама тадашњих архитеката и градиатеља, на који начин су се опходили према својим пројектима и клијентима, како би се град успешно развијао и градио у смеру у којем су постављани циљеви урбаног развоја Београда. Једна од светлих ставки овог развоја је управо прича о изградњи четрнаест хотела између два светска рата, чији су називи у духу познатих европских брендова и топонима осликавали жељу да и Београд постане туристичка, културна и привредна одредница овог дела Европе.

Ауторке, на концу, износе сјајне примере пројектованих вишепородичних стамбених зграда за рентирање наших познатих архитеката Момчила Белобрка, Бранислава Којића, Милана Минића, Светомира Лазића и других, који су поставили темеље савремене стамбене архитектуре Београда и генерисале појам и функционалну тему такозваног „београдског стана” са вештим модернистичким изразом у традиционалном блоковском језгру града. Поред стамбених зграда, овим обимом приказаних објеката пролази се и кроз ансамбл објеката јавне намене (осигуравајућа друштва, приватне компаније и удружења, банке), а чији су заједнички именитељи приватни наручиоци и њихов капитал. С друге стране, стичемо увид у организацију и маркетинг првих приватних архитектонских атељеа, у којима су стасавале многе архитекте и инжењери тог периода.

Др Баска Јакић, зчил. ишт. арх.

**CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд**

930.253:352(497.11)"1939/1944"
72(491.11)"1918/1939"(083.824)

ЛАЗИЋ, Снежана, 1968-

Архитектонска култура међуратног Београда : из техничке документације Историјског архива Београда : каталог изложбе / [аутори каталога Снежана Лазић, Јелена Митровић Коцев]. - Београд : Историјски архив Београда, 2022 (Београд : Зламен). - 179 стр. : илустр., табеле ; 24 cm

Податак о ауторкама каталога преузет из колофона. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 172-175.

ISBN 978-86-80481-57-9

1. Митровић Коцев, Јелена, 1973- [аутор]

а) Историјски архив Београда -- Фонд Техничке дирекције Општине града Београда -- 1939-1944 -- Изложбени каталози б) Архитектура -- Београд -- 1918-1939 -- Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 75253513